HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb,
30. travnja 1971.
godina I
broj 3
cijena 2 dinara

Svojim čitateljima i prijateljima čestitamo

1.

svibnja

300. OBLJETNICA POGIBIJE PETRA ZRINSKOG I FRANA KRSTE FRANKOPANA

ROMAN U NASTAVCIMA

Pročitala sam »Hrvatski tjednik« od prve do zadnje stranice i nemam nekih ozbiljnijih primjedbi. Svi članci su pojedinačno dobri ali cjelina djeluje preozbiljno. Mislim da bi »H. T.« imao još bolju prođu kod puka kada bi se u njemu našlo i neko lakše štivo. Ne treba, za Boga, posegnuti za pornografijom i ostalim »krasotama« našeg dnevnog tiska, ali jedan roman u nastavcima svakako bi dobro došao kao osvježenje. Što mislite o Kumičićevoj »Uroti Zrinsko — Frankopanskoj«?

N. Poljak
Zagreb

Na žalost, za sada još nemamo prostora za roman u nastavcima. Ali ako ovaj tjednik poživi još koju godinu, doći će možda vrijeme romana o urotama ovog našeg doba, urotama koje nisu manje romaneskne i manje opasne od onih povijesnih.

NADA

»Hrvatski tjednik« ulijeva nadu da će i drugi listovi slijediti vaš put i više se posvetiti našim hrvatskim boljkama. Sastav uredništva »Hrvatskog tjednika« ulijeva nadu da nećete napustiti svoj zacrtani smjer. Ipak mi je žao što barem prvi broj »Hrvatskog tjednika« nije izašao na boljem papiru. Značajni dokumenti ne smiju djelovati tako siromašno i neugledno. Osim toga zar se nije mogao u čitavoj Hrvatskoj naći neki dobrotvor (Sabor ili neko poduzeće) da pomogne izlaženje lista i da cijena ne bude dva dinara nego samo dinar. Tada bi »Hrvatski tjednik« mogli kupovati i najširi slojevi pučanstva.

Ivan Žilić
Sisak

Poslije tolikih komplimenata (na kojima vam zahvaljujemo) uvjereni smo da naš list ipak nije skup. Ako smo zbilja, ono što vi kažete, zar je onda teško kupiti »za dva novčića nade«?

PREDSJEDNICA I PREMIJERICA

Poštovano uredništvo!

Pročitao sam u cijelosti prvi broj HRVATSKOG TJEDNIKA i slobodan sam Vam prenijeti neke svoje primjedbe. To su:

1. Uzevši u cijelosti, stil nije ujednačen: neki su članci pisani višim stilom, većina je pak pisana tako da ih može lako razumjeti najveći broj čitatelja. Od prvog se broja i ne može očekivati potpuna ujednačenost. Budući da je HT namijenjen svakoj hrvatskoj kući, stil bi morao biti pučkiji, jednostavniji.

2. Neka u svakom broju bude članaka iz hrvatskoga političkog života i u smjeru stavova Centralnog komiteta. Nikako se ne smije dati povoda za svrstavanje HT u oporbenjački list. To nikako! Šta se ovog tiče, potpuno sam zadovoljan s prvim brojem, samo ovako valja nastaviti.

3. Nazive ženskih zvanja i položaja pišite imenicom ženskog roda, recimo, **predsjednica doktorica** Savka Dabčević-Kučar, **ministrica** Barbara Castle, **premijerica** Indira Ganđi, sveučilištarka N. N., psihologinja A. D., kirurginja C. N. Budući da je vaša likovna urednica Sanja Iveković, onda na dnu druge stranice unesite LIKOVNA UREDNICA namjesto dosadašnjem Likovni urednik. Neka žena ostane šta i jest, tj. žena.

Mate Šimundić
Maribor

Vodit ćemo računa o vašim primjedbama. Što se tiče vaše želje da »nazive ženskih zvanja i položaja« pišemo imenicom ženskog roda, naš lektor ne dijeli vaše mišljenje. (Da kojim slučajem imamo lektoricu, tko zna...?). Uostalom, o tom će pitanju, vjerojatno, još biti riječi u rubrici »Hrvatski jezik«.

PAVLETIĆEVA STUDIJA

Nakon dugog vremena konačno smo dobili naš tjednik. Pročitao sam ga — tako reći — od početka do kraja.

Smatram (i predlažem) da bi studija Vlatka Pavletića trebala poslužiti za diskusiju (i to hitno ako nam narodna stvar leži na srcu) jer ne samo što mnogo govori, nego bi se o njoj moglo još mnogo govoriti, a također ta bi studija mogla dati poticaja povjesničaru za pisanje o nama kakvi smo i kakvi ne bismo trebali biti.

Mate Beretin
Zagreb

POLUPRAZNO GLEDALIŠTE

Jedan sam od velikih odobravatelja našeg nacionalnog pothvata: tunela kroz Učku. Nisam jedini, jer taj grandiozni pothvat odobrava cijeli hrvatski narod, kao i ostali narodi, narodnosti širom naše zemlje, i on će, kad se ostvari biti ubilježen zlatnim slovima na najsvjetlijim stranicama naše burne povijesti.

Svečanoj akademiji, koja je održana u Hrv. nar. kazalištu nisu se odazvali mnogi iako su imali i pismene pozivnice. Ne želim kritizirati njihovu odsutnost, jer možda imaju a možda i nemaju svog opravdanja. Ali o ključu, po kome su se dijelile ili slale pozivnice, trebalo bi nešto reći, jer on, vjerujem, nije baš najbolji i najsretniji. Možda, da se o tom ključu više, bolje razmišljalo, bio bi odaziv drukčiji i sasvim sigurno da ne bi zjapila poluprazna dvorana kazališta.

Na žalost, jedan sam od onih, koji sam tu svečanost gledao putem televizije, jer ulaznice po tome »ključu« nisam dobio. Pripadam generaciji, koja je za tu Istru prije rata, tokom rata, pa i poslije rata dala veliki prilog za oslobođenje kao i obnovu tog našeg neraskidivog integralnog dijela Hrvatske. Pripadam generaciji koja je kroz bodljikavu žicu, što nas je desetljeća dijelila, gledala taj naš ponosni, gorostasni planinski div i koja nije pričala o »vječnoj sirotici« nego je životom, djelom, samoprijegorom, progonom, hapšenjima, maltretiranjima hranila i čuvala hrv. narodnu svijest.

Da su se ulaznice dijelile po tom »ključu« za tu svečanu zgodu, vjerujem da bi mnoga sjedala bila popunjena.

Josip Ciković
Zagreb

Da su organizatori spomenute Akademije dijelili pozivnice po Vašem »ključu«, sva gledališta svih zagrebačkih kazališta bila bi pretijesna da prime toliki broj uzvanika. Možda bi tada nekome palo na pamet da postavi suludo pitanje gradnje jedne velike reprezentativne dvorane (kakvih danas već ima u gotovo svim republičkim glavnim gradovima). Nije birokracija tako glupa kao što vi, možda mislite. Zna ona što radi.

SPORT

Kratko i jasno: list je O. K! To nije samo moje mišljenje. Razgovarao sam s mnogima koji misle kao i ja. Neki su primijetili da nemate sportsku rubriku, to bi bila šteta da vi niste već u drugom broju ispravili taj propust. Ostanite kod toga, to će vam donijeti veću tiražu, ja vam garantiram. Samo ne smijete biti kibic jednog kluba, nego svih hrvatskih klubova. »Hrvatski tjednik« mora zastupati interese svih naših regija.

D. Golubić
Zagreb

U svakom narodu, pa tako i našem, treba razvijati i zdravo tijelo, a ne samo duh. Zato će problem sporta i sportska zbivanja i nadalje nalaziti mjesta na stranicama lista. Ali nećemo naglasak stavljati na zdravim tijelima, nego na bolesnom etatističkom duhu koji manipulira snagom sportaša.

»H. T.« NA KIOSKU

Poštovani Uredniče!

Osijek kao periferni grad republike Hrvatske, u ranim jutarnjim satima 17. travnja 1971. godine, na policama novinskih kioska primio je prvi broj HRVATSKOG TJEDNIKA. Iako, »U centru Osijeka nema ni jedan »Vjesnikov« kiosk«, (VJESNIK broj: 8677 četvrtak 15. IV 1971. g.), za nešto više od dva sata nije bilo više moguće kupiti niti jedan primjerak.

»Hrvatski tjednik« novine za kulturna i društvena pitanja, sa svojim rubrikama: komentari, politika i društvo, gospodarstvo, povjesnica, književnost itd., došao je u pravi trenutak naše stvarnosti.

Kako ste u PROSLOVU iznjeli: »Hrvatska je jedna — Hrvata su milijuni!«, daje vam povod da upravo pišete o tom milijunskom auditoriju, njegovim željama, o njegovoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, o njegovom »povijesnom trenutku«.

Već sam broj: 1 ukazao je na osnovne pravce djelovanja — riječ upravo o ovim »milijunima«, garancija su za podršku. I ja kao član ovih »milijuna«, želim vam mnogo sreće i uspjeha na startu, te da ustrajete u svom radu i da se što više približite onima kojima je ovaj tjednik i namjenjen.

S poštovanjem

Petar Proklin
Osijek

Žao nam je da »Vjesnik« kao najveće hrvatska novinska kuća nema svog kioska u centru jednog od najvećih gradova Hrvatske, ali drago nam je da se naš Tjednik ipak uspješno prodaje. Hvala na dobrim vijestima!

HRVATSKI TJEDNIK

Novine za kulturna i društvena pitanja

Naklada: Matica hrvatska, Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393

Uređuju: Stjepan Babić, Zvonimir Berković, Jozo Ivičević, Tomislav Ladan, Srećko Lipovčan, Zvonimir Lisinski, Zlatko Posavac, Petar Selem, Tvrtko Šercar, Ivo Škrabalo, Hrvoje Šošić, Franjo Tuđman, Igor Zidić

Glavni urednik: Igor Zidić

Odgovorni urednik: Jozo Ivičević

Tajnik uredništva: Franjo Marinković

Likovni urednik: Sanja Iveković

Fotografija: Ranko Karabelj

Meter: Drago Čvrljak

Uređivačko vijeće: Zdravko Ašperger, Zvonimir Bartolić (Čakovec), Nikola Batušić, Vlaho Benković (Dubrovnik), Tihomil Beritić, Stjepan Čuić, Žarko Domljan, Branimir Donat, Šime Đodan, Nedjeljko Fabrio (Rijeka), Vid Fijan (Varaždin), Ljubica Filipić-Ivezić (Pula), Vladimir Filipović, Cvito Fisković (Split), Miljenko Foretić (Dubrovnik), Ivo Frangeš, Ivica Gaži, Vlado Gotovac, Drago Ivanišević, Hrvoje Iveković, Dubravko Jelčić, Ljudevit Jonke, Radoslav Katičić, Igor Kuljerić, Ivan Kušan, Trpimir Macan, Ante Marin, Ranko Marinković, Daniel Marušić, Dragan Mucić (Osijek), Zdenka Munk, Ivan Mužić (Split), Stijepo Obad (Zadar), Vlatko Pavletić, Pavao Pavličić, Danilo Pejović, Strahimir Primorac, Stjepan Radić, Vladimir Ruždjak, Željko Sabol (Bjelovar), Ante Sekulić (Delnice), Aleksandar Stipčević, Ivo Supek, Ante Sviličić (Split), Petar Šegedin, Šerif Šehović, Krešimir Šipuš, Fabijan Šovagović, Miroslav Šutej (Kutina), Dionizije Švagelj (Vinkovci), Dragutin Tadijanović, Bruno Tandara (Imotski), Mirko Tomasović (Split), Jelena Uskoković, Miroslav Vaupotić, Marko Veselica, Antun Vrdoljak, Vice Vukov, Vladimir Vuković, Franjo Zenko, Bože Žigo.

Adresa uredništva: 41000 Zagreb, Matice hrvatske 2, tel. 39-393.

Stranke se primaju svakog dana od 10 do 12 sati osim subote.

Rukopisi se ne vraćaju.

Novine izlaze svakog petka.

Tisak: »Vjesnik«, novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće, Zagreb, Lj. Gerovac 1.

Pretplata: Godišnja: 104,00 d; polugodišnja: 52,00 d.

Za inozemstvo dvostruko.

Dinarske doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb, 301-8-2185, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).

Devizne doznake uplatiti u korist računa: Kreditna banka Zagreb, 301-620/1001-32000-523, Zagreb, Matica hrvatska (ZA HRVATSKI TJEDNIK).

Cijena oglasa: cijela stranica 5000 d, polovina stranice 2500 d, četvrtina 1250 d, 1 cm^2 25 d.

Poštarina plaćena u gotovu.

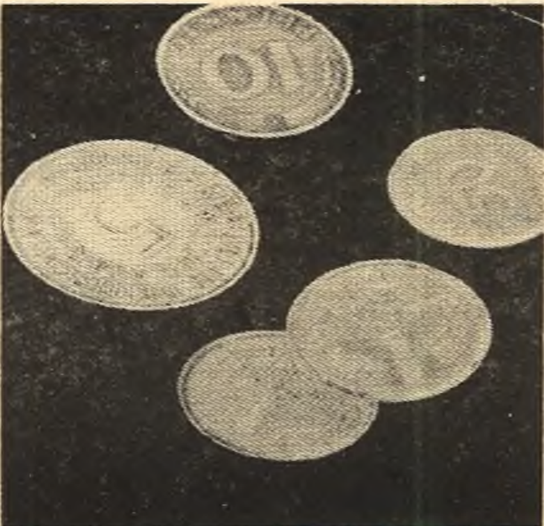
Što vrijedi a što ne vrijedi

Kada je ovih dana bjelovarski politički aktiv raspravljao o ustavnim amandmanima, Tomislav Radotović, direktor Komunalnog zavoda za socijalno osiguranje u Bjelovaru i savezni poslanik, govorio je o sedam stotina milijardi starih dinara profita od državnog kapitala i rekao da zbog njih (tih 700 milijardi!) ne bi trebalo stvarati politički problem, jer ta sredstva nisu toga VRIJEDNA.

Što znači direktoru i poslaniku Tomislavu Radotoviću tamo nekih 700 milijardi!? Za ovako »bogat« kraj kao što je bjelovarski koji, nuzgred rečeno, drug direktor zastupa na najvišoj samoupravnoj razini nekakve milijarde prisvojene eksploatacijom radničke klase — NE VRIJEDE. Ali, zato taj isti predstavnik radnog naroda ima drugih, većih i VRIJEDNIJIH briga. Jedna od njih je i dr. Marko Veselica čiji su stavovi, po riječima druga direktora i saveznog poslanika, suprotni Savezu komunista i kojega bi trebalo izbaciti iz Partije, a koji (umjesto da bude izbačen!) na poziv Matice hrvatske u Bjelovaru drži predavanja! Drugim riječima, izbacimo, drugovi dr. Veselicu iz Partije, pa će i onih 700 milijardi otuđenih od radničke klase prestati biti problem!

Nadajmo se da je i drug Tomislav Radatović, direktor i savezni poslanik čuo izlaganje dr. Veselice o tom istom »državnom kapitalu« kao uzroku brojnih i teških neriješenih problema u okviru federacije i o nužnosti korjenitih promjena čiji su izraz baš Ustavni amandmani. Prepuna dvorana Društvenog doma često je burnim pljeskom prekidala govor dr. Veselice. Iz ovakvog ponašanja svojih birača Tomislavu Radotoviću ne bi smjelo biti teško doći do nekih logičnih zaključaka. Ili su i te stotine ljudi protiv Saveza komunista samo zato što plješću dr. Veselici i što za njih sedam stotina milijardi i sve ono drugo ipak nešto vrijedi?

V. B.

Nacionalno kazalište između utopije i destrukcije

U nekoj povijesti kazališta čitat ćete o helenskom, rimskom, talijanskom, francuskom, engleskom ili njemačkom kazalištu. Naravno, nacionalno određenje ovdje nije oznaka puke pripadnosti, nego izražava određeni estetski profil. Nije poznato da je postojalo neko značajno kazalište koje ne bi bilo i nacionalno, a jedva da bi se osim hrvatskog, našlo neko koje bi to određenje nastojalo izbjeći, zaobilazeći tako i samu bit kazališta. Prije mnogo desetljeća Matoš je zapisao: »Naše kazalište nije još nacionalno u potpunom smislu riječi, jer mi još nemamo velikog repertoara dramatičnog« ... Da je tomu tako i danas, pokazat ću na dva primjera, na dva najreprezentativnija kazališna raspuća naše suvremenosti: primjeri zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta i Ljetnih igara u Dubrovniku. Ta dva primjera ujedno predstavljaju i dvije krajnosti u poimanju kazališnog čina, i pregnantno izražavaju narav nesporazuma u pristupu tom činu.

Zajedništvo u promašenom...

U prvom slučaju naglasak promašenosti stavljam na repertoar, a u drugom, u širem smislu, na koncept igre. U oba slučaja pak zajednički je zamišljaj kazališta kao fenomena, u kojem je gotovo potpuno poništen ulog nacionalnog. Da bi se ukazalo na bit tih tvorbi, potrebno je da se sporazumijemo da je, dakle, kazalište izrazito nacionalna kategorija, i da se temelji upravo na specifičnostima nacije kojom se atribuira. Nacionalno je tu uvjet univerzalnoga, a univerzalno svrha nacionalnoga. Pojedinac sučeljen s dramom postojanja ostvaruje se znakovima sredine iz koje je potekao: na razini književne tvorbe to je jezik, na razini scene to je glumac koji je svagda stjecište djelovanja odredenih nacionalnih, psiholoških, kulturnih, etničkih i drugih silnica.

Kazalište – parlament?

Već godinama u Dubrovniku promatramo jednu nadasve naivnu koncepciju kazališta kao parlamenta. U jednoj predstavi vidimo glumce koji potječu iz više nacija, različite ne samo tradicijom i odgojem nego često i fizignomski do te mjere, da zalutali etnograf može uživati na jednom mjestu (recimo scena iz engleskog dvora) u promatranju dinarskih, rodopskih, panonskih, karpatskih itd. etnotipova. Predstavnici pojedinih naroda, sa svim karakteristikama i razlikama, tvore svojevrsni babilonski kazališni toranj, koji može biti demonstracija političkog jedinstva, ali ne i jedinstva umjetničke kreacije. Gledatelj pomalo ironično sažaljeva onu naivčinu kojoj se učinilo da je kazalište internacionalna radna brigada, a nacionalna struktura parlamenta model za izbor glumaca. Inkoherenost takvog ansambla postaje još očitijom (u posljednjih godinu, dvije, stanje se popravlja), jer je repertoar uglavnom nacionalni, sastavljen iz djela hrvatske dramske baštine i hrvatskih prijevoda svjetskih klasika. Tako je relativno dobar repertoar neodgovarajućim scenskim zahvatima pretvoren u bućkuriš, i dobar jedino onda, kada su zadovoljeni svi uvjeti (jedino mogući) nacionalnog teatra.

Fasada ispred praznine

Situacija u Hrvatskom narodnom kazalištu je obrnuta: imademo ansambl hrvatskih glumaca, koji bi, prema svojim trenutnim vrijednostima, mogao doista postati nosiocem nacionalnog kazališnog izraza, i repertoar kojemu bi prikladniji izraz bio KRPLJEVINA DRAMATIČNA. Svi smo još pod neposrednim dojmovima one fantastične, gotovo plebiscitarne, moralne i materijalne podrške obnovi naše najuglednije nacionalne kazališne kuće, one pompe otvaranja obnovljene zgrade kojoj nije nedostajalo skorojevićevske demokrativnosti i snobovske deklarativnosti. Nu, pokazalo se da smo još nekako dorasli zidarskim problemima kazališta, i da narod nije ravnodušan prema »kulturi«, ali su zakazali tvorci kazališnog čina, čiju raniju dotrajalost nismo htjeli vidjeti zbog dotrajale zgrade, i koju danas ne prokazujemo, usuđujem se reći, zbog pijateta prema imenu koji ta zgrada (ne teatar) nosi. Gotovo fantastična scenska tehnika, pozlata na rubu neukusa, barok u boji žutanjka, i praznina, posvemašnja praznina s one strane rampe. Nema mjesta Marinu Držiću, ima nekakvim VENECIJANKAMA, nema prostora za Vojnovića, ima za otrcane vodviljmahere, i pored famozne »tehnike« nema mjesta za Krležine LEGENDE, ima za dvije verzije U AGONIJI. Kosora gledamo u Beogradu, Begovića na beogradskoj televiziji, i pitamo se tko to zaboga uči abecedu režiranja na najuglednijoj nacionalnoj sceni. Glumci koje smo u drugom teatru upamtili po blistavim ostvarenjima doimlju se u tignju ove repertoarčine HNK-a kao hrpa amatera, igrajući nešto, da se poslužim tuđim terminom, što neki misteriozni Ljoki podmetne, i što nema veze ni s nacionalnim, ni s probranim svjetskim repertoarom. Dobri stari pridjev **hrvatski** (teatar) samo je fasada iza koje zjapi praznina, za koju bi bilo besramno optuživati bilo koga drugoga osim tzv. umjetničkog rukovodstva, sakrivena iza firme pod kojom se oduvijek moglo švercati svoje male idejice.

Bez hrvatske drame nema hrvatskog kazališta

I vrapcima je jasno (nisam rekao i našim redateljima), da bez domaće drame nema značajnog domaćeg kazališta. Oni redatelji koji tvrde da naša drama nije dobra, treba da znaju da ni njihove režije nisu ništa bolje, pa ih opet trpimo na sceni. I, uostalom, tko im je dao placet da oni odlučuju o tome, kad već cijelo desetljeće stagniraju čak i u svojoj osrednjosti.

Onog trenutka kad se naše kazalište počne konstituirati kao nacionalno, bit će mogući razgovori o njegovoj budućnosti, naprosto zato jer će imati svoju sadašnjost. Sve će ostalo biti samo brbljarije o novcima, kojih će se uvijek naći barem toliko, da nam naši redatelji dokažu kako nisu zreli voditi hrvatski teatar. Zahtijevamo njihovo umijeće i njihovu šutnju iza kulisa dok se rađa umjetnost. Umjetnost scenske igre koja pojedinaca i naciju transcendira u univerzalno, a univerzalnom daje okus ljudske sudbine.

Veselko Tenžera

Bez »čvrste platforme« ili sukob dviju platformi?

Hrvatski studentski pokret izašao je iz četveromjesečnog političkog okruženja na javnu političku scenu. Na XXV godišnjoj skupštini SSZ, 4. travnja, svrgnuvši staro predsjedništvo, pokret je stao na čelo najjače studentske organizacije u Hrvatskoj.

Novo studentsko vodstvo, podržavano od kompaktne većine studenata, pozdravljeno i od političkog vodstva Hrvatske, naišlo je međutim, i na neke prigovore.

Jedan od prigovora, upućen novom predsjedništvu, a preko njega i cijelom pokretu, jest da nema »čvrste platforme« ni »preciznog programa«.

Izvještavajući i inače opširno o zbivanjima na Hrvatskom sveučilištu »NIN« komentira i XXV godišnju skupštinu SSZ-a i zaključuje: »Skupština je, kao što se i očekivalo, očito uspjela, iako neka čvrsta zajednička platforma nije, a nije ni mogla da bude postignuta«.

S neprikrivenim simpatijama prema novom predsjedništvu izvijestio je detaljno o smjeni studentskog vodstva i »VUS«. Govoreći o prvim »simpatičnim potezima« novog predsjedništva — o odluci da svoju prvu plaću dade za gradnju tunela kroz Učku, druga za autocestu Zagreb—Split, da nitko od studentskih funkcionera ne dobiva više od 1.000 dinara — »VUS« komentira: »Sve su to ipak sporedne stvari«. A kad konstatira da je »politički vrh« zagrebačkih sveučilištaraca jasno istakao svoju »nacionalnu i klasnu, odnosno samoupravnu orijentaciju«, »VUS« zaključuje« »Za praktičan politički rad ipak su to samo globalne naznake«.

Odakle potječe prigovor studentskom pokretu da nema platforme ni programa? Tko je prvi lansirao taj prigovor i gdje su mu korijeni?

Protivnici koji su se tokom četveromjesečne borbe suprotstavljali pokretu sa stanovišta »nove ljevice«, lansirali su u javnost, preko »Studentskog lista« i velikotiražnog tiska čiju naklonost su tada uživali, slijedeću objedu: »Preko Čička, čovjeka bez programa, pokušalo se srušiti akciju i program Saveza studenata Hrvatske i Program 300 dana Saveza studenata Zagreba«.

Na tu objedu pokret je dao demanti koji, dakako, tada nije mogao doprijeti do javnosti. Bilo je rečeno: »Članovima Predsjedništva treba odati priznanje za uloženi trud na izradi ovog programa (Programa 300 dana), ali valja kazati da su sve osnovne ideje tog programa došle do rektora Ivana Supeka i nekih drugih profesora ... Onakav kakav jest on je podoban za predstojeću akciju studenata ... (Budiša). Kritičke primjedbe stavljene na »Program 300 dana« značile su stoga prije njegovo proširenje i nadopunu, nego »pokušaj rušenja«.

Prigovor protivnika smjerao je, dakle, dublje, jer je i studentski pokret išao dublje. »Rušio« je samu platformu »nove ljevice«: tezu o čisto klasnom karakteru borbe za oslobođenje čovjeka — poimajući to oslobođenje kao nadolazak univerzalno-anacionalnog komunističkog društva.

Hrvatski studentski pokret negira tezu o klasno-anacionalnom karakteru borbe za oslobođenje, i polazi od druge teze, naime, da i nacionalna emancipacija, kad jedan narod politički još nije emancipiran, jest i put univerzalnog čovjekovog oslobođenja, uključujući i oslobođenje radničke klase.

Zaključimo: nije riječ o pokretu »bez platforme« nego u sukobu dviju izrazito suprotstavljenih platformi.

Prigovor protivnika smjerao je, dakle, dublje, jer je i studentski pokret išao dublje. »Rušio« je samu platformu »nove ljevice«: tezu o čisto klasnom karakteru borbe za oslobođenje čovjeka — poimajući to oslobođenje kao nadolazak univerzalno — anacionalnog komunističkog društva.

Hrvatski studentski pokret negira tezu o klasnoanacionalnom karakteru borbe za oslobođenje, i polazi od druge teze, naime, da i borba za nacionalnu emancipaciju, kad jedan narod politički još nije emancipiran, jest i borba za univerzalno čovjekovo oslobođenje, uključujući i oslobođenje radničke klase: »Ljudski svijet nije samo gospodarski, pa i interes svakog pripadnika radničke klase, koji tek i podaruje smisao i predstavlja mjeru političkog čina, ne može biti samo ekonomski, nego uključuje poznavanje i 'življenje' autohtone kulture vlastitog naroda i kulture uopće. Iz ovih osnovnih polazišta nužno je morala pred nas iskrsnuti ideja pravog nacionalnog preporoda. Jer za narod koji je tisuću godina punio tuđi lonac, koji nacionalnim preporodom nazivlje jednu manje više nadnacionalnu zavrzlamu, za narod koji je prodavao svoje riječi za iste nadnacionalne svrhe, a svoju zemlju za poživinčenu volju 'vođa', za narod koji je u građansko društvo ulazio skrušeno zelenaštvom šljivara, a čiji suvremeni eksodus nas plaši da ga netko nekada ne bude nazivao 'bivšim', za takav narod **nacionalno utemeljenje jest imperativ«** (Budiša).

Zaključimo: nije riječ o pokretu »bez platforme« nego o sukobu dviju izrazito suprotstavljenih platformi.

Franjo Zenko

Razgovor s predstavnicima hrvatskog studentskog pokreta

Na dnevnom redu je pitanje nacionalne emancipacije

U uredništvu »Hrvatskog tjednika« održan je razgovor s Draženom Budišom, novoizabranim predsjednikom Saveza studenata Zagreba, Ivanom Borasom, Veljkom Božikovom, Ivanom Marohnićem, Josipom Mićijom, Stjepanom Sučićem i Krunoslavom Šutom, članovima novoizabranog predsjedništva SSZ, te s Ivanom Zvonimirom Čičkom, studentom-prorektorom.
U razgovoru su sudjelovali Jozo Ivičević i Igor Zidić, urednici, te Franjo Zenko, suradnik »Hrvatskog tjednika«.
Dio izlaganja Dražena Budiše objavili smo u broju od 16. travnja 1971. godine.

HRVATSKI TJEDNIK: **Kako ocjenjujete protekle događaje? Što se uistinu zbilo na Sveučilištu?**

DRAŽEN BUDIŠA: Sveučilište, koje u pravilu burno reagira na sva politička zbivanja, poslije Desete sjednice bilo je ostalo, začudo, uglavnom pasivno. Zatajila je i studentska organizacija i organizacija Saveza komunista na Sveučilištu. I kad se zbog pasivnosti političkih organizacija studentski pokret spontano očitovao — izbor studentskog prorektora bio je povod — te su se birokratizirane strukture pokrenule protiv nas. Čak i ne zbog toga što su nas smatrali političkim protivnicima, nego naprosto zato, jer se netko drugi pojavio na političkom obzorju (koje se često naziva brisanim prostorom, što me neodoljivo asocira na nešto, gdje se glave ne bi smjele pomaljati).

STJEPAN SUČIĆ: Kad se studentski pokret pojavio, bio je pogrešno i politički tendenciozno obilježen. Rečeno je da je to stvar pojedinaca, usko, u sebe zatvoreno frakcionaštvo. Birokratske su snage studentski pokret tako obilježile da bi se s njim mogle lakše obračunati: pijetao je u petak morao postati ribom, da bi ga se moglo pojesti. Pokazalo se, međutim, da studentski pokret obuhvaća golemu većinu sveučilištaraca, što je dokazom da nije ni uzak ni isključiv, nego da je, naprotiv, i širok i tolerantan. Pokret hrvatskih sveučilištaraca takvim hoće i ostati.

JOSIP MIĆIJA: Predsjedništvo Saveza studenata, najviše tijelo studentske organizacije u Zagrebu, djelovalo je kao transmisija političkih foruma, i upravo je to prouzročilo krizu u studentskoj organizaciji: studentsko se vodstvo birokratiziralo i izgubilo vezu i s inicijativama političkog vodstva i s članstvom svoje organizacije: transmisiona veza u oba je smjera popucala. U trenutku nagle politizacije u Hrvatskoj, pa i hrvatskih sveučilištaraca koji se osjećaju dijelom svoga naroda, studentsko vodstvo nije bilo toliko fleksibilno da postojeće strukture prilagodi novim idejama i gibanjima. Stoga se moralo zbiti ono što se zbilo: da se studenti sami pokrenu, da sruše stare strukture, te da tako široki slojevi studenata dođu do riječi i iskažu što hoće.

IVAN MAROHNIĆ: Između studentske baze i vodstva Saveza studenata nije bilo dodira. Svoje »predstavnike« nismo poznavali ni po imenu. Nikoga nije bilo kome bismo se mogle povjeriti, tko bi zastupao naše probitke ... U proteklim zbivanjima uspostavljen je autonoman studentski pokret, uspostavljeno je povjerenje u studentsku organizaciju. A to je bitna pretpostavka da bi studentska organizacija mogla biti djelotvornom.

HRVATSKI TJEDNIK: **Kao pokret — koliko se smatrate starim? Godinu? Nekoliko mjeseci?**

DRAŽEN BUDIŠA: Možda ću ubuduće još što dobra učiniti, ali držim da sam najviše učinio kad sam — prije tri godine — na skupu studenata Filozofskog fakulteta branio »Deklaraciju«. Kad sam — tada — kazao da hrvatska inteligencija ima pravo govoriti o pitanjima što su pokrenuta u »Deklaraciji« — prolomio se oduševljeni pljesak: eto, vidite, ovaj je pokret već tada postojao u mogućnosti, samo je bio potiskivan, nije se mogao izraziti.

IVAN ZVONIMIR ČIČAK: Sjećam se jeseni 1968. kad smo po prvi puta govorili o jeziku, o slobodi i naciji. Studentsko vodstvo, koje smo upravo smijenili, okrstilo nas je zbog toga kao ekstremne nacionaliste. Također, kad sam prije Desete sjednice, na Pravnom fakultetu branio hrvatsku intelegenciju od Žankovih kleveta, bio sam napadnut od istih ljudi koji me i danas napadaju.

IVAN BORAS: Suglasan sam da su korijeni studentskoga pokreta i davni i duboki. Evo mojega iskustva. Još kao dijete, znajući da sam Hrvat, u određenim krugovima morao sam se na neki način prikrivati. To je onaj sloj ljudi s kojima se Savez komunista postupno obračunava: 1948. godine, na Brijunskome plenumu i, pogotovu, na Desetoj sjednici, koja je izrazila što osjeća radnička klasa, što čitav narod osjeća ...

HRVATSKI TJEDNIK: **Koja su, dakle, opća društvena pitanja u kojima je pokret hrvatskih sveučilištaraca ukorijenjen?**

DRAŽEN BUDIŠA: Na dnevnome redu upravo je i prije svega pitanje nacionalne emancipacije u političkom smislu. Bit je te emancipacije da se, slamanjem unitarizma i centralizma, jugoslavenska zajednica preuredi kao zajednica suverenih nacionalnih država.

KRUNOSLAV ŠUTO: Širina i zamah studenstkog pokreta po sebi su dokazom da je taj pokret ukorijenjen u općim pitanjima i zadacima suvremene Hrvatske: naši su protivnici na Sveučilištu preslabi, da bi bili dostatnim razlogom pokretu takivh razmjera. Predimenzioniran za protivnike na Sveučilištu, studentski je pokret, međutim, preslab da se sam nosi sa svojim provitnicima izvan Sveučilišta: na globalnom planu odnos je snaga, očito, drugačiji. Stoga je integriranje naše akcije na društvenoj razini neophodno. Moramo se udružiti sa svim naprednim snagama — s omladinskim pokretom, s radničkim pokretom — u jedinstveni nacionalni i klasni pokret ...

IVAN BORAS: Ali valja pretpostaviti da će se i konzervativne snage integrirati na društvenoj razini. Stoga nemojmo potcjenjivati snagu naših protivnika na Sveučilištu ...

HRVATSKI TJEDNIK: **Koja biste gospodarska pitanja suvremene Hrvatske posebno istakli?**

KRUNOSLAV ŠUTO: Budiša je spomenuo da je zagrebačka privreda opremljena strojnim parkom iz devetnaestog stoljeća. Istodobno zagovaramo otvoreno nacionalno gospodarstvo, uklapanje u međunarodnu podjelu rada, otvaramo se prema zemljama što su tehnološki već zakoračile u 21. stoljeće: eto, na toj relaciji — između 19. i 21. stoljeća — mi, u ovome povijesnom trenutku, tražimo sebe. Nadalje, istaknuo bih pitanje zapošljavanja. U ratu smo izgubili jednu generaciju, iseljavanje prijeti da izgubimo i drugu: nema naroda u povijesti koji je izgubio tri generacije ... Zatim, hitno je i pitanje kadrova: njihove kvalifikacione i nacionalne strukture. I, svakako, istaknuo bih tzv. sistemska pitanja (pitanja financijskog i reeksporterskog kapitala, deviznog i carinskog sustava, prezaduženosti privrede, itd.).

HRVATSKI TJEDNIK: **Govoreći o studentskom pokretu: kako, poslije sloma dosadašnje, zamišljate buduću studentsku organizaciju?**

DRAŽEN BUDIŠA: Ni jedna organizacija ne izražava humanistički i komunistički ideal apsolutno, niti može imati isključivo pravo na političku akciju. Zato je besmisleno zahtijevati da se Savez studenata podvrgne nekoj drugoj organizaciji na taj način da bude njezina puka transmisija. Pokret hrvatskih sveučilištaraca ponikao je autonomno, i autonoman mora biti i ubuduće: ne da bi se strančarski izdvojio, nego zato što je autonomija pretpostavkom vlastitog sadržajnog doprinosa.

HRVATSKI TJEDNIK: **Ne postavlja li se pitanje autonomije i unutar studentskog pokreta? Konkretno: može li netko tko nije marksist (nego je, recimo, kršćanin, hegelijanac, egzistencijalist, strukturalist) — ravnopravno sudjelovati u Savezu studenata?**

DRAŽEN BUDIŠA: Da, zacijelo. I to za nas više nije tek teorijsko pitanje. U studentskom pokretu sudjelovali su i sudjeluju, bez diskriminacije, pojedinci različitih metafizičkih opredjeljenja: i teisti, i ateisti, i drugi. To akciono jedinstvo, po kojem je naš pokret snažan i demokratičan, moramo sačuvati, jer ima pokušaja da se ono razbije. Neki izvan studentskog pokreta hoće u studentskom pokretu jedne istaknuti, a druge žrtvovati: postoji, naime, »kršćanski« klerikalizam, ali postoji i ateistički staljinizam, a on je, također, u svojoj biti, klerikalan.

VELJKO BOŽIKOV: U nas se staljinistički mentalitet još održava i jasno se očitovao u povodu izbora studenta-prorektora, Ivana Zvonimira Čička. To nas je izazvalo: htjeli smo skinuti naljepnice s njega, sa sebe, sa čitavog naroda. Jer iz staljinističko-unitarističkih redova čitav je hrvatski narod u poslijeratnom razdoblju sumnjičen, ne bi li se spriječila njegova nacionalna emancipacija, iako su se komunisti i drugi rodoljubi u NOB-i borili pod geslom i nacionalne emancipacije. Deseta se sjednica tim sumnjičenjima napokon odlučno suprostavila i upravo je stoga naišla na tako dubok odziv u narodu i na Sveučilištu. Studentski se pokret nije dakle okupio da bi držao seminar iz ateizma, nego da bi djelovao u ime nacionalne i klasne emancipacije, u ime Desete sjednice, u ime samoupravnog socijalizma.

HRVATSKI TJEDNIK: **Danas, kad je studentski pokret priznat, što mu još predstoji?**

DRAŽEN BUDIŠA: Na jednome mjestu u Sartrea Đavao se pribojava da bi, pobijedi li, postao dragi Bog. Eto, u tome je opasnost: da pobjeda bude uzaludna, da se i sami birokratiziramo. To prijeti svakome pokretu kad se institucionalizira. Bdjeti nam je da nam se to ne dogodi.

IVAN ZVONIMIR ČIČAK: Politika nije ping-pong igra vazda istih ljudi, za istim stolom, ili barem ne bi to smjela biti Hoću kazati, oni koji su se politički ogriješili o studentski pokret, morali bi, to je stvar političke etike, povući konzekvence i povući se. Mi pak doista ne želimo revoluciju od mjesec dana — tek koliko je potrebno da se izvrši smjena straže, a sve ostalo da ostane na istome.

J. I.

(*) Taj smo dio izlaganja Dražena Budiše objavili u broju od 16. travnja.

DRAŽEN BUDIŠA, PREDSJEDNIK SAVEZA STUDENATA, ZAGREB

KOLEGICE I KOLEGE!

Od vas se danas traži samo jedno: da budete pošteni prema sebi, svom narodu i njegovom rukovodstvu, koje ovog povijesnog trenutka hrabro i stoički podnosi težinu svog delikatnog i odgovornog političkog rada.

CK SKH, kao i Izvršno Vijeće Sabora, ulažu i podnose osobite napore da se ustraje na kursu društvene i privredne reforme, uspostavljanju takvih odnosa među republikama, narodima i narodnostima naše federativne zajednice u kojoj će samoupravljanje naći svoj puni smisao, afirmirajući čovjeka u svim njegovim nacionalnim, kulturnim, društveno-političkim i ekonomskim određenjima!

Duboko humani stavovi CK SK Hrvatske prema svakom pojedincu, kao i narodima i narodnostima na području SR Hrvatske, neka nam budu poticaj za pravilno političko razmišljanje u nastojanju prema boljoj zajedničkoj budućnosti.

Kolegice i kolege!

Pridonesimo svoj časni obol i ponesimo dio tereta hrabro i mirno na dobrobit iste nam domovine Hrvatske, kao i svih naroda i narodnosti naše samoupravne zajednice Jugoslavije.

(TEKST PRVOG PROGLASA POKRETA HRVATSKIH SVEUČILIŠTARACA)

Najljepši dar

Nikada Hrvatska nije imala jaču košarku. Nikada čak četiri jaka košarkaška centra — Split, Zagreb, Zadar, Slavonski Brod. Nikada ranije nije istodobno dala košarkaškog šampiona i vicešampiona u saveznom razredu. Naposljetku, nikada jedna naša košarkaška momčad nije s tolikom superiornošću osvojila naslov prvaka Jugoslavije!

Momci s Gripa, igrači Splitske Jugoplastike izborili su i podarili nam taj najdraži trofej u najboljem trenutku: upravo u vrijeme kada je najbolja selekcija Jugoslavije službeni nosilac naslova prvaka svijeta i kada se u našoj zemlji doista igra najkvalitetnija košarka u posve izjednačenoj konkurenciji. Time je uspjeh Jugoplastike, a i

Jugoplastika – prvak prvaka svijeta!

MOMČAD JUGOPLASTIKE — PRVAK PRVAKA SVIJETA

hrvatske košarke u cjelosti, još vredniji. Jače sjaji njihova kruna Njihova radost i naša je radost. I mi se osjećamo prisutnim u slavlju i oduševljenju s kojima ih je dočekao cijeli rodni grad — Split. I naše su želje u onim željama koje hoće da i u buduće momci s Gripa održe najvišu razinu košarkaškog umijeća, sportskog morala i skromnog ponašanja — odlike koje su ih i do sada resile. Vjerujemo da će splitski mladići svoj ovogodišnji sjajan uspjeh i u buduće često ponavljati i da njihov prvi naslov šampiona nije i posljednji. Na radost svoju, svog grada i sviju nas. Pozdravljamo vas momci s Gripa. Primite naše najsrdačnije čestitke i najbolje želje.

Nek pobijedi bolji!

ZAPISI NOGOMETNOG KIBICA

Kada poraz ne boli

Nek se i to dogodilo! U Splitu, prije utakmcie »Hajduk« — »Dinamo« kretale su prema »placu« kolone navijača bijelih i plavih zajedno, pomiješane su bile bijele i plave zastave, iznad njih dominirala je parola s amblemima »Dinama« i »Hajduka«: »Nek pobijedi bolji!« Dan prije utakmice naši su dečki zajedno s Čikom šetali rivom i kažu, ugodno su se osjećali. Ja im vjerujem, jer i ja kad odem u Split, volim prošetati rivom. Volim tamo negdje usred zime ostati zatečen prosinačkim suncem i kaputom preko ruke. Šetajući, volim srest neke znance i zaboraviti da se ne vidjesmo već miesecima, čuti njihov »Evala« baš kao da se posljednji put pozdravismo jučer. A poslije utakmice gosti se upravo natjecaše u komplimentima domaćinu, hvališe mu i navijače i igrače, rekoše čak: »Dobar prijem ublažio nam je gorčinu poraza«. Kažem vam: nek smo i to dočekali!

Prošla vremena...

Jer sjećam se, nema tome tako davno, i drukčijih raspoloženja prije i poslije derbyja starih rivala. Sjećam se ratova navijača, nekorektnih izjava, prljave igre, slomljenih nogu. Sjećam se i onoga: »Doći ćete vi nama u Split« i »Srest ćemo se mi i u Zagrebu«. Prijetnje i osvete, zviždući i đonovi, povrede i kazne... A vrijeme je prolazilo. No ja imam dobro pamćenje i sjećam se da je »Dinamo« posljednji put bio prvak države 1958. godine. »Hajduk« — 1955. godine. Sjećam se ja mnogo prvenstava, i onih kada je »Dinamo« gubio prva mjesta baš u susretima s »Hajdukom«.

Mnoga su nam prvenstva tek za malo izmakla. Ono na primjer pedesetiprve, sjećate li se, kada je u posljednjem kolu »Zvezda« trebala pobijediti »Partizan« upravo s 2:0 pa da bude prva ispred nas. I pobijedila je. S dva nula. Ne pada mi ni na kraj pameti tvrditi kako »Dinamo« i »Hajduk« trebaju namještati međusobne rezultate, to ne bi bilo sportski, daleko sam i od pomisli da je »Partizan« spomenute godine pustio »Zvezdi« upravo s dva nula. Ne, »Zvezda« je tada u jednoj fair utakmici bila bolja od »Partizana« upravo za 2:0, tako vam je to u nogometu.

Idite na utakmice

A napisah već, i mnogi se nađoše u čudu: nogomet je sve. Pitate li me što će to reći, neću odgovoriti, poručujem tek: idite na utakmice. Idite i navijajte. I ne brinite suviše ako ne čitate časopise i ozbiljne napise u ozbiljnim novinama (nemate vremena, što se može?): idite na utakmice i znat ćete više o prolaznosti života i od onih koji pišu premudra slova. Ako se ne bavite politikom i ne razumijete razne političke zavrzlame, i opet ne brinite: idite na utakmice i brojite nesvirane elvere. Sve će vam postati jasno. Ako ne briljirate u društvu razgovorom o novoj kazališnoj premijeri i o umjetnosti uopće, ništa stoga: vi ste gledali Rudu Belina i vi dobro znate što je to lijepo. Prirodno lijepo, umjetnički lijepo, Hegel, Aristotel i ostali dečki...

Isti – od sjevera do juga

Ponavljam: nogomet je sve. Ukoliko se dakle razumijemo, treba li posebno naglašavati da atmosfera oko posljednje utakmice »Hajduk« — »Dinamo« znači mnogo? Parola »Nek pobijedi bolji« — dobra je parola. Dobar je i aplauz maksimirskog gledališta na utakmici »Dinamo« — »Bor« kad ono preko razglasa bi javljeno da »Hajduk« vodi u Nišu s 1:0. Dobre su i ovacije »Dinamu« u Splitu kad ono spiker objavi naših 2:0 protiv »Zvezde« u Beogradu. Dobro je sve to. Dobro je kad se ljudi raduju pobjedam boljih.

Ali, od sjevera do juga pobjeda. To je pobjeda!

Zoran Tadić

PRIJE UTAKMICE

BUDI SE SJEVER I JUG

Reeksporteri i u graditeljstvu

S građevinskim poduzećem »Mostogradnja« iz Beograda zaključen je ugovor o obnovi i izgradnji pedesetak mostova u Slavoniji. Predračunska vrijednost ovih radova iznosi skoro dvadeset milijuna novih dinara.

Rijetka su građevinska poduzeća u zemlji koja ne ne bi bila zadovoljna takvim ugovorom. Ne radi se samo o obujmu ugovorenih radova, već i o drugim posrednim koristima i realnim izgledima za stvaranje uvjeta za zaključivanje novih poslova. Razumljivo je, radi toga, što je slavonska građevinska operativa teško »progutala« ugovor s »Mostogradnjom«, napose radi činjenice što je kod davanja poslova bila jednostavno »zaboravljena«. (Zašto?)

Međutim, daljnji tijek i slijed zbivanja oko obnove i izgradnje mostova u Slavoniji ogorčio je (još više) ne samo građevinare, već i sve one kojima je dosta »mutnih« poslova. O čemu se radi?

Umjesto »Mostogradnje«, na gradilištima širom Slavonije pojavio se »Stig«, nepoznato građevinsko poduzeće iz Požarevca. Naime, »Mostogradnja« je svoju »koncesiju« u Slavoniji prodala bliskom »Stigu«. Da bi se ogradila od eventualnih optužbi za takav potez, »Mostogradnja« je »ustupila« izgradnju nekoliko mostova i građevinskim poduzećima s područja Slavonije. *I ovaj put, jasno, uz određenu »proviziju«.*

Izvjestan broj društveno-političkih i gospodarskih radnika uočio je na vrijeme i drugu stranu »Mostogradnjine« prisutnosti u Slavoniji, te je zatraženo da se ugovor s »Mostogradnjom« analizira i preispita. Opće raspoloženje za raskid jednog takvog neodrživog ugovora je postojalo i postoji, ali i nakon »preispitivanja« stvari oko raskida ugovora nekako se sporo odvijaju. Istovremeno, slavonska građevinska poduzeća rade s nepotpunim korištenjem kapaciteta, a i odlazak hrvatskog pučanstva s ovog područja na »privremeni« rad u inozemstvo nastavlja se nesmanjenim tempom.

Sličnost s nekim događajima na Jadranu nije, čini nam se, slučajna.

Jatova diskriminacija

Vijeće II Općinskog suda u Zagrebu, kojem je predsjedavala sudac Vera Petrović, nakon nekoliko mjeseci zaključilo je raspravu po tužbi Saveza knjigovođa Hrvatske protiv JAT-a (Jugoslavenskog aerotransporta) iz Beograda. Osuda će biti dostavljena strankama u pismenom otpravku, pa se još ne zna ishod spora, čija vrijednost iznosi 5.223.- novih dinara.

Savez knjigovođa Hrvatske tužbom traži naknadu troškova neostvarenog leta 18 njegovih delegata koji nisu mogli otputovati na Skupštinu Saveza knjigovođa Jugoslavije 26. VI 1970. u Ohrid zbog toga što ih osoblje JAT-a na zagrebačkom aerodromu nije pustilo u zrakoplov, iako su imali uredno rezervirane karte 14 dana unaprijed i već dobili karte za ulazak u avion (bording karte). Razlog: došli su nepredviđeni putnici iz Milana kojima je JAT ustupio mjesta Zagrepčana u zrakoplovu i to čak i bez ikakvog pristojnog objašnjenja. 18 delegata nije moglo otputovati rezervnim JAT-ovim avionom **budući da JAT ne smatra da je u bilo kakvoj obvezi prema domaćem putniku ukoliko se pojavi bilo koji stranac.**

O rezultatu spora vezanog za grupnu diskrimniaciju naših građana obavijestit ćemo naše čitaoce čim predsjednik Vijeća Vera Petrović otpravi osudu.

Safari u Hrvatskoj ili naočale za francuske turiste

Francusko poslovno društvo VACANCES 2000, kojega su dioničari nekolika ugledna poduzeća i kojega su ugledni savjetnici u nas poznati (g. Marcel Brion, član Francuske akademije i g. Maurice Toesca, književnik), pobrinulo se da svoju potencijalnu klijentelu pravodobno opskrbi prospektom s programima za nastupajuće ljeto. Stjecajem prilika, između svih tih programa, što nude bezbrižan odmor od Baleara do Antila, za nas se najzanimljivijim pokazao onaj koji se odnosi na Jugoslaviju; ljetovanje u Rovinju. Zašto?

Zato što je, upoznajući čitatelja s cijenama svojih usluga, nepoznati pisac spomenutog prospekta (VACANCES 2000, Été 71) htio ukratko upoznati mogućega putnika s glavnim značajkama zemlje u koju se upućuje. I šta mu je priopćio?

Ponajprije to, da su Hrvatska, Makedonija i Srbija najvažnije države-članice federativne zajednice. Zašto su najvažnije? Očigledno stoga što ih pisac smatra zemljama u kojima su se stekla najveća povijesna protuslovlja i najveće prirodne razlike; ništa nije tako daleko jedno od drugoga, ništa tako različito kao što su Hrvatska, Makedonija i Srbija. Pa pogledajmo kako nas gleda to oko, u čemu nalazi te različnosti što bi imale uzbuditi i privući Gobineaua 71. Ponajprije prirodni čimbenici: Hrvatska je otvorena Jadranu, Makedonija je tajanstvena i izolirana, Srbija je dijete Dunava. (Dugačak je Dunav ne vidiš mu kraja!) Zatim, povijesne odrednice: u Makedoniji je dugotrajna i teška turska okupacija ostavila duboka traga u pejzažu (nebrojeni minareti) i u mentalitetu tamošnjega življa (muslimanska ravnodušnost).

Srbija je pak, zemlja sjajnih (bogatih) kultura. A što je s nama? Kamo to, zapravo, slavno društvo vodi francuske turiste? Vodi ih među žitelje Hrvatske koji su, kako reče pisac naputka u prospektu, vjerski fanatici (katolički) i — citiram — »baštinici okrutnih *ustaša* koji su u Marseillu ubili prvog kralja Jugoslavije.«

Toliko o Hrvatskoj. Nije rečeno jesu li turisti koji se unatoč divljacima i fanaticima naseljenim na ovoj strani Jadrana odvaže na ljetovanje u Rovinju posebno osigurani, ali nas se to zapravo i ne tiče. Važno je da se zna da će nas, ljeta turističkog MCMLXXI, iz svoga rezervata u Rovinju, klijenti društva VACANCES 2000 snimati kao ljudoždere (ne budu li obrazovaniji od svojih »vodiča«).

Dečki, drž'mo se! Budimo atraktivni! To (drugima) donosi devize.

Samom sebi predak

Može se očekivati da će višemjesečni napori koje beogradski NIN ulaže da u cijelosti ostvari svoj reklamni slogan i postane, za razliku od običnih »Nedeljnih informativnih novina«, **nešto drugo** — uskoro uroditi plodom! Naime, po materijalima u velikoj većini njegovih rubrika, taj ugledni, visokonakladni tjednik već se uspio pretvoriti u »Nedeljne ilustrirane — novine«.

Stvar je jedino zapela s »uvodnikom«. Ali, ne u tom smislu da bi se u njemu više poštivala informacija ili da bi u manjoj mjeri izražavao i zastupao interese snaga status quoa. Naprotiv, NIN-ov uvodnik na najvišoj razini i na najdublji način ilustrira i obznanjuje raspoloženje tih snaga. Zapelo je izgleda na tom, što još nije riješen problem povezivanja NIN-ovih dubokih uvodničarskih poruka i pouka s primjerenim likovnim materijalom. A s obzirom na mjesto i značenje, ozbiljnost i dubinu NIN-ovih uvodnika to i nije lako riješi problem. Uvodnik posljednjeg NIN-a (1059, 25. IV 1971), sročen od najautoritativnijeg pera »Politikine kuće« — direktora Milojka Drulovića, nagovještava da će naznačeni problem uskoro biti riješen, jer je Drulović uspio gotovo do krajnjih granica dovesti posljednjih mjeseci zamjetljive odlike NIN-ovih uvodnika.

Tako, na primjer, Drulović u sjajnoj ninovsko-uvodničarskoj maniri ustvrđuje da je »u našu političku atmosferu« posljednjih tjedana »uneta nervoza«, uz ostalo i »javnim **tvrdnjama«** o intrigama vanjskih i unutrašnjih neprijatelja, upravljenih »prema rukovodiocima i ličnostima SK«. Obične, **informativne** novine izvještavale su javnost o **dokazanim intrigama**, o čemu je CK SKH izdao i saopćenje, a za koje se sada utvrđuje pojedinačna odgovornost funkcionera u nekim saveznim službama! Nadalje, prema Druloviću, ono o čemu raspravljaju radni ljudi u svim našim republikama i pokrajinama, jesu **»plemenske** rasprave« (sic!), i još k tome mi — koje nas »opsedaju«! Također mi se nalazimo u situaciji u kojoj treba sačuvati »legitimnost političkog života«, (kojeg, čijeg, i kakvog?). »Kritika, koja zalažući se za ustavne promene«, smatra to »samo pukim početkom i minimumom« (uglavnom stajališta iz Hrvatske), po Druloviću »u svesti ljudi ruši i same temelje na kojima počiva ovo društvo« (i Drulović!).

Otarasimo se svega toga **što nas** »opseda«, (posve slučajno) pred sjednicu CK SKJ, savjetuje Drulović. Pravi neprijatelji su drugi. Pogodili ste: tko nego nacionalisti, odnosno nacionalizam. A na prvom mjestu, jedva što se i pojavio — »Prvi broj 'Tjednika' Matice hrvatske koji donosi uvodnik u kome pažnju privlači sledeća rečenica: '... dovršenje duhovne i teritorijalne integracije hrvatskog nacionalnog bića'«. Ostavimo po strani što se, ustvari, pojavio »Hrvatski tjednik« (ne haju Drulović i NIN za plemenske oznake), što smo donijeli proslov, a ne uvodnik i što nije riječ o »sleđećoj rečenici«, nego samo o dijelu rečenice iz našeg proslova. To ionako nije u prirodi novina koje neće biti informativne, već nešto drugo.

Zanimljivije od svega je NIN-ov i Drulovićev strah od »teritorijalne integracije hrvatskog nacionalnog bića« koji je izgleda tolik, da u jednoj naravnoj težnji svakog, pa i hrvatskog naroda, vidi nacionalističke sablasti. I unatoč tome, što cijeli proslov, odnosni pasus, pa i cijela rečenica iz koje Drulović donosi samo jedan dio, govori više nego jasno da je riječ o integrativnim pretenzijama **UNUTAR** granica SRH! Rješenje za NIN-ov uvodnik ovdje se već jasno nazire. Njemu nedostaju samo ilustracije Zuke Džumhura. Čini se da je integracija NIN-a i »Ježa« pitanje trenutka. No, nadamo se da to neće utjecati na probijanje tunela kroz Učku i izgradnju auto-ceste Split—Zagreb, kao i na ostvarenje cijelog niza sličnih, već izrađenih projekata čiji je smisao upravo teritorijalna integracija hrvatskog nacionalnog bića.

Naposljetku, Druloviću i NIN-u, odnosno »političkoj javnosti« koju predstavljaju, a kojoj su javni, dosljedni i otvoreni stavovi hrvatskog političkog rukovodstva (po njima — uobraženog i »avangardnog«) kao i »teritorijalna integracija hrvatskog nacionalnog bića« — geste što doprinose »nepoverenju i stvaranju zabune«, prisiljeni smo reći, da je ipak neusporedivo manja opasnost od onih koji »svoje ideje povezuju s budućnošću, kao da su sami sebi potomci« (NIN hrvatskom rukovodstvu) nego li od onih koji isključivo sebe identificiraju s »temeljima na kojima počiva ovo društvo« i koji svoje ideje povezuju s prošlošću — kao da su sami sebi preci.

O popisu i oko njega

U toku održavanja instruktaža za članove Općinskih popisnih komisija i instruktora revni Republički zavod za statistiku dostavio je orahovičkoj popisnoj komisiji 9000 popisnih obrazaca otiskanih **ćiriličnim pismom i ekavštinom.** Orahovičani izvršavaju povrat obrazaca i upućuju zahtjev statistici za dostavu popisnica »na pismu razumljivom narodu ovog kraja, a to znači latinicom i na hrvatskom jeziku«.

Znate li tko je najviše bio uvrijeđen takvim slijedom događaja?... Službenici republičke statistike.

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
SKUPŠTINA OPĆINE ORAHOVICA
OPĆINSKA POPISNA KOMISIJA
Broj: 01/6-296/4—71. od 23. 3. 1971.

REPUBLIČKI ZAVOD ZA STATISTIKU
— Biro za popis stanovništva —

ZAGREB

PREDMET: Povrat obrasca PSS-1
PSS-2 i PSS-3.—

Današnjom poštom izvršavamo povrat obrazaca:

PSS-2,	2.000 kom	br.	paketa	18086
PSS-3,	2.000	"	"	"	18159
PSS-1,	1.000	"	"	"	18374
PSS-1,	4.000	"	"	"	18373,

te zahtjevamo da nam dostavite iste obrasce (naročito PSS-2 i PSS-3) otiskane na pismu razumljivom narodu ovoga kraja, a to znači latinicom i na hrvatskom jeziku.

Za točnost prijepisa:
Danko Horvatin

TAJNIK OPĆIN. POPISNE KOMISIJE:
Jozo Garačić, v. r.

(M. P.)
SKUPŠTINA OPĆINE
ORAHOVICA

Aleksandar Žuvela

ZABLUDE O DEVIZNOM REŽIMU

(Nastavak iz prošlog broja)

Radna grupa Izvršnog vijeća Hrvatske za devizni sustav napravila je nekoliko krupnih propusta u kreiranju novog deviznog sustava. Ti propusti su takvog karaktera da čitav sustav čine, po mojem sudu, neprihvatljivim upravo za Hrvatsku.

Osnovne primjedbe, koje bi se mogle dati na predloženi novi devizni sustav, mogle bi se svesti na slijedeće:

— predloženim deviznim sustavom Hrvatska se stavlja u neravnopravan položaj;

— ne vodi se računa o devizi kao bitnom razvojnom faktoru Hrvatske;

— u biti se ne postiže realni devizni tečaj i pravo republike Hrvatske na svoj devizni priliv;

— u predloženom sustavu nejednako se tretira devizni priliv od turizma i doznaka u odnosu na robni;

— potcjenjuje se neravnopravan položaj Hrvatske u rasporedu kapitala što može imati slične posljedice u trgovanju devizama na širem području, nego što je to do sada bilo u turizmu.

Da bi se bolje shvatila bit ovih problema i specifičnosti Hrvatske u deviznom prilivu Jugoslavije, daje se pregled struktura deviznog priliva Jugoslavije i Hrvatske, te udjela Hrvatske u pojedinim pozicijama ukupnog jugoslavenskog deviznog priliva.

Devizni priliv u 1970. godini

u milijardama starih dinara

DEVIZNI PRILIV U 1970. GODINI

	SFRJ iznos	%	SRH iznos	%	Udjel SRH u SFRJ u %	SFRJ bez SRH iznos	%
1. Turizam	412	9.7	306	18,5	74,0	107	4,1
2. Doznake radnika i iseljenika	751	17,7	360	21,8	48,0	393	15,1
3. Ukupno (1-2)	1163	27,4	665	40,3	57.2	498	19,2
4. Saobraćaj i ostalo	521	12,3	258	15,6	49,5	263	10,1
6. Ukupno nerobni priliv (3-4)	1684	39,7	923	55,9	54,8	761	29,3
6. Robni izvoz	2560	60,3	727	44,1	28,4	1833	70,7
7. Ukupni priliv (5-6)	4244	100	1650	100	38,9	2594	100

Napomena: Podaci za SFRJ (Statistički bilten SDK broj 3/1971). Za Hrvatsku je izvršena procjena. Svi iznosi preračunati su na novi tečaj od 1 din. za 1 USA dolar.

Izjednačavanje Hrvatske u pravu na korišcenje ostvarenih deviza treba biti osnovno pitanje u deviznom sustavu.

Jedino Hrvatska ne postiže realni tečaj u predloženom sustavu

Uz to što se u materijalu radne grupe mnogo puta izjavljuje da novi devizni sustav osigurava realni tečaj i da deviza pripada onome koji je ostvaruje, pažljivom analizom može se ustvrditi da je to samo djelomično točno.

Zapravo, devizno pasivnim republikama osigurava se u biti i realni tečaj i pravo korišćenja ostvarenih deviza, dok se Hrvatskoj ne osigurava ni jedno ni drugo.

Takav neravnopravni položaj Hrvatske u predloženom deviznom sustavu radne grupe Izvršnog vijeća Hrvatske proizlazi djelomično iz predložene tehnike, a djelomično iz zastarjelog političko-centralističkog koncepta, po kojem Hrvatska treba da stvara devize (putem turizma i pomorstva) za pokriće jugoslavenskog platnog deficita. U stvari, za potrebe svih republika, a samo ne za svoje potrebe, s obzirom da Hrvatskoj nikada nije bilo dopušteno da koristi sve svoje ostvarene devize.

Nerealni devizni tečaj u Hrvatskoj po predloženom sustavu nastao bi zbog toga, što upravo na nerobnom prilivu i doznaka taj tečaj nije niti predviđen. To će se najbolje shvatiti iz kratkog prikaza novog sustava koji se predlaže za turizam i doznake.

Za turizam radna grupa, zapravo, predlaže smanjenje iznosa deviza koji se može realizirati po višem tečaju. Sada turizam ima prava na retencionu kvotu 40% od priliva, dok će po novom prijedlogu imati svega 25% od priliva za realiziranje po višem tečaju. Istina, i turizam ima prava da s ostalih 75% raspolaže za nabavu repromaterijala iz uvoza, pa prema tome formalno ima i veća prava nego prije. Međutim, treba istaknuti da nisu sagledane posljedice na našu prateću industriju i poljodjelstvo koje se veže na turizam, ukoliko turističke organizacije počnu uvoziti, jer im to sustav omogućava, iako za to nemaju nekih značajnih potreba.

Uzmemo li u obzir da pod režim koji predlaže radna grupa spada samo oko 30% od ukupnog priliva deviza iz turizma, onda i onih 25% za slobodno raspolaganje, koje pored ostalog ima funkciju i održavanja realnog tečaja, i nije 25%, već znatno manje. To je zapravo na oko 300 milijardi st. din. svega oko 22 milijarde ili 7,5%.

Potrebno je napomenuti da radna grupa nije dala prijedloge za razrješenje kolonijalne sprege naših poduzeća iz područja turizma s financijskim kapitalom. Najveći broj poduzeća vezao se ugovorom o oročavanju deviza u relacijama od 40% u odnosu na priliv. Po novom prijedlogu, moglo bi se dogoditi da sada ta poduzeća kupuju devize po slobodnom tečaju, kako bi udovoljile već sklopljenim ugovornim obavezama.

Devizne doznake radnika i iseljenika za pokriće deficita drugih

Devizne doznake iseljenika i radnika na privremenom radu u inozemstvu rješavaju se na taj način da se u 100% iznosu moraju dati na redovno tržište **po službenom tečaju.** To znači da se preliju u ukupnu masu za pokrivanje jugoslavenskog platnog deficita.

Ovakav stav radne grupe Izvršnog vijeća Hrvatske u izravnoj je suprotnosti sa stavovima Sabora izraženima u Rezoluciji o osnovama društveno-ekonomske politike za 1971. U Rezoluciji Sabora jasno je izražen stav da se područja, iz kojih su radnici otišli na rad u inozemstvo, premiraju ne samo dinarski, već i devizama iz naslova doznaka.

Stavovi su svih naših društveno-političkih organa da devize pripadaju područjima iz kojih su radnici iselili, a taj je stav posebno istakao i Predsjednik Republike Tito u svom govoru na mitingu u Gnjilanama 14. travnja ove godine.

Istina, radna grupa predviđa dinarsku stimulaciju krajeva odakle su radnici otišli na rad u inozemstvo. Međutim, potrebno je istaknuti da se pod dinarskom stimulacijom smatra 6% poreznih olakšica na doznake kao što imaju i svi drugi. To je zapravo jedna vrsta oporezivanja te radničke doznake, jer upravo za taj postotak stimulacije doznaka ima nižu vrijednost od osnovnog tečaja u zadnjoj devalvaciji.

Šanse za realni tečaj kod turizma imaju domet na 3% od ukupnog priliva na tim područjima

Zbrojimo li efekte za realnost tečaja na dva najvažnija sektora priliva deviza u Hrvatskoj, tj. u turizmu i kod doznaka, onda se može steći dojam o svoj reakcionarnosti predloženog sustava.

Ukupni priliv na ova dva područja u 1970. u Hrvatskoj iznosio je prema procjeni 665 milijardi st. dinara. Od toga za prodaju po višem tečaju ima pravo na svega oko 22 milijarde. U odnosu na ukupni priliv od doznaka i turizma od 665 milijardi to iznosi svega oko 3%. Jasno da se s ovakvom masom ne može računati na neko održavanje realnog tečaja. S obzirom na veliki udjel turizma i doznaka u ukupnom prilivu Hrvatske kao i to da se upravo te devize otuđuju za druga područja po službenom tečaju, potvrđuju naprijed iznijetu konstataciju, da jedino Hrvatska, po predloženom deviznom sustavu, neće polučiti realni tečaj.

Predložena tehnika potencira neravnopravnost Hrvatske

Na izgled jednaki tretman robne i nerobne devize primjenom u praksi samo bi još više potencirao neravnopravni položaj Hrvatske. To se vidi iz strukture ukupnog priliva Hrvatske i Jugoslavije po grupama deviza, na koje se primjenjuje pravo od 25% raspolaganja po slobodnom tečaju.

Tako, na primjer, masa deviznog priliva na koju Hrvatska nema prava raspolagati sa tih 25% za realizaciju na slobodnom tržištu iznosi 35%, dok na ostalom području Jugoslavije ta masa čini svega oko 18% od ukupnog priliva ili dvostruko manje. Čak je u apsolutnom iznosu masa koja ne može ostvarivati realni tečaj u Hrvatskoj veća nego u svim ostalim republikama zajedno. Očito da Radna grupa nije vodila računa o jednakom tretiranju robne i nerobne devize. Zapravo, u tom je i suština čitave teorije realnog tečaja. Ako se realni tečaj u cirkulaciji robnih deviza ostvaruje u svakoj republici izravnim uključivanjem u proces reprodukcije, onda je osiguranje realnog tečaja nerobnog priliva zapravo osiguranje realnog tečaja ukupnih deviza sa stanovišta ravnopravnosti republika. To radna grupa nije osigurala, pa je time pogođena jedino Hrvatska.

Devizni priliv prema pravu na 25% po slobodnom tečaju

u milijardama st. d

	Ukupni priliv	ima pravo na 25%	nema pravo na 25%
SFRJ	4.244 100%	3.205 75,5%	1.039 24,5%
SRH	1.650 100%	1.077 65,3%	573 34,7%
SFRJ bez SRH	2.594 100%	2.128 82,1%	466 17,9%

Hrvoje Šošić

Zašto se ne ostvaruje stabilizacija?

U svom izlaganju pred političkim aktivom Niša Predsjednik Republike Tito rekao je: »Ja sam bio uvjeren da će se dinar — poslije devalvacije učvrstiti, ali nažalost za sada ne ide onako kako smo očekivali«.

Ovo razočaranje predsjednika Republike dovoljno govori o tome da su ga nosioci ideja o mjerama, kojima treba ostvariti stabilizaciju, čvrsto uvjeravali da će upravo mjere koje oni predlažu dovesti do stabilizacije i do toliko očekivanog smirenja i zaustavljanja loših privrednih kretanja.

Ako se analiziraju neke od najvažnijih mjera koje su donesene u posljednjih godinu i pol dana s ciljem da se dinar učvrsti i da mu vrijednost prestane padati, vidjet će se da do drugačijih kretanja od onih s kojima se suočavamo, nije ni moglo doći.

Ovo se osobito odnosi na osnovne mjere iz područja novčarsko-kreditne politike i trgovačkih odnosa s inozemstvom, a potom onda, i jednim dijelom, na mjere u području cijena.

Koje su to činjenice koje upućuju na to da se dinar ne učvršćuje i da nema stabilizacije?

1) Cijene vrtoglavo rastu, a gomilaju se i zahtjevi za povećanje cijena.
2) U poslovnim odnosima s inozemstvom deficit stalno raste, a odnosi između uvoza i izvoza sve su nepovoljniji.

3) Besparica i nelikvidnost u privredi raste, iako se već duže vrijeme smatralo da je dostigla vrhunac.

Privredi se godinama obećava da će se njezin položaj poboljšati, ali, naprotiv, njen položaj je sve teži, jer se obveze privrede ne smanjuju, jer nema odgovarajućeg povećanja sredstava privredi za ulaganje u reprodukciju, a zaduženost raste u tom opsegu da privredi ostaje manje iz ostvarenih prihoda, nego što svake godine iznose dospjeli dugovi po dugoročnim kreditima.

Sve dosadašnje mjere nisu mogle uspjeti upravo zbog toga što ni jedna nije značajnije osigurala neposrednim proizvođačima neophodna sredstva za ozdravljenje privrede.

Naprotiv. Sve dosadašnje mjere bile su usmjerene na izvlačenje novca iz privrede, na smanjenje njezine reprodukcione sposobnosti i daljnje povećanje prezaduženosti. Ako je i bilo mjera kojima se olakšavao položaj privrede, istodobno su druge obveze poništile gotovo svaku korist koju bi privreda trebala imati.

Devalvacija nije mogla uspjeti zbog toga što je već u prošloj godini na sivom ili crnom deviznom tržištu dolar dostigao 18 do 20 dinara. Devalvacija bi uspjela da je dinar devalviran u odnosu na dolar na 18 do 20 dinara, ili da je istodobno s devalvacijom na razini od 15 dinara za 1 dolar najmanje 50% deviza ostavljeno na raspolaganje onima koji su ih stvorili, i to s pravom da ih iznesu na slobodno devizno tržište i prodaju po cijenama koje bi se na tom tržištu mogle postići.

Osim toga, u prvo vrijeme nakon devalvacije nije trebalo dopustiti bilo kakvu deblokadu cijena, a one cijene koje je trebalo ispraviti, trebalo je ispraviti uz istodobno sniženje jednih, a povećanje drugih cijena. Dakle, trebalo je izvršiti preraspodjelu, a ne dopustiti samo rast cijena koje je onda nepovoljne odnose prije devalvacije uspostavio na još višoj razini.

Devalvacija i stabilizacija nije uspjela, jer vladu privreda nije mogla potpomoći, a protiv vlade i njenih mjera objektivno se okrenuo čitav bankarski i reeksporterski kapital, pokazavši svoju pravu ćud.

Do sada najoštrija vladina mjera protiv uvoza doživjela je neuspjeh, jer se protiv te vladine odluke okrenuo čitav financijski kapital, kako bi djelujući protiv namjera i želja vlade, ostvario najveći mogući profit.

Naime, vrtoglavi rast uvoza u trećem tromjesečju prošle godine, koji je nemilosrdno počeo rušiti vrijednost dinara, Savezno izvršno vijeće nastojalo je zaustaviti propisom da se za uvoz robe mora na poseban račun kod Narodne banke izdvojiti 50% vrijednosti uvoza, s tim da taj novac Narodna banka vraća nakon tri mjeseca. *Takva mjera u samoj svojoj osnovi nije mogla riješiti problem; no da banke i reeksporteri nisu bili listom protiv vlade, ta mjera ipak ne bi dovela do tako katastrofalnih rezultata, kao što su oni koji su ostvareni.*

Ta je mjera dovela do iscrpljivanja manjih banaka, koje su morale davati kredite svojim poduzećima što ovise o uvozu, jer bi u protivnom morala obustaviti proizvodnju. Istodobno, te su banke iscrpile svoja sredstva i došla ispod onog minimuma likvidnosti koji je uvjet za dobivanje kredita kod Narodne banke za ona poduzeća koja izvoze. Kako se uvozom mogao ostvariti golem profit, jer su sva poduzeća u očekivanju devalvacije bezglavo kupovala robu iz uvoza, to su tu situaciju maksimalno iskoristile savezne banke i reeksporteri i sva raspoloživa sredstva dali za uvoz, dovevši u pitanje, pored izvoza, i normalno odvijanje proizvodnje u zemlji. *I tako je ova mjera imala dvostruko negativan utjecaj: umjesto na smanjenje uvoza poticala je njegovo povećanje, istodobno djelujući na smanjenje izvoza i time onda neposredno poticala povećanje deficita naše trgovačk ebilance.*

Obveza polaganja depozita pri uvozu robe potpuno je ukinuta u trenutku devalvacije dinara, ali se deficit trgovačke bilance nastavio povećavati i u ovoj godini zbog golemog povećanja uvoza i, može se slobodno reći, stagnacije izvoza. U posljednjim godinama deficit naše trgovačke bilance, a to znači iznos za koliko je vrijednost uvoza bila veća od izvoza, iznosio je u milijardama starih dinara:

1964.	537
1965.	245
1966.	444
1967.	569
1968.	664
1969.	824
1970.	1.500

Taj deficit ili manji izvoz od uvoza u prva tri mjeseca ove godine iznosi 572 milijarde starih dinara, i ako se tako nastavi, bit će znatno veći od prošlogodišnjeg katastrofalnog deficita. U prva tri mjeseca ove godine izvoz iznosi svega 50% od vrijednosti uvoza i predstavlja omjer, koji je bio lošiji samo dva puta u poslijeratnom razdoblju, i to u 1951. i 1953. godini, samo što se onda radilo o višestruko manjim vrijednostima.

Pravo objašnjenje za ovakav ogroman trgovački deficit može se naći samo u tome da oni, koji uvoze, ostvaruju goleme zarade na račun onih koji devize stvaraju i na račun onih deviza, koje naši radnici zarađuju u inozemstvu i šalju svojim obiteljima.

Služba društvenog knjigovodstva, Narodna banka Jugoslavije i savezni organi uprave *već godinama donose pogrešne mjere* u području kreditno-monetarne, devizne i vanjsko-trgovinske politike, jer nikako neće shvatiti da rješenje postoji samo u tom slučaju, ako se razvlaste banke i reeksporteri i privredi vrati njezin novac. Tada se privreda odmah rasterećuje ogromnih kamata i dolazi u mogućnost da svoj novac pametno iskoristi za potrebe proizvodnje.

Mjesto da se smanjuje opseg potrošačkih kredita, trebalo bi povećati masu robnih kredita, povećati na taj način potražnju, i zbog povećane potražnje povećati proizvodnju, a s njom i broj radnih mjesta. **Kredite bi trebalo davati i seljacima, i to ne u novcu, nego u robi iz istih razloga, a stvoriti najveći mogući sistem olakšica za naše radnike iz inozemstva, osobito ako prilikom povratka u zemlju prodaju poduzećima odgovarajući iznos deviza za ulaganje u otvaranje novih radnih mjesta.**

Narodna banka polazi od pogrešnih teorijskih osnova u novčarsko-kreditnoj politici, ona pojednostavljeno i zbog toga pogrešno tumači odnose u privredi, a osim toga i ne raspolaže neophodnim informacijama, Da donesene mjere nisu pogrešne, vrijednost dinara ne bi mogla stalno padati, umjesto da raste. Najjaču potvrdu da su bile pogrešne mjere kreditno-novčarske politike, devizne politike i vanjsko-trgovinskog režima imamo u katastrofalnom deficitu, koji neprestano raste i u tome da se besparica u privredi neprestano povećava, a reproduktivna moć privrede smanjuje, i to zbog toga, jer je, umjesto da osnovni nosilac reprodukcije u privredi postanu neposredni proizvođači, stvorena nova sila — financijski kapital, koji je objektivno ne samo protiv privrede, nego i protiv vlade: prema svakoj vladinoj mjeri odnosi se naime, tako, da se iz nje porode neželjeni rezultati.

Da su mjere kreditno-monetarne politike već nekoliko godina pogrešne, dokaz je da nema stabilizacije cijena, iako je kreditna politika restriktivna i da cijene unatoč tome rastu. **Bio bi red da to konačno priznaju i oni koji neprestano dolaze s takvim mjerama, čiji je rezultat sve veća nestabilnost u privredi i sve veća inflacija.**

Izlaz je u razbijanju sile, koja se nametnula samoupravljačima, u razbijanju financijskog kapitala. Predsjednik je Tito rekao prije nekoliko dana pred političkim aktivom Kosova: »Kroz banke se sada prave mnoge diverzije koje nas veoma skupo mogu stajati«.

ISPRAVAK

U prošlom broju Hrvatskog tjednika na stranici 3. potkrala se pogreška u tablici — Devizni priliv i odliv. Umjesto u milijunima st. d treba da stoji u milijardama st. d.

Treba uvesti predmet »Ekonomika Hrvatske«

Radni ljudi Jugoslavije su napustili centralističko - unitarističke koncepcije uređenja društva i upravljanja privredom. Došlo se do uvjerenja da se Jugoslavija mora izgrađivati kao policentrični nacionalni gospodarski sustav. Pred hrvatskom gospodarskom znanošću nalazi se na tom području niz veoma ozbiljnih problema. Na fakultetima ekonomskih nauka u Hrvatskoj a i na drugim fakultetima trebalo bi uvesti novu ekonomsku disciplinu pod nazivom »Ekonomika Hrvatske«. Na temelju naučnih spoznaja treba stvoriti masovnu svijest o hrvatskom gospodarskom interesu i hrvatskoj gospodarskoj strukturi. Cilj hrvatske gospodarske znanosti mora biti da teoretske spoznaje do kojih dolazi pretvara u proizvodnu snagu hrvatskog naroda i pripadnika drugih naroda koji žive u Hrvatskoj.

Prof. Marijan Hanžeković, na znanstvenom skupu u povodu 50. obljetnice Fakulteta ekonomskih nauka u Zagrebu

HRVATSKI POGLEDI O UREĐENJU JUŽNOSLAVENSKE ZAJEDNICE (III)

Franjo Tuđman

Hrvatska opozicija protiv Krfskog sporazuma

Politička zbivanja u Hrvatskoj i u ostalim južnoslavenskim zemljama u Austro-Ugarskoj utjecala su, jamačno, i na odnošaje između Jugoslavenskog odbora i vlade Kraljevine Srbije u izbjeglištvu. Osim međunarodnih čimbenika i stanovišta Jugoslavenskog odbora, srpska je vlada, nedvojbeno morala uzimati u obzir i one komponente hrvatske politike što su dolazile do izražaja kako u Supilovu stavu, tako i u stajalištima javnosti u Hrvatskoj, pa je i zbog toga morala ići na sporazum s Jugoslavenskim odborom u Krfskoj deklaraciji, da bi suzbila sve glasnije prosvjede protiv njezine velikosrpske politike i sačuvala privid svoje želje za demokratskim ujedinjenjem.

Prvi sporazum Trumbića i Pašića

Krfskom deklaracijom (što su je 20. srpnja 1917. potpisali dr Ante Trumbić, kao predsjednik Jugoslavenskog odbora, i Nikola Pašić, kao predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova Kraljevine Srbije) objavljena je, na temelju samoodređenja naroda, odlučnost Srba, Hrvata i Slovenaca za oslobođenje i za ujedinjenje i utvrđena su načela uređenja buduće zajedničke države. Ona je trebala da bude ustavna, demokratska i parlamentarna monarhija na čelu s dinastijom Karađorđevića. Ustav nove države imala je donijeti ustavotvorna skupština kvalificiranom većinom, ali ga je morao potvrditi i kralj. Ističući načelo samoodređenja naroda, Krfska deklaracija bila je uperena protiv Londonskog ugovora (premda ga izričito ne spominje), zalažući se za demokratska načela međunarodnog prava i prije proglašenja Wilsonovih 14 točaka. Krfskoj deklaraciji pridružuje se izjavom (17. kolovoza 1917.) i prosrpski *Crnogorski odbor za narodno ujedinjenje*, sa sjedištem u Parizu.

Supilov prijedlog federativnog uređenja

Za vrijeme trajanja konferencije Supilo je pregovaračima poslao iz Londona svoj nacrt federativnog uređenja buduće južnoslavenske države, po kojem bi u djelokrugu središnje vlade imali biti samo poslovi obrane i diplomacije, a od financijskih (valutarnih) i gospodarskih samo oni od važnosti za cijelu državu, dok bi svi ostali poslovi unutarnje uprave, prosvjete, sudstva i gospodarstva spadali u djelokrug pet zemaljskih sabora (Sabor za Srbiju s Banatom, Sabor za Hrvatsku sa Slavonijom, Dalmacijom i Istrom, Sabor za Sloveniju, Bosanski sabor i Crnogorski sabor sa širokim samoupravama kotarskih i općinskih poglavarstava.). Supilo je kasnije pozdravio Krfsku deklaraciju, smatrajući je donekle oživotvorenjem svojih ideja, iako je u stvari bila kompromis između stavova srpske vlade i Jugoslavenskog odbora, a njegovi prijedlozi u njoj zapravo nisu uzeti u obzir.

Kompromisnost Krfske deklaracije

Krfska deklaracija, kao prvi zajednički politički čin vlade Srbije i Jugoslavenskog odbora imala je pozitivno značenje, unatoč tome što je na nedemokratski način prejudicirala jedno od osnovnih pitanja o obliku uređenja buduće zajedničke države. U Krfskoj deklaraciji priznata je jednakost i ravnopravnost triju imena, triju zastava, triju vjera i dvaju pisama (latinice i ćirilice), a Jugoslavenski odbor i srpska vlada međusobno su priznati kao »autorizirani predstavnici« Srba, Hrvata i Slovenaca. Ali, Jugoslavenski odbor nije ni poslije toga, najviše zbog otpora Pašićeve vlade, priznat od saveznika kao službeni predstavnik južnoslavenskih naroda koji su bili pod Austro-Ugarskom.

Svako utapanje hrvatstva u zajednici je izdaja

U hrvatskim političkim krugovima u Zagrebu Krfska je deklaracija primljena s velikom rezervom. Najkritičnije se prema njoj odnosilo glasilo Socijal-demokratske stranke *Sloboda*. Po mišljenju hrvatskih socijalista, u Krfskoj deklaraciji nije zajamčeno načelo samoodređenja naroda, već se stvar jugoslavenskog ujedinjenja prepušta dinastiji Karađorđevića, koja oslanjajući se na svoju vojsku i na diplomatsku potporu sila Antante može takav nacionalni program iskoristiti u svoje dinastičke svrhe, a naš se narod ne smije zadovoljiti time da iz velike svjetske katastrofe izađe sa surogatom nacionalnog ujedinjenja i opet podijeljen na dvije-tri države. Ti stavovi socijalističkog glasila izazvali su polemiku s drugim listovima, pisanje kojih svjedoči da su se pregovori Jugoslavenskog odbora sa srpskom vladom promatrali u vezi sa svibanjskom deklaracijom Jugoslavenskog kluba i s općim razvojem nacionalnog pokreta. Predstavnici hrvatske opozicije (dr Laginja, Spinčić, dr Pavelić, dr Lorković i Peršić) uputili su po drugi put u Švicarsku prof. dra F. Barca da Jugoslavenskom odboru i srpskoj vladi prenese njihovo stanovište u odnosu na Krfsku deklaraciju. U njihovoj poruci dr A. Trumbiću, koja je izražavala poglede većine hrvatskih političkih prvaka na stvaranje zajedničke države govorilo se »da Hrvati s obzirom na svoje historijsko državno pravo žele bar u prvo vrijeme da vide očuvanu hrvatsku državu u toj zajedničkoj državi. Oni vele da se narodu stoljećima govorilo o njegovoj državi i državnom pravu, o njegovom ujedinjenju i nezavisnosti kao o narodnom idealu, pa im izgleda i boje se da ne izvrše izdaju prema narodu, ako bi se hrvatstvo i Hrvatska odmah utopili u budućoj zajednici, ako narod ne bi vidio ostvaren svoj ideal. Stoga oni misle, da treba hrvatski narod da se ujedini, da treba hrvatska država da se stvori i da ona stupi u najtješnju realnu uniju sa Srbijom i Slovenijom. Ovo bi zadovoljilo narod u prvo vrijeme, a kasnije bi se mirno došlo i do potpunog državnog jedinstva.

Sjedinjenje »više država« ili »jednog naroda«

Taj očito razložit nacrt bio je veoma bliz stavovima što ih je zastupao i Supilo, ali dr Trumbić je smatrao da je sada osnovno zajednički rad na rušenju Monarhije, a da Krfska deklaracija, ako se provede u decentralističkom, demokratskom duhu, osigurava ustavna prava, samoupravu i slobodan razvitak ujedinjenih južnoslavenskih naroda. Svoj stav, što ga je iznio dru Barcu, obrazložio je Trumbić poslije i u svom članku u *Bulletin Yougoslave* (od 1. studenog 1917.) u kome se izjašnjava za »jedinstven ustav« za cijelu državu, a »isključuje ideju konfederacije«, po kojoj bi se nova država sklopila tako, da različiti dijelovi »priđu u njoj kao samostalne države«. To bi značilo »sjedinjavanje više država, koje bi imale pravo da uđu ili da ne uđu u zajedničku državu, a i da iz nje izađu kad budu htjele«. Razlike su očito velike: predstavnici hrvatske opozicije u zemlji, pod dojmom raspoloženja hrvatskog naroda, teže osiguranju hrvatske državnosti u novoj državi, a Trumbić, pod utjecajem emigrantskih prilika i odnosa sa saveznicima, osobito sa srpskom vladom, misli da će više postići i za hrvatski i za sve južnoslavenske narode, ako se ne govori »o sjedinjavanju više država nego o ujedinjavanju jednoga istog naroda u jednu jedinstvenu državu.

DR ANTE TRUMBIĆ

NIKOLA PAŠIĆ

heretike i otpadnike valja najstrože kazniti! Takve su se glasine proturale na sve moguće načine, a protiv »urote« propovijedalo se i s propovjedaonica. U drugim zemljama toga doba, gdje rimska crkva nije bila vladajuća, nove su naciolanlne crkve bile glavna uporišta političkih pokreta, a upravo je to Hrvatskoj nedostajalo da bi pokret Zrinskoga stekao čvrste temelje u širokim narodnim slojevima. Stoga cijela »urota« i nosi biljeg konspiracije nekolicine istaknutih, ali ipak samo nekolicine hrvatskih ljudi.

Poraz »urote« bio je tako neminovan, a smaknuće Petrovo i Krstino u Bečkom novom mjestu završni prizor tragedije. Ostala je slava i uspomena, nad kojom i dragi nam Šenoa plače *Na Ozlju gradu:*

A sada? — Sada? Pitaj hrast taj stari,
Nad svodom pitaj kamenoga lava,
Oj gdje su vaši davni gospodari,
I ta hrvatska njina gdje je slava?
Da, pitaj, pitaj! — Kamen ti ne zbori.
Gdje? pitaj! — »Gdje« ti jeka odgovara!

Pametni su ljudi toliko puta isticali da je »povijest učiteljica života«. Ako je to istina, bilo bi opravdano očekivati da su Hrvati nešto naučili od »Urote«, te kasnija pokoljenja odatle povukla neke zaključke: naime, »da ne prave iste greške«! Bojimo se, međutim, da kasnija iskustva borbe za hrvatsku državnost ne potvrđuju čuvenu izreku, te premda uvijek ne završavaju smrću svojih protagonista, ipak donose nove poraze.

Kada je ban Josip Jelačić »burne godine 1848« dobio rat protiv Mađarske, njegova je faktička moć bila tolika da se mirno mogao proglasiti austrijskim carem. Međutim, on svoju snagu nije znao iskoristiti, i propustio je rijetku šansu za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja. Kada je shvatio da je to mogao, i da bi tako trebalo učiniti, više nije bio ban, i nije u Hrvatskoj više imao nikakve vlasti.

Na čelu svečanoga odbora za Spomen dvijestote obljetnice »Urote« g. 1871. u Zagrebu stajao je Eugen Kvaternik, i pri tom nije ni slutio da će sudbina Zrinskog uskoro stići i njega u borbi za hrvatsku samostalnost. Jer, kako jednom reče Starčević:

Austrija je vazda jedna te ista, ona niti se mijenjala, niti se mijenja. Ja vam kažem u ime povijesnice, da se despocije ne popravljaju, nego propadaju ...«

U izmijenjenim okolnostima, Supilo i Radić bore se protiv austrijskog centralizma za slobodnu Hrvatsku jednako žestoko i uporno. No kad je taj centralizam u ratnom vihoru bio na umoru, na obzoru hrvatske politike pojavio se novi na čelu s Nikolom Pašićem. Boreći se za hrvatsku ravnopravnost u novoj državi umrli su Supilo i Radić, kao i toliki prije njih za istu veliku stvar: hrvatsko mjesto pod suncem. Makar nisu uspjeli, učinili su mnogo za pobjedu ideje hrvatske državnosti, ali su pri tom veoma često kročili stopama Zrinskog i Frankopana: tražeći saveznike nisu imali što ponuditi, jer nisu imali dovoljno snage »unutra«.

Najteži korak u povijesti nekog naroda koji od bespravnoga puka hoće da postane politički narod, jest osiguranje njegove državnosti, kako unutra tako i vani. Od otpora svakovrsnim pokušajima asimilacije do ustanovljenja političkoga subjekta međunarodnih odnosa, najteži je i zato *najopasniji* upravo taj posljednji korak k potpunoj suverenosti: da kao samostalan čimbenik uredi svoju zemlju kako njemu najbolje odgovara, i odnose s bližim i daljim susjedima u skladu sa svojim dugoročnim životnim interesima. Narod i država nisu vječne nego povijesne kategorije, ali samo onaj narod koji sam za sebe predstavlja *nešto* i odlučuje svojom sudbinom može postati siguran partner u međunarodnom ophođenju, te trasirati svoj vlastiti put čovječasntvu. Politička je suverenost zato prvi uvjet za gospodarsku i kulturnu, a ne obratno kako su to vjerovali svi naši utopisti do dana današnjega.

U današnje doba hrvatski je narod na najboljem putu da postigne onaj uzvišeni cilj kojemu su oduvijek težili najbolji njegovi sinovi. Prilike u SFRJ, u Evropi i svijetu povoljnije su za to nego u doba Zrinskoga, a povijest — usprkos svemu — svakome dopušta da se u njoj pokaže kako najbolje zna umije li iskoristiti *svoj trenutak*. Teško onome tko ga propusti.

MISLI O NAMA

ZRINSKI I FRANKOPANI

VJEKOSLAV KLAIĆ:

»Od znamenitih porodica hrvatskih prvo mjesto zapada knezove Zrinske, a namah za njima Frankopane. Obje su porodice kroz šest stoljeća i više mnogo sudjelovale u političkom i kulturnom životu hrvatskoga naroda, te su više puta bitno doprinijele, da se je historija našega naroda razvijala baš onako, kako je zapisano, a ne drugačije. Ta članovi tih porodica u toliko su prigoda bili na čelu naroda i zemlje te su tada određivali pravac svemu javnom životu ...«

ANTE STARČEVIĆ:

Obitelji, koje učiniše Ferdinanda I kraljem Hrvatske, propadoše tako, da ni jedna od njih danas ne potiče. Zrinski i Frankopani podavljeni su, a sav njihov greh biaše, da biahu bogati i da ljubljahu svoju domovinu i njezinu slobodu ... Imena sjajnih obitelji hrvatskih, imena Zrinski i Frankopan biahu promenjena u Gnade i Krajcberg ...

HRVATSKI SABOR 28. STUDENOGA 1906:

Bude Budisavljević i dr Elegović u ime odbora za prenos kosti Zrinskog i Frankopana u Zagreb predlažu da poseban odbor Sabora: 1. predloži zakonsku osnovu kojom se narodnim mučenicima za vječna vremena daje čast i zahvalnost hrvatskoga naroda; 2. da se 30. travnja svake godine proglasi blagdanom za sve škole u Hrvatskoj i Slavoniji i tim povodom protumači mladeži značenje blagdana u otačbeničkom duhu; 3. da se svake godine iz zemaljskog proračuna doznači stanovita svota, dok ne dosegne za dostojan spomenik Zrinskom i Frankopanu u Zagrebu.

IZ GOVORA BUDE BUDISAVLJEVIĆA

... onaj najtragičniji list u povjesnici hrvatskoga naroda, ali to je i najsjajnija stranica te povijesti ... Zrinski i Frankopani su nosioci jedne velike ideje; za tu su ideju stojali i pali, plativši glavom od krvničkog mača bečkog ...

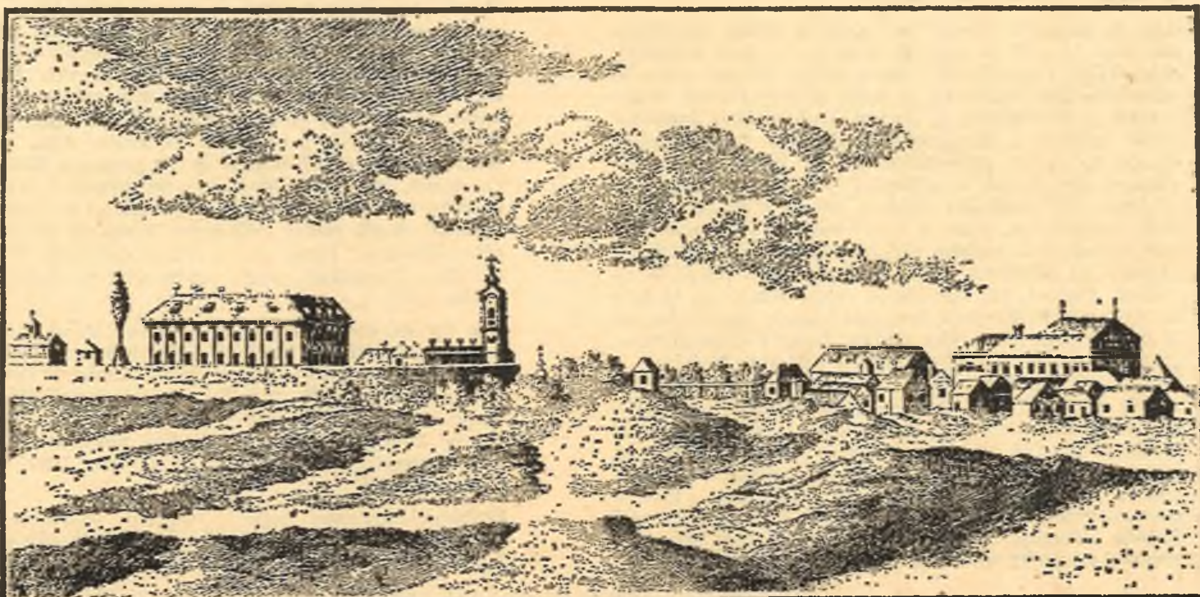
Proti hrvatskom ustavu, u njemačkoj zemlji, pred njemačkim sudom ... osuđena su dva velika čovjeka na smrt ... To je bila nagrada hrvatskomu narodu za to, što su njegovi sinovi odbijali bijesne navale Osmanlija, da ne poplave cijelu Evropu ... Zato hrvatski sabor, predstavnik naroda, hoće da se oduži uspomeni velikih ljudi, koji su za veliku ideju krvlju platili ...

Pretpovijest urote Zrinski-Frankopan

U habsburškom carstvu također su bile djelatne one iste povijesne tendencije koje su u većini novovjekih europskih država napokon dovele do apsolutne monarhije, nasuprot feudalnoj rascjepkanosti srednjevjekovnih europskih država i državica. Osebujnost toga procesa u Austrijskom carstvu pod Habsburzima bila je u tome što se ono sastojalo od više naroda i narodnosti od kojih su, npr. Hrvati, Česi i Mađari imali jaku vlastitu državnu tradiciju, pa su Hasburgovci, kad su bili birani za njihove kraljeve, jamčili plemstvu tih naroda njihova stara ustavna prava, odnosno »stara prava njihovih kraljevstava«. Jačanje vlasti austrijskih careva, značilo je istodobno povredu ustavnih prava kraljevina koje su ih izabrale za svoje kraljeve i plemstva tih kraljevina, ali i jačanje hegemonije austrijskih Nijemaca nad nenjemačkim narodima carstva, sa svim kobnim posljedicama po njihove interese i sudbinu kao naroda. Turska osvajanja na tlu Hrvatske i Ugarske i stalna opasnost od Turaka i za sam njemački dio Austrije, imala je protuslovno djelovanje na tu stranu povijesnih zbivanja. Turska osvajanja i stalne turske provale na preostalo područje Hrvatske i Ugarske oslabile su moć hrvaskog i ugarskog plemstva, pa su to Habsburgovci iskorištavali za jačanje svoje moći i za postupno oslabljenje, odnosno za kršenje *de facto* formalnog priznatog državnopravnog položaja Hrvatske i Ugarske. S druge strane, zbog toga što su Turci bili stalna prijetnja i za samu Austriju i za austrijske Nijemce, koji su bili etnička osnovica habsburške vladavine, Habsburgovci su ipak trebali i Hrvate i Mađare, jer su ovi u stvari, braneći svoju domovinu, samim tim branili i Austriju. Zbog toga je povijest pretvaranja Austrijske carevine u apsolutističku monarhiju ispunjena himbenom politikom careva, koji su — kako im je već u kojem času odgovaralo — jednom sklapali mir s Turcima, da bi dobili slobodne ruke za ostvarenje svojih političkih ambicija u srednjoj ili u zapadnoj Evropi, odnosno za pritisak na nenjemačke narode carstva, ili su, opet davali svečana obećanja — a u osobito teškom položaju i stvarne ustupke — Hrvatima i Mađarima, u pogledu njihova državnopravnog položaja i pružali im pomoć u borbi s Turcima. Habsburgovci su rješavali ovo protuslovlje tako, da su u Hrvatsku i Ugarsku sve više i više slali vojsku s njemačkim zapovjednicima i općenito nametali Nijemce na ključne vojničke položaje. Na turskim granicama preostalog dijela Hrvatske s Turskom postupno su najveći dio tzv. vojne krajine uzeli pod svoju izravnu kontrolu postavljanjem njemačkih zapovjednika, tako da je pod stvarnom vlašću hrvatskog bana i Sabora ostao još samo mali dio Hrvatske. Hrvatsko i ugarsko plemstvo, slično kao i češko plemstvo, pružalo je otpor i, braneći svoja prava i privilegije, ono je ujedno branilo i slobodu svojeg naroda u odnosu na Nijemce (kao i u odnosu na turske osvajače). U toj borbi, i Hrvati i Mađari također su dolazili u položaj da i sami upotrijebe ista sredstva otporu protiv austrijskih Nijemaca i njihovih careva — tj. da iskoriste tursku opasnost, ili rivalstvo drugih europskih vladara s Habsburgovcima kako bi se lakše oduprli gaženju svojih prava.

Nakon mnogobrojnih himbenih obećanja i svečanih prisega Habsburgovca da će poštivati prava Hrvatske, nakon što je hrvatski narod i plemstvo prolio more krvi u obrani carstva od Turaka, i u mnogo navrata zakonitim putem tražio samo to da car poštuje ustav na koji se zakleo, nije preostalo drugo nego pokušati oduprijeti se silom. S obzirom na njihovu dotadašnju povijesnu ulogu, i na njihovu moć i utjecaj to su mogli pokušati samo Zrinski i Frankopan.

Dragutin Šćukanec

VLADIMIR KOŠĆAK

Zrinsk… Frank… u hrva… povi…

Zrinsko-frankopanska urota, koliko god po svojim protagonistima i posljedicama za daljnju sudbinu Hrvatske zauzima posebno mjesto, samo je jedno od poglavlja u vjekovnoj borbi hrvatskog naroda protiv tuđinskog centralizma i hegemonije, a za pravo da se organizira i razvija u vlastitoj državi.

U toj borbi upravo ova dva roda — i Šubići-Zrinski i Krčki knezovi, prozvani kasnije Frankopani — u duljem povijesnom razdoblju dali su primjere nesalomljiva otpora, a urota njihovih posljednjih predstavnika samo je logični i slavni finale u dugotrajnoj drami njihova postojanja na ovoj razmeđi svjetova, imperija i civilizacija.

Punih šest stotina godina, koliko povijesna vrela dopuštaju da pratimo njihovu povijest, Zrinski i Frankopani bili su najuže povezani s historijom hrvatske države i njenim neprekinutim kontinuitetom. koji su branili ne samo svojim izvanrednim sposobnostima, nego i životom. U toj dugoj povijesti čudna sudbina povezuje rod Šubića i rod Frankopana. Javljaju se na historijskoj pozornici gotovo u isto doba, u presudnim časovima nastupaju zajednički, a tri između najznačajnijih Šubića uzimaju žene iz porodice Frankopana. Frankopani stoje uz samu kolijevku nove obitelji Zrinskih, a oni stoje uz nju i na stratištu, gdje dolazi do zajedničke propasti obaju radova.

Krčke knezove i Šubiće povezuje i njihov odnos prema moru, njihova uporna volja održati se na Jadranu, s kojeg ih potiskuje s jedne strane Venecija, a s druge strane centralistička vlast tuđinskih kraljeva. U toj borbi njihovi posjedi na moru sve se više sužuju, dok nisu na početku novog vijeka bili svedeni na sam Vinodol, na čiju obalu tada dolaze Zrinski, nakon što su bili suzbijeni na obalama južne Hrvatske.

Čuvari hrvatstva na moru

Pleme Šubića bilo je vjerojatno jedno od onih plemena, koja su predstavljala politički narod Hrvata od samog doseljenja na jug. Pleme se bilo smjestilo u predjelu između Vranskog jezera, rijeke Krke i njezina slapa Skradinskog buka. Tu se oko grada Bribira, nekadašnje rimske Varvarije, obrazovala bribirska župa nadomak latinsko-bizantskom Zadru. Kao u svih hrvatskih plemena, tako je i u plemenu Šubića postojala obitelj ili zadruga, iz koje je pleme isključivo biralo sebi starješine ili župane za čitavu Bribirsku župu. Ta obitelj imala je sjedište u gradu Bribiru.

Prvi poznati župan bribirski bio je Budić za kralja Petra Krešimira. Zatim se još u dokumentima spominju, za vrijeme narodnih vladara, župani Strezinja i Mrmonja. Mrmonja je u ime svog plemena Šubića, zajedno s ostalih jedanaest plemenskih glavara, ugovorio s madžarskim kraljem Kolomanom glasovita Pacta conventa, na temelju kojih je dinastrija Arpadovaca došla na hrvatsko prijestolje.

Župan Bogdanac smatra se za rodonačelnika kasnijih Bribirskih knezova, jer se tek od njega može pratiti njihovo rodoslovno stablo. Njegov je unuk Grgur već feudalni knez. To se zbilo nakon sloma bizantske vlasti u Hrvatskoj, upravo u isto vrijeme kada je Bela II nagradio i Bartola Krčkog Modrušikom županijom godine 1193. Grgur je postao i knez grada Splita. Otada će Bribirci biti stotinu godina naizmjenično knezovi primorskih gradova Splita, Trogira, Šibenika, Nina, a neko vrijeme i Zadra. Na taj način Šubići su ostvarili jedan od osnovnih zadataka srednjovjekovne hrvatske politike: ujediniti dalmatinske gradove s pozadinom i tako se afirmirati na moru.

U toj politici Bribirski su se knezovi ubrzo sukobili ne samo s Mlečanima, već i s ugarsko-hrvatskim kraljevima. Već Bela IV, nakon što se oporavio od tatarske provale. uspio je skršiti za neko vrijeme vlast Šubića u dalmatinskim gradovima i postaviti tu svoje banove za knezove. No s nekim drugim hrvatskim plemićima postupio je još daleko gore, jer im je oduzeo njihove posjede u primorju i preselio ih daleko u unutrašnjost. To počinje Bela IV., nastavit će se kasnije tijekom stoljeća. Uvijek ista težnja tuđinskih vladara — koja će doći do osobito drastičnog izražaja za Ludovika Anžuvinskog, Matije Korvina i Leopolda Habsburškog — da potisnu hrvatske velikaše s mora i da izravno zavladaju jadranskom obalom.

Oko te osovine okreće se zapravo cijela hrvatska povijest. U njoj se očituje, kao i u svakoj historiji, dijalektika suprotnosti i paradoksa. Naime, očito je paradoksalna situacija, u koju dolaze Hrvati kada u borbi s Venecijom za posjed istočne obale Jadrana traže zaštitu u Arpadovaca, dovode Anžuvince i druge na svoje prijestolje, da bi ih zatim ti isti vladari potiskivali s primorja. Ali je paradoks i u činjenici što tuđinski vladari, želeći izravno zavladati primorjem, gube i sami more i primorje, jer onemogućivši hrvatske radove, oni su onemogućili i obranu od Mlečana, koji su neprestano posezali za našom obalom. Ili, kao što je rekao Klaić, da se baš za vrijeme Bribirskih knezova »jasno dokazalo, da je jedino jaka Hrvatska kadra obraniti dalmatinske gradove. da je ne poplavi bujica susjedne Italije«.

Međutim, koncem XIII. stoljeća, za posljednjih slabih Arpadovaca, kada su počele borbe za prijestolje, Šubići se opet učvršćuju u dalmatinskim gradovima. Još za života kneza Stjepka, koji se morao nekada pokoriti Beli IV, njegovi snažni sinovi. Pavao. Mladen i Juraj, dolaze na vlast u primorskim komunama. S tim je naraštajem rod Šubića dosegao zenit, koji unatoč svojoj dugoj slavnoj povijesti više nije premašio.

FRANCISCVS MARCHIO FRANCIPANI.

M: Ferenaz Frangopan

Pavao Šubić ban hrvatski i gospodin Bosne

Ban Pavao. kao starješina Šubića, bio je dovoljno jak da provede u djelo prirodnu hrvatsku politiku, a ta je bila odbijanje Mlečana od obale i sprečavanje Madžara da se miješaju u unutrašnje prilike. Maritimna politika Bribiraca dolazi osobito do izražaja u pristajanju uz Anžuvince. Napuljska dinastija trebala je povezati jugozapadnu i sjeveroistočnu obalu Jadrana i tako isključiti dominaciju Mlečana. Time što su doveli Karla Roberta na hrvatsko-ugarsko prijestolje 1300. godine moć Bribirskih knezova silno je porasla. Pavao I, koji je ban hrvatski i gospodin Bosne, proširuje svoju vlast i dalje uz obalu, a njegova sila kulminira u borbama za Zadar 1312. U tom najodsudnijem času, kada se uhvatio u otvoreni koštac s Venecijom, ban Pavao je umro.

Njegov sin Mladen II nije bio dorastao borbi koja se vodila na tri fronte: protiv strašne pomorske sile Mletaka, protiv upornog centralizma kralja Anžuvinca i protiv domaće nesloge hrvatskih velikaša. Priklješten s triju strana, on je odlučio popustiti pred Mlečanima. Stoga je kapitulirao pred Zadrom, za koji kralj nije učinio ništa da ga spasi, i primio mletačko počasno građanstvo. U tome su se opet knezovi Bribirski izjednačili s Krčkim knezovima.

Od tog doba datiraju prijateljske veze Šubića s Venecijom, koje će doduše kasnije zamrijeti, da bi se za posljednjih Zrinskih opet probudile, tako da je ban Petar Zrinski čak obnovio mletačko građanstvo, podijeljeno njegovu davnom pretku. No, Šubići su prijateljstvom s Mlečanima zapali u neprirodan položaj, jer su bili istodobno i knezovi dalmatinskih gradova i građani Venecije, koja je išla jedino za tim da ih istisne iz tih gradova. U tome je i uspjela, pa su se dalmatinski gradovi jedan za drugim odmetnuli od Šubića. Kada su se i hrvatski velikaši digli protiv Mladena, njegova je sudbina bila odlučena. Kralj je to jedva dočekao, te ga je zatočio u Ugarskoj, gdje i umro, dok se obitelj stala naglo rušiti.

Ovo drugo, mogli bismo reći veliko, razdoblje Bribirskih završilo se, kada je u zamjenu za važni grad Ostrovicu nasuprot Zadra kralj Ludovik darovao Jurju Šubiću 1347. grad Zrinj u tadašnjoj Slavoniji. Time je kralj, kojeg zovu »Veliki«, učinio isto ono što će kasnije Habsburzi uzalud pokušavati nasuprot Zrinskih. nudeći im za vinodolske luke imanja u Madžarskoj.

Bribirski knezovi započeli su nov život u novoj postojbini Zrinju kraj Une pod imenom Zrinski. Od Jurja, prvog Zrinskoga, do Nikole III, koji je na cetinskom saboru 1527. sudjelovao u izboru Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja, u relativnom zatišju Zrinja izredalo se pet naraštaja obitelji Šubića. Potisnuta iz dalmatinskog primorja, iz te matice hrvatskih zemalja, porodica kao da se spremala za nove zadatke, koji će se pred nju postaviti provalom Turaka i ulaskom Hrvatske u srednjoeuropski habsburški sklop.

Slavno doba Zrinskih

Sa sinom Nikole III; koji se također zvao Nikola, a poznat je u povijesti kao »Sigetski«, počinje četvrto i posljednje razdoblje porodice Šubića. To je doba ponovne veličine, u kojem je porodica u četiri generacije dala četiri hrvatska bana i nekoliko izvanredno značajnih ličnosti. Kao što je Pavao I. bio najsposobniji među Bribircima, tako je Nikola IV, najistaknutiji među Zrinskima, ne samo zbog javnog djelovanja, u prvom redu obrane Sigeta, već i po tome što je za svoju obitelj stekao nova prostrana imanja, između ostalih i Međimurje, i tako joj dao gospodarsku bazu bez koje bi njezina politička uloga bila nezamisliva. Stara je, naime, baština oko Bribira i Zrinja uslijed turskih osvajanja, odnosno opasnosti, bila izgubljena.

S Nikolom Sigetskim počinje sve tješnje oslanjanje Zrinskih na Madžarsku i njihove simpatije za protestantizam. ali i nesuglasice s Bečom, koji već i njega počinje sum-

ki
i
kopani
tskoj
jesti

njičiti, da želi pomoću Turaka nezavisno upravljati Hrvatskom. Međutim, s Nikolom Šubići-Zrinski su nakon više od dva stoljeća ponovno izbili na jadransku obalu, jer se on oženio s Katarinom Frankopan, koja je Zrinskima donijela u miraz, odnosno u nasljedstvo, gotovo čitav Vinodol i Gorski kotar.

Frankopani su u to vrijeme već imali iza sebe najveći dio svoje burne i slavne povijesti, koju su počeli kao kneževi otoka Krka i vazali Venecije u XII stoljeću.

Posjedujući do kraja XIII stoljeća, osim Krka još i Vinodol i Senj i kontrolirajući tako čitavo Kvarnersko primorje, Frankopani su znali prkositi i samim Mlečanima. Kako su stjecali sve više posjeda na kopnu i stali se ubrajati među najmoćnije velikaše Hrvatske, sve su više zanemarivali dužnosti prema Veneciji, da bi se pod Ludovikom Anžuvinskim okrenuli izravno protiv nje. U XV. stoljeću, u doba najsilnijeg Frankopana, bana Nikole, kada se bije bitka između cara Sigismunda i hrvatsko-napuljske stranke, i kada Venecija čeka svoj čas da za stoljeća ugrabi Dalmaciju, njezini odnosi prema Frankopanima, koje i dalje ipak smatra svojim građanima, vrlo su rezervirani, a na mahove i neprijateljski. Slična je situacija i za vrijeme protumletačke Cambrayske lige na početku XVI. stoljeća, kada idući veliki Frankopan, knez Bernardin, stoji na strani carevoj, a i njegov sin Krsto također ratuje protiv Mlečana.

Ali u to vrijeme Venecija je bila neosporni gospodar Jadrana, a Frankopanima je već 1480. oduzela Krk. Frankopanima je doduše ostala vinodolska obala, ali njihove je mornarice nestalo s Kvarnera i s historijske scene. No, kada su se, poslije pada

Klisa u turske ruke, na sjevernom primorju pojavili uskoci, utočište im je pružio i frankopanski Vinodol. Otada će uskoci biti usko povezani s daljnjom historijom porodice, koja je znala i djelatno sudjelovati u razvoju nove pomorske sile, o kojoj su svi europski dvorovi stali voditi računa.

Na taj način na Kvarnerskom primorju u to doba, kada se Hrvatska steže na najuži opseg i kada ulazi u najkritičnije razdoblje svoje povijesti s obzirom na tursku ekspanziju s istoka i njemački pritisak sa sjevera, banskoj Hrvatskoj ostaje jedino Vinodol. Dalmatinski gradovi sa svim otocima već su više od jednog stoljeća bili u vlasti Mlečana. Turci su bili zaposjeli preostalu obalu sve do Karlobaga. Rijeka i Istarsko primorje bili su već davno izravno pod Habsburzima, a sličnu sudbinu je slijedio i Senj sa svojim primorjem, uključen u Vojnu krajinu.

Vinodol je, dakle, imao ponijeti svu težinu posljednjeg dijela slobodne obale ne samo Hrvatske, nego i Ugarske. Frankopani su bili već preslabi da njime upravljaju. Za to je trebala jača ruka, a takvu su u Hrvatskoj imali još samo Zrinski. Stoga nije slučajno što oni baš tada dolaze u Vinodol, da zagospodare tim posljednjim hrvatskim vratima u svijet. Nakon mnogih ugovora o nasljedstvu i parnica Frankopani su ipak 1580. uspjeli vratiti najjužniji dio Vinodola s gradom i lukom Novi.

U to je vrijeme, od devet frankopanskih loza, koje su osnovali sinovi bana Nikole IV. sredinom XV. stoljeća, izumrlo osam, tako da je preostala još jedino tržačka grana, čiji je predstavnik Gašpar Frankopan i nagodio sa Zrinskima. Gašpar je imao tri sina: Jurja, Nikolu i Vuka. Najznačajniji među njima bio je Nikola, hrvatski ban, koji je neko vrijeme zauzimao i položaj velikog kapetana Senja, a zatim je živo sudjelovao u uskočkom ratu. Poznate su i osobito zanimljive njegove veze s Dubrovačkom republikom.

Veze s Dubrovačkom republikom

Treba, međutim, dodati nekoliko riječi i o vezama Zrinskih s Dubrovnikom, jer su oni, kao i Frankopani, visoko cijenili taj u mnogom pogledu jedinstveni grad. Iako će tek Petar Zrinski stupiti u tješnje odnose s Dubrovnikom ipak su poznate i ranije veze između Zrinskih i jadranske republike. Tako je već Nikola Sigetski pomagao vlasteline braću Bučinčiće, predstavnike protuturske stranke u Dubrovniku. Poznato je isto tako da je zamašnu knjigu »Raj duše«, koju je Nikola Dešić, svećenik u službi Zrinskih, tiskao 1560. u Padovi, uz novčanu pomoć Katarine Frankopan, žene Nikole Sigetskog, sedam godina kasnije Dubrovčanin Marin Nikolin prepisao bosančicom, približivši Dešićev jezik dubrovačkom govoru, i tako posvjedočio jedinstvo hrvatske književnosti na području svih hrvatskih dijalekata.

Sačuvano je i vrlo zanimljivo svjedočanstvo o vezama Nikole Sigetskog, Jurja i Nikole, s dubrovačkim pjesnikom Dominkom Zlatarićem. Dominkov brat Miho, naime, služio je kao časnik u vojsci Jurja Zrinskog, a sam Dominko, kada je boravio u sjevernoj Hrvatskoj, bio je ljubazno primljen od hrvatskog velikaša. Da se na neki način oduži, Zlatarić je svoju knjigu prijevoda i pjesama, tiskanu u Veneciji 1597. posvetio »Prisvijetlomu i prizvrsnomu Gospodinu, Gospodinu Đurđu knezu Zrinskomu.« U opširnoj posveti pjesnik se nada da će Zrinskom »bit ugodno prigledat kadgodi spijevanja od vrijednijeh Latina i Grka, koji vam u vaš hrvacki jezik govore«. Juraj mu je odgovorio 1602. iz Čakovca zahvalivši na knjizi, ali i na prijemu, koji je kod Zlatarića naišao njegov pouzdanik Šubić-Peranski u Dubrovniku.

Sve je to dokaz da su Zrinski i Frankopani poznavali kulturna žarišta na našoj obali, i da su, odgajani u njihovoj bogatoj tradiciji, i sami jačali i razvijali veze između hrvatskog sjevera i juga.

Nakon što je 1626. umro Juraj Zrinski, hrvatski ban i zapovjednik hrvatskih odreda u tridesetogodišnjem ratu, po općem uvjerenju otrovan na nalog austrijskog vojskovođe Wallensteina, od čitava roda preostali su još samo njegovi maloljetni sinovi Nikola i Pear. Odmah nakon što su se braća oslobodila tutora, upali su u parnicu s tržačkim Frankopanima, Vukom i Nikolom, koji nisu prestali potraživati nekadašnja obiteljska dobra. Međutim, kada se Petar Zrinski godine 1641. oženio Vukovom kćerkom Anom Katarinom, spor se izgladio. Stanovito vrijeme braća Zrinski zajednički su posjedovali prostrana imanja, ali je kod konačne diobe Vinodol pripao Petru, a Međimurje Nikoli, da spomenemo samo glavne posjede.

Rođeni na početku tridesetgodišnjeg rata, Nikola i Petar su u njemu sudjelovali, doduše pri kraju, ali s velikim uspjehom. Tu su se imali prilike upoznati s austrijskim dvorom i tendencijama, koje su u vladajućim krugovima stale prevladavati. Gubitak prevlasti u zapadnoj Europi i u Njemačkom carstvu Austrija je pregnula nadoknaditi čvršćom organizacijom i centralizacijom podunavskog prostora. U Hrvatskoj je to provodila uglavnom preko Krajine, ali i pritiskom na civilnu Hrvatsku. Isti je slučaj bio i u Mađarskoj, pa je to doba tijesne hrvatsko-mađarske suradnje, koja ide tako daleko, da se Nikola, iako se osjećao Hrvatom i bio do smrti hrvatski ban, broji među prve ličnosti mađarske književnosti. Njegov ep o opsadi Sigeta preveo je brat mu Petar na hrvatski i objavio pod naslovom »Adrianskoga mora sirena«.

S Mađarima protiv Austrije

Međutim, kada je Austrija, unatoč velikim pobjedama, kojima su mnogo pridonijeli i Zrinski, sklopila s Turcima sramotni Varšavski mir, hrvatskom i mađarskom plemstvu, a to je tada bio politički narod, postalo je jasno, da ih bečki centralizam hoće podjarmiti i pod cijenu nagodbe sa stoljetnim neprijateljem. Tako se počela kovati urota protiv kralja Leopolda, habsburškog dvora i njihove represivne državne mašine, a s oslonom na Francusku Luja XIV.

Nesreća je htjela da je prirodni vođa urote, inteligentni i smioni Nikola Zrinski, zaglavio od nastrijeljena vepra u Kuršanečkom lugu kraj Čakovca godine 1664., a ubrzo zatim umro je i mađarski palatin Wesseleny, glavni stup urote u Mađarskoj. Kada je francuski kralj zavjerenicima okrenuo leđa, jer se nagodio s Austrijom, a poljski se kralj oženio s Leopoldovom sestrom, Petar Zrinski obratio se za pomoć Turcima, s kojima su već i prije mađarski urotnici pokušavali uspostaviti kontakt. Petar je, naime, znao, da će ga Beč, ako opet dođe do rata s Turskom, jednostavno žrtvovati. Stoga je razumljivo da je došao na misao, da će bolje biti ako se sam nagodi s Turcima, nego da se dade uništiti. Međutim habsburška dominacija Podunavljem bivala je nesavladiva, tako da će Vitezović jednu generaciju kasnije ne samo slaviti vlast Leopolda I. već će ga htjeti angažirati za još šire ciljeve nego što su bili oni zbog kojih je Zrinski [illegible] Beča.

Epilog urote

Zrinsko-frankopanska urota bila je naravna posljedica suprotnih interesa dviju rastućih snaga i posljednji čin u drami, koja se počela odvijati sa samim ponovnim dolaskom Šubića-Zrinskih na Jadran. Beču je urota došla u dobar čas, jer mu je pružila priliku da konačno zaposjedne i posljednji dio slobodne hrvatske obale.

Nakon epiloga u Bečkom Novom Mjestu, gdje je odsječena glava hrvatskom banu Petru Zrinskom i njegovom šurjaku knezu Franji Krsti Frankopanu, njihova golema imanja su konfiscirana, a imutak razgrabljen. Ali povijesnu ulogu ovih velikana shvatili su već i mnogi tadašnji hrvatski književnici i posvećivali im svoja djela. Tako Glavinić, Kanavelić, Lucius, Čikulin, Ratkaj, Vitezović. Osobitim simpatijama za Petra Zrinskog i njegov rod odlikuje se Minčetićevo djelo »Trublja slovinska«.

U prošlom stoljeću uspomena na tragičan kraj Petra Zrinskog i Frana Krsta Frankopana pretvorila se u pravi zrinsko-frankopanski kult. Taj kult je hrvatski narod krijepio, da ustraje u borbi protiv strane hegemonije, za svoju punu nezavisnost i slobodu.

HRVATSKI JEZIK

Zrinjski ili Zrinski?

U pisanju prezimena obitelji kojoj je pripadao autor »Adrijanskog mora sirene« još se i danas kolebamo. Dok pravopisni priručnici zahtijevaju da se piše **Zrinjski** (pa tako nalazimo i u desetom izdanju Boranićeva Pravopisa od god. 1951), u djelima koja se napajaju izvornim tekstovima iz 17. i ranijih stoljeća preteže grafija **Zrinski.** Tako dosljedno piše i Tomo Matić izdajući Petrove stihove u 32. knjizi Starih pisaca hrvatskih, gdje daje i fotokopiju jedne strane iz bečkoga rukopisa »Opside« na kojoj je zapisan lik **Zrinski.**

Želimo li između dviju mogućnosti odabrati pravu, jedan će od putovati biti da u suvremenom književnom jeziku pokušamo naći neke analogije. Ako se prema **Senj** izvodi **senjski,** prema **Sinj — sinjski** i prema **Slunj — slunjski,** čini se da se od toponima **Zrinj** može izvesti samo **Zrinjski.** To bi značilo da su pravopisci dobro postupili.

Ali u »Rječniku hrvatskoga jezika« F. Ivekovića i I. Broza (svezak II, Zagreb 1901) nalazimo: »Zrȉn, Zrȉnja, m. zidine od staroga grada u Hrv. **tako govori onamo narod. i adj. prema nom.** Zrin **govori** Zrinski.« Otvrdnjivanje završnoga nepčanog suglasnika u nom. jedn. **Zrin** možemo dovesti u vezi s glasovnom promjenom koja se provodi i u nekim današnjim govorima **(konj — kojn),** i to ponajviše na kraju riječi, a poznaje ju i Fran Krsto Frankopan (**sajn** i — analogno — **u sajni,** ali **sanjati**). U riječi **Zrin** suglasnik se j nakon premetanja sažeo sa samoglasnikom **i.**

Pri svom opredjeljivanju za jednu od mogućnosti **Zrinjski/Zrinski** valjat će da se prisjetimo kako postupamo s drugim prezimenima neštokavskoga porijekla. Izuzev poštokavljivanje kajkavskoga **-ič** u **-ić (Pergošić, Habdelić** i dr.), u pisanju kajkavskih prezimena nastojimo ostati vjerni njihovu izvornom obliku pa bilježimo nepromijenjeno **Belostenec, Milovec** i sl. Također mislimo da smo u pravu kada prezime poznatog hrvatskoga komediografa 18. stoljeća Tituša **Brezovačkog** prenosimo onako kao što ga je sâm pisao, ne sumnjajući pri tom je li **tu ili** nije samoglasnik **a** s gledišta kajkavskoga narječja opravdan. Ni rođenog čakavca **Pelegrinovića** nitko i ne pomišlja (po nekoj mogućoj hiperkorektnosti) prepravljati u **Peregrinovića.** Dosljedno tome, u dvojbi **Zrinjski/Zrinski** morali bismo se odlučili za ono kako su izgovarali i pisali sami oni koji su to prezime nosili.

U izvornoj grafiji **Zrinski** ne smijemo naprečac vidjeti čvrst dokaz prema kojem bismo se mogli lako opredijeliti. To pogotovu kada imamo na umu pisce sjeverne Hrvatske koji su pisali neuređenom latinicom u kojoj su se za neke glasove primjenjivala dvografemska rješenja. Palatalni suglasnik **ñ** (nj) pišu oni npr. **ny** ili **ni**. Zato bi se moglo pomisliti da je i autor »Sirene« izbjegavao pisati **Zrinyski** i, pogotovu, **Zriniski** bojeći se da bi u tome neupućeni mogli pročitati i palatalan suglasnik **nj**, ali u vezu suglasnik-samoglasnik **ni**. Može se stoga pomišljati da grafija **Zrinski** ipak upućuje na ostvaraj **Zrinjski.**

Našu će sumnju potpuno raspršiti primjer iz književnog djela pisanog južnim tipom naše stare latiničke grafije u kojem se (po talijanskom uzoru) suglasnik **nj** bilježi znakovima **gn.** U »Vazetju Sigeta grada« (Mleci 1584) Brne Krnarutić ima mogućnost da ispred suglasničke skupine u sufiksalnom **-ski** napiše i nepalatalan i palatalan suglasnik, pa pored **poganski** (pogansche) bilježi **konjski** (chognsche). Temeljnu riječ od koje se izvodi razmatrano prezime daje Krnarutić s palatalnim suglasnikom: »gospodin od Zrinja« (zrigna), ali svoje djelo posvećuje »prisvitlomu i uzvišenomu gospodinu Jurju Zrinskomu« (Zrinschomu) i tako na više mjesta u »Vazetju«. Krnarutić je, dakle, postupao kao nepristran svjedok: nije ga zanimala idealna pravilnost do koje bi se moglo doći etimologiziranjem, nego stvaran izgovor. A da je u tome mogao pogriješiti, teško je i pomisliti. Kako bi se, naime, odvažio izopačiti prezime onoga kojemu se obraćao kao »momu gospodinu« i kojem posvećuje svoje djelo!?

Iz svega što je rečeno može se zaključiti da valja pisati **Zrinski,** a ne **Zrinjski.** Pri tom ipak ne treba ići predaleko pa zahtijevati da se nepalatalno **n** nađe i u svim riječima istoga porijekla. Polazili mi od nominativa **Zrin** ili **Zrinj,** sufiksom **-janin** svakako ćemo izvesti **Zrinjanin,** a to će biti dovoljno uporište da sačuvamo uvriježene tvorbe kao što je **Zrinjevac.** Napokon, razumije se da se **Zrinijada** nikako ne smije pretvarati u **Zrinjijadu** jer se tu palatalnom **nj** opire susjedstvo suglasnika **j** i dvaju samoglasnika **i.**

Josip Vončina

Srećko Diana

Balada za bašćinu

Ružo kamenova, sveta ružo tla
opiremo se zlu neprijatelja,
mnoštvu stranaca, ne nadjačani.
Ni u vrijeme kuge, rata i gladi
nismo ovo tlo napuštali. I onda
u obilju krvi, u bijeloj
isposničkoj odjeći, koracali smo
po putima trnja. Sada smo
orači, graditelji, krotka čeljad
hrvatska.

Sjećanje na nekog mandarina

U vrt nas je poveo i reče nam:
ispod ovih razgranatih krošnji
čudnih stabala, ovdje vlada
apsolutna tišina, ne zakon
sile. S ove strane osmotrite
pažljivo izlazak sunca, vječni
trenutak istine Sve preostalo
razum treba da dokuči, jer i
dječije igračke su svojstva
našeg razlomljenog svijeta.

Maslina

Iz Grčke su te donijeli kroz
Otranska vrata u zvucima
okarine, šutljivu, u prometejskoj
vatri, nevinu u krajnju vrlet.
U mnoštvu riječi, u suhom kruhu
praotaca, posve drugim dahom
nego što je turistička razglednica.

Čedomil Veljačić

USNULI HINDUS

Je li zaspao ili je uspio
prije nesvjestice da se pruži
poprijeko na pločnik
— teško bi i sam znao reći —
ili je usnuo svoj posljednji san?

Poprijeko iznad glave leži mu bačen
dugi bambusov štap.
Trbuh mu je udubljen, gol, nepokretan.
Svima nam to upada u oči
dok ga obilazimo;
ali i psi ovdje spavaju tako
ispruženi i posve nepomični.

Sasvim je blizu park
s gustom mekanom travom,
s klupama uz vodu,
s parovima većinom šutljivim
kao i svuda u rano predvečerje.
Samo su ovdje većinom žene
skrstile noge na klupi
i tako stvorile razmak bliskog promatranja u tami.

Življe su i gušće grupe staraca uz jezero
— ali on nije dospio do tamo.

Kalikata, 29. 8. 1963.

INDIJSKO LJETO

Počinje ljeto.
Opada lišće,
pucketa od žege
na nanosima uz put
kad vjetar padne.
Posve je tiho.
Uvijek se prvo javlja sumnja
da nije zmija pod lišćem
što se raspada i tinja.

Na vrhu ogoljelih grana
cvijeće je snažno
u boji i mirisu.
Navečer procvjeta
po jedan bijeli lopoč,
ujutro pocrveni,
slijedeće noći
opet je samo jedan pupoljak
nad vodom.
Kraljica noći
i toliko drugog sitnog noćnog cvijeća
slijeva se u lahor.

Noći nisu nikad tako opojne
kao u rano ljeto.

Adyar, 16. 3. 1965.

Stjepan Čuić

Kruh

Nakon temeljitog zauzeća grada vlast je promijenila zakone, zapravo donijela je posve nove, i to za sve u gradu, za vrtove, trgovine, ceste i mostove, za crkvu i džamiju, a i za moguće događaje koje vlast imaše na umu. Stari joj zakoni poslužiše samo zato da, ugledajući se na njih, nove sačini posve suprotnim, tako da, kad sve bijaše zgotovljeno, snaga sa starih zakona spade i preli se u nove. Glavni zakonočinitelj držao je golemu debelu knjigu punu zakona i objašnjavao pomoćnicima njihovu provedbu tvrdeći kako se i najteža vremena mogu slomiti ako su zakoni mudri. Posebnu brigu u svojima zakonima, dakako, posvetiše ljudima — jedan je čak zagovarao popisivanje imena — ali se glavni zakonočinitelj usprotivio, tvrdeći da ljudi umiru, a zakoni su vječni. No, i bez tih detalja mreža zakona bijaše gusta i pravo je čudo kako su ih sačinitelji, namjesnici koji su ih objašnjavali a i neki građani, znali na pamet. Uopće nisu zavirivali u knjige, sročene u dugim nizovima, pažljivo i bez greške, podijeljene u poglavlja. Kad bi tumačili zakone, zakonočinitelji su najprije objašnjavali vlast, tvrdeći da je posve nova i drugačija od svih koje su ranije prolazile gradom i da stoga mora imati i drugačije, nove i nadasve budne zakone. Govorili su i to da je u zakonima sve što je potanko, da su ih ispisali pravedni i mudri ljudi i da se nikad više neće mijenjati. Posebno su uvjeravali građane da i ne pokušavaju bježati od zakona, jer ako netko i umakne jednom, zapast će i zapetljati se u drugi, tvrđi zakon. Da ne bi bilo zabune, krivog razumijevanja i tumačenja, dali su građanima sve zakone da ih prouče, čak su im u tome pomagali, tumačili su ih na zborovima gdje su dolazili svi, pa čak i oni koji su već prvog dana odano rekli da se sa svime slažu što nova vlast donese i da ih dalje ne pitaju. Zborove zaključiše objavom da su tek sada zakoni gotovi, da svi stari propadaju, kao i sve ono što je u njima bilo i što su štitili. Znatiželjnici su ulagali velike napore da otkriju nešto što su zakoni zaobišli ili krivo zabilježili, ali im to nije polazilo za rukom. Jedini koji zakone uopće nije čitao niti je slušao vatrena tumačenja predstavnika vlasti, bio je gradski pekar Vid Dilber. On je, kao da se ništa nije dogodilo, i dalje, dugo u noć, mijesio tijesto i kalupio različite mjere kruha. Noć bi mu izmicala iz pekare, izvlačila se kroz brašnjave prozore, pretvarajući se u zimno jutro, kad bi pristigli prvi kupci, mahom skitnice i beskućnici koji su o događajima u gradu znali doista malo i, prestrašeni i izmučeni, uopće nisu govorili. Danju, dok su predstavnici vlasti zagovarali, s prizvukom prijetnje, strogo pridržavanje zakona; hodali su gradom i mahali knjigama, Vid je odlazio na spavanje, u kuću izvan grada; i najjači bi se glasovi dotle rasplinuli i osuli. A građani, da bi očitovali svoju privrženost vlasti, hodali su gradom i na očigled njezinih predstavnika i stražara, čitali zakone, neki i na glas, osobito Abdulah Pehlivanović, koji imaše orljav i smiješan glas pa se činilo da zakone ne uči ispravno, štoviše da su u njegovim ustima krivi i smiješni. Abdulah toga bijaše svjestan pa je glas dizao, gotovo galamio, sve dotle dok ga jedan nije ozbiljno upozorio pripriјetivši mu. Čovjek mu je kazao: »Tiše, nije tvoj grad!« Građani su zakone s nevjerojatnom lakoćom i brzinom svladali, usvojili, kako je rekao predstavnik glavne vlasti, koji je za tu priliku pristigao u grad. On je upriličio i natjecanje u razumijevanju i poznavanju zakona.

Osim toga građani pokazaše nevjerojatnu odanost i poslušnost, iako je glavni predstavnik predviđao otpor. Govorio je da je otpor razumljiv, jer ne moraju svi građani voljeti novu vlast. Neki je ne razumiju, neki vole staru, a neki se uopće ne razumiju niti vole bilo koju vlast, govorio je glavni predstavnik. Građani su sami provjeravali snagu zakona, odbacivali su odjeću protiv koje bijaše vlast i koju zakoni ne spominjahu, izbacivali su pokućstvo nevaljale boje, bacali su čak i knjige koje su objavljene za stare vlasti, neki su odvozili odbačene stvari čak dalje od grada, u polje, odakle se jedva nazire grad, zapravo se uopće ne vidi, i, da nije zvonika na crkvi što se vinuo put neba, nitko pouzdano ne bi mogao kazati na kojoj je strani, jer je polje otegnuto i duboko. A Vid? On je neprekidno radio, činilo se više nego prije jer je, zbog užurbanosti koja je tih dana obuzimala grad, ocijenio da se povećao broj žitelja i da će trebati više kruha. Ali kad je obišao svoju prodavaonicu, koja se nadovezivala na pekaru, imao je što i vidjeti. Bijaše puna kruha, golemi komadi od 1, 2, 3, 5, 10, 15 i 20 kg, naslagani jedan na drugi, a ispod svakog listić na kojem je Vid bilježio dane i ime kupca, te iznos u dinarima, stajali su netaknuti, gotovo uprašeni i osušeni. Vid je odmah, po količini kruha te po listićima, odgonetnuo tko mu nije došao po kruh, ali mu ni na pamet nisu padali pravi razlozi ove nevjere. Vid čak nije ni pomišljao da su zaboravili. I dalje je radio misleći da će svakako doći i podići kruh za nekoliko dana unatrag. A kad ni slijedećeg dana nitko ne dođe, Vid se zamisli. »Nisu me valjda ostavili«, pomisli on. Znao je da nitko drugi u gradu nema pekaru, a i to da grad bez kruha doista ne može živjeti, osobito Anušići i Vričići, koji jedu samo kruh i ni ne pomišljaju na druga jela, čak ni o blagdanu kad se hrana mijenja i priređuju se obilnija i svečana jela. Nedjeljom po podnevu, Vid je uvijek zaključavao pekaru i odlazio u crkvu. Volio je slušati propovijedi i uvijek je iz crkve izlazio posljednji. Te nedjelje otišao je s namjerom da sretne kupce. I sreo ih je, gotovo sve. Ni jedan ga nije pozdravio, štoviše okretali su glavu od njega, a neki su mu se i zagonetno smijali. Vid to nije razumio, ali je razmišljao o tome zašto je svećenik hvalio zakone, a prije je uvijek propovijedao o bogu ne spominjući vlast. Tako je prošao dan, a slijedećeg jutra Vid je, kao i uvijek, osvanuo u pekari. Radio je kao da se ništa nije dogodilo, na primjedbe pomoćnika, da nitko ne kupuje kruh, samo je odmahivao rukom i slagao nabreknute hljebove mirisnog, ispečenog kruha na visoke police odijeljene i označene imenima građana. Tako je radio nekoliko dana i, kad je zatrpao i pekaru i tijesnu prodavaonicu, zaustavio je peć. Obišao je pritajeno sve kuće u gradu eda bi utvrdio što jedu. Ni u jednoj nije našao kruha.

Izmišljao je razloge svojeg iznenadnog i neobičnog pohoda, za svakog druge i uvjerljivije, bojeći se da mu ne uđu u trag, i doista obišao cijeli grad. Ni u jednoj kući nije našao kruha i njegovu čuđenju ne bijaše kraja. Tako je, zatečen i iznenađen, dočekao dan kad su mu podmirivali dugove. Stigao je u pekaru kasnije nego inače, svečano odjeven i uznemiren. Čekao je, čekao, već se i sunce propelo u zenit, grad je steglo blještavilo i na prozore pali debeli tamni zastori, a nitko od dužnika nije se pojavio. Vid je osjetno zapadao u tugu, gledao je naslagan kruh, u prodavaonici, pekari, spuštali su ga pomoćnici u vlažan podrum i dizali na tavan. Prostora više doista ne bijaše pa ga je Vid iznosio i u dvorište i nizao ispod drveća. Počeo je kruh iznositi na ulicu jer je pomišljao da su građani zaboravili na nj, a pomišljao je i na to da je netko pronio vijest o njegovoj smrti, jer se u gradu i to događalo, a mirni građani uvijek su vjerovali i povodili se za takvim vijestima, ne provjeravajući ih. Stražario je Vid cijelu noć, skriven iza visokog zida naslaganog kruha, prolazili su i skitnice i beskućnici, ali začudo nitko se nije osvrtao niti krao kruh. »Prokletstvo«, mučno je izgovarao Vid. »Što se dogodilo?! U razmišljanju ga je iznenadilo jutro i pomoćnik koji mu je na ulazu u pekaru pružio debelu ukoričenu knjigu. Vid ju je otvorio, i to odmah na strani 37, gdje je, izdvojeno u posebno poglavlje, pisalo: TRGOVINE, KOVAČNICE, BRIJAČNICE, SLASTIČARNICE i dr. U prvi mah se nije snašao pa se vratio na početak knjige. Odmah je shvatio da su to zakoni i da je iz njih ispuštena riječ PEKARA. Pojurio je u grad, nadajući se da je posrijedi greška, i namakao drugu knjigu. Bijaše posve jednaka. Vid je, vjerujući i dalje da se radi o zabuni, proučio svu knjigu, nekoliko puta protresao šumu zakona, ali o pekari ne bijaše nijednog slova. Ipak je nastavio raditi. Slagao je ispečeni kruh, podizao ga na već naslagane i neprodane gomile, miris se širio i izazovno obuzimao grad, a Vid se potajno nadao da će mu se grad vratiti, da neće izdržati. Ponestalo mu je i brašna, otišao je u mlin, ali se ovog puta vratio praznih ruku.

Sjeo je, složio se na gomilu kruha, Dim se nad pekarom već stanjio, prorijedio. Izvadio je zgužvane bilježnice u koje je jednakim slovima bilježio dužnike, potcrtavao one kojima je dugove odlagao, posebnom bojom upisivio one kojima je snižavao cijene, a štampanim slovima nizao one koji su mu kruh odrađivali i kojima je opraštao. Nikoga od njih ne bijaše već danima, i kad zaviri u datum posljednjega plaćanja, posve ga minu nada da će ikada doći. On baci bilježnice snažnim zamahom i one se rastvoriše, odvojiše i složiše se na zemlju. Vid ih podugo gledaše a onda svrnu pogled i one nestaše u travi. Zatim uze knjigu zakona i nanovo se zadubi u široke nizove što objašnjavaju, u poglavlju VII, TRGOVINE, KOVAČNICE, BRIJAČNICE, SLASTIČARNICE i dr. I dugo ostade štijući je, tako dugo da se, umoran, nasloni na zid kruha koji se pomače, rasklima i popusti pa se stade micati a kruh kliziti i padati, miješati se i slagati se Vidu oko nogu koje pokleknuše, klonuše i on se složi na zemlju. Kruh za njim, sve brže i brže, ne prestajući, i ubrzo se izgubiše i ruke i knjiga u njima.

Pismo iz Auslanda

Evo već je osam Jahren minulo otkako sam privremeno na radu u Europi, pa kako sam osjetio Heimweh, vi to kažete čežnja za domovinom, a i bolest me haben spopala, odlučih da napišem jedan Brief u my country kako me ne biste vergessen i rashodovali kao ne-svog, iako sam vaš, your. Kao pravi Hrvat koji piše i govori mit svoj Sprache, a ponosim se i nekim drugim nacionalnim osobinama, dakako da pratim i politische zbivanja in Yugoslawien. Čuo sam tako da ste sastavili Amandmans koji traže veću ravnopravnost naroda i narodnosti. Razbio sam sebi meine glavu misleći o tome kako može postojati veća i manja ravnopravnost. Moj poslodavac (der truli Kapitalist) gleda me kao da sam verrückt (poludio) ali još me nije najurio. On, naime, kaže da su radnici koji se bave gramatikom loši, a bogami ima i pravo, jer ja neprekidno mrmljam: ravnopravan, ravnopravniji, najravnopravniji.

U ausordentlichen novine »NIN« pročitao sam da su u dosadašnjem Centralismus Hrvatska i Slovenija prošle najbolje. Dobile su najviše Gelda, najbrže su se razvijale und so weiter. I opet sam razbio sebi meine glavu misleći o tome zašto se u Hrvatskoj bune protiv Centralismus, mora da su svi tamo verrückt, budući da traže Decentralismus, a upravo su oni najbolje prolazili u Centralismus.

Čuo sam još da moja Yuga namjerava smanjiti carine na uvoz automobila. Thanke heavens! Jednog dana možda će smanjiti carine i na naš povratak u Vaterland (ako dopusti »Die rote Fahne«). Die Perspektiven, meine Herren, nisu loše i ja se ovdje u Bundesrepublik od Herza radujem. Mein schef (der Kapitalist) navija za »JEŽ«, jer, kako kaže, die politische koncepcija tog weltberühmten lista besplatno mu osigurava radnu snagu. »Ekonomska politika« koju moj schef nosi sa sobom čak i u WC, po njegovu mišljenju, osmo je čudo svijeta. Ona, naime, sasvim uspješno razvija teoriju koja radne ljude opskrbljuje pasošima. Samo je der Gott riječ mogao pretvoriti u djelo. A sada eto i »Ekonomska politika«.

Primite mnogo Grüssen aus Ausland

Ivan Wilibald Horvath

P. s.

Bitte schön, pozdravite mi dr Stipu Schuwara. Ja sam, naime, jedan od onih arbajtera koji cijelim svijetom pronose slavu njegove teorije o radničkoj klasi kao anacionalnoj kategoriji.

I. W. H.

Razgovori s istraživačima (2)

BIT ĆE JOŠ MNOGO OTKRIVALAČKIH IZNENAĐENJA

O FILOZOFSKOJ BAŠTINI HRVATA RAZGOVARAMO S DR. KRUNOM KRSTIĆEM

DR KRUNO KRSTIĆ

O našem sugovorniku

Godinama dr. Kruno Krstić strpljivo obavlja vrlo nezahvalan i većinom posve anoniman posao enciklopediste. Ipak, doista je velik i sigurno najveći njegov doprinos povijesti hrvatske filozofije upravo u našim enciklopedijama, u kojima doduše ima dosta nedostataka, no, koliko znamo, nikako ne »zaslugom« dra Krstića. Mnogi je njegov tekst što u enciklopedijama obrađuje stare hrvatske filozofe (i latiniste), mala, no potpuna i briljatna studija. Svojedobno, otprilike prije tri desetljeća napisao je kratak pregled povijesti hrvatske filozofije — sadržajno do sada najbolji. Bez oklijevanja valja reći kako je dr Kruno Krstić jedan od najspremnijih stručnjaka koje imamo za povijest hrvatske filozofije. Budući da se bavio i prevođenjem, nije nevažno spomenuti da je izvrstan poznavalac kako hrvatskog tako i brojnih stranih, »mrtvih« i »živih« jezika. Sada je glavnim suradnikom pri stvaranju antologije tekstova hrvatskih filozofa latinista, a surađuje pri izradbi novog filozofijskog rječnika; (surađivao je već i u prvom izdanju tog rječnika — Matica hrvatska 1965).

Smisao bavljenja prošlošću

P. — Često je čuti tvrdnju kako je bavljenje prošlošću, tj. proučavanje povijesti, doduše, možda interesantno, ali da zapravo znači okretanje leđa problemima sadašnjosti i budućnosti. Ne protuslove li takove teze, kad je o filozofiji riječ, onome temeljnom u njoj, što nadilazi dimenzije prevrtljive svakidašnjice i pojednostavljeno shvaćanje vremena, ma i ne bilo riječ o tzv filozofiji perensis? Može li u tom smislu i bavljenje hrvatskom filozofijskom baštinom značiti više od pukog, a inače vrlo mukotrpnog, faktografskog rada i historizma, pa čak i pasatizma?

O. — Postavili ste mi pitanje na koje je, nažalost, moguć samo vrlo subjektivan odgovor. Hoće li se zanimanje za našu prošlost, posebno za prošlost naše filozofijske misli ocijeniti pozitivno ili odrediti kao historizam, kao pasatizam, kao pedantna ali u aktualnim zadacima naše kulture neprimjerena, dakle dokona radinost, stvar je pojedinčeve intelektualne formacije, osobnih sklonosti, ukusa.

Stoga valja postaviti pitanje: zašto se uopće čovjek bavi poviješću? Odgovor nipošto nije jednostavan. Iako se može govoriti o »povijesnom iskustvu«, sasvim je sigurno da poticaj za njegovanje povijesti nije njena uloga »učiteljice života«. Svojim individualnim sjećanjima pojedinac se kao i objektivacijom sebe u trajnim djelima) upinje da u jednoj prošlosnoj vremenskoj dimenziji »sav ne umre«; povijest je takvo upinjanje na razini *narodne osobe* ili *čak čovječanstva*. Postoji nešto, što bi se moglo nazvati povijesnim instinktom, i što je dio onog istog nagona koji anticipira budućnost, nagona koji teži k integraciji čovjeka u nekoj svevremenoj sadašnjosti — besmrtnosti.

Kad je riječ o filozofiji, radi se o povijesnom trajanju posebne vrste. Iako je naziv »philosophia perennis« bio uzurpiran za jednu religiozno nadahnutu filozofijsku struju, oznaka »perennis« pripada filozofiji uopće. Da napredak znanosti i preoblikovanja društva oduzima opravdanje filozofiji pogrešan je privid, jer filozofija uopće ne pita o onome što znanosti traže i nalaze niti bilo kako koincidira s onim što društvene preobrazbe mijenjaju i ustaljuju. U svom iskonu filozofija je jedan osobiti oblik čovjekovog samoosvještenja u kojemu vječni motivi nade i tjeskobe (i očaja i rezignacije), pretvoreni u pitanja, lebde nad efemernošću ljudskog postojanja. Možda upravo to, što su ista pitanja, ponikla iz istih egzistencijalnih nemira, tražila nekada svoja smirenja u drukčijim vizijama i iluzijama uma, daje proučavanju filozofske prošlosti poseban čar.

Potrebe i teškoće nuždnog pothvata

P. — Nakon što bude objavljena antologija tekstova hrvatskih filozofa latinista, (gdje ste jedan od glavnih suradnika), koja bi djela naših starih filozofskih pisaca, po Vašemu mišljenju, bilo korisno najprije prevoditi u cijelini? Naravno, osim Franje Petrića i Ruđera Boškovića, za koje znamo da moraju biti na vrhu liste. Boškovića su, uostalom, Englezi već odavno preveli (danas postoje i američka izdanja), a kako čujemo Nijemci upravo pripremaju Petrića i sigurno će ga, na našu sramotu, objaviti prije nas.

O. — Odgovarajući vam na to pitanje, htio bih biti sasvim iskren. Izdavanje djela iz naše filozofske baštine pothvat je koji treba omjeriti ne samo u samosvojnu — recimo povijesnu ili filozofsku — vrijednost onoga što se objavljuje, nego i o zakon potražnje, mislim dakako u prvom redu kulturne, a i o naše ekonomske mogućnosti. Veći i bogatiji narodi mogu sebi priuštiti čak i savršene imitacije mnogih svojih polihromnih rukopisnih kodeksa, pa dakako i pretiskavanje svih važnijih djela svoje stare filozofske literature. Mi ćemo, nažalost, po svoj prilici teško naći izdavača za naše stare filozofske rasprave. Pa ipak, ma da bi to tko mogao ocijeniti kao nacionalni luksus, trebalo bi izdati nekoliko onih djela, koja su uglavnom svjetskoj javnosti nepoznanica, jer postoje ili kao neobjavljeni rukopisi ili kao bibliotečna rarissima. Tu mislim npr. na rukopise Nikole Modruškog, Petrišića, Nikše Gučetića, na teško pronalaziva izdanja Dragišića, Vlačića, Andreisa, Jurja Dubrovčanina, Frkića, Vrančića itd.

Međutim, za sam znanstveni rad na našoj filozofskoj baštini bilo bi mnogo važnije nešto drugo. Već godinama govorim svim svojim znancima koje zanima hrvatska filozofska baština da je rad na toj baštini praktično onemogućen nepristupačnošću tekstova koje bi trebalo proučavati. Postoji velik broj radova filozofskih i filozofiji bliskih (npr. teoloških) kojih nema nijedna naša biblioteka, izdanja koja su sačuvana, tek u gdjekojem primjerku, samo u stranim bibliotekama od Madrida i Napulja do Krakova i Moskve. Proučavanje tih radova na licu mjesta ne samo da je vrlo skupo, skopčano s formalnim poteškoćama rada u bibliotеci, nego je katkada i neprovedivo, jer se zbog rasijanosti radova istog autora po različitim bibliotekama svijeta ne može obaviti prijeko potrebno uspoređivanje. Jedini način da se izbjegnu sve te poteškoće bilo bi kserografsko ili bar mikrofilmsko snimanje svih onih izdanja koje će biti predmet proučavanja. Sredstvima Instituta za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu već je stanovit broj tekstova kserografiran, mikrofilmiran i fotokopiran za potrebe već spomenute antologije. Taj bi posao trebalo proširiti toliko da se iz raznih biblioteka i arhiva postepeno dobiju kopije svih filozofski relevantnih radova naših autora; u prvom redu kopije rukopisa i onih izdanja kojih nema u našim bibliotekama. Troškovi za kserografsko i fotografsko kopiranje razmjerno su maleni. S par desetaka milijuna starih dinara sakupili bismo na jednom mjestu, npr. u arhivu zagrebačkog Instituta za filozofiju, impozantnu biblioteku tekstova kopija na kojima bi se moglo slobodno raditi u svako vrijeme i koji bi se uvijek mogli ponovno konzultirati i uspoređivati.

Posebna želja istraživača?

P. — Da li je neko djelo, ili nekih od navedenih pisaca, koje ste bili spomenuli, predmet Vaše posebne istraživačke znatiželje? Simpatija? Zašto?

O. — Da vam pravo kažem, otkrivajući pomalo koliko je toga iz naše baštine ostalo do danas neproučeno, većinom čak i nepročitano, našao sam se više u položaju Buridanova magarca koji ne zna za što bi se prije mašio. Ako mi vrijeme dopusti, rado bih se pozabavio time da ustanovim koliko se pronalazački duh Fausta Vrančića (tako očit u njegovom djelu »Machinae novae«) odrazio u njegovu djelcu »Logica nova«. Htio bih također iz rukopisne tame izvući dva Gučitićeva rada s psihologijskom tematikom: raspravu »De anima« i komentar jednom poglavlju Aristotelove »Peri psyhes«.

P. — Pripremajući svoje tekstove za enciklopediju Vi ste sigurno prikupili znatno više građe i napisali puno više teksta (i tekstova) nego što je zbog strogih normativa i ograničenog prostora enciklopedijskih izdanja doista ušlo u enciklopediju. Ima li nade da bismo postali dionicima plodova tog Vašeg rada, sabranog i objavljenog u obliku knjige? Jedne ili više njih?

O.— Dakako da je građa koju sam prikupljao pišući za enciklopediju pojedine članke o našim humanistima mnogo opširnija od enciklopedijskih tekstova, ali moje su radne obaveze u Leksikografskom zavodu takve da sumnjam hoću li ikada imati vremena da tu građu prometnem u neko veće djelo.

Samosvojnost hrvatske filozofske leksike

P. — Da li smatrate da bismo pri jednoj definitivnoj obradbi hrvatske filozofijske terminologije morali posegnuti za našim najstarijim velikim rječnicima i uopće tekstovima koji uvjek i nisu striktno filozofijski? Koje bi pak filozofijske pisce i njihova djela, knjige, no isto tako manje studije i članke, a naravno i prijevode, valjalo temeljito elaborirati?

O. — Svakako da bi pri povijesnom istraživanju hrvatske filozofske terminologije trebalo prelistati naše velike stare riječnike: Mikalju, Belostenca, Habdelića, Jambrešića, Stullija, Della Bellu, Voltiggija (pa i rukopisne: R[illegible]ra-Vitezovića, Tanzlinger-Zanottija, Jurina itd.). Ali mislim da je isto [illegible]o važno da se leksički prouče ona mnogobrojna starija djela koja (iako nisu naslovno filolofijska) svojom građom nameću uporabu filozofskih termina. Takve su npr. neka djela religijske namjene, razni katehetički, homiletički crkveno-povijesni, vjersko-polemički, apologetički i dogmatski spisi. Od prve polovine XIX st. dalje treba dakako posebno stvarati pozornost na djela izričito filozofskog sadržaja. Golem je to posao, ali onaj koji ga bude obavljao sigurno će se zadiviti velikom mnoštvu uspjelih i neuspjelih pokušaja da se pojmovni svijet filozofije prenese iz leksika tuđih jezika u naš ili samosvojno oblikuje u hrvatskoj jezičnoj tvari.

Obaviti temeljne predradnje

P.— Naš problem nije samo terminologija. Ne držite li da bi nam bilo neophodno sabiranje dokumentacione građe kulturno-povijesnog i biografskog značaja, a da o jednoj specijaliziranoj biblioteci hrvatske filozofije, kao nećemu što se samo po sebi razumije, i ne govorimo!?

O. — Izrada opsežne dokumentacije, ponajprije u obliku što potpunije bibliografije naših filozofskih tekstova i radova o njima ide svakako u temeljne predradnje za ozbiljno povijesno proučavanje naše stare filozofije. Zahvaljujući izvanrednom pionirskom radu Šime Jurića, bibliografskom pregledu našeg tiskanog latiniteta od njegovih početaka do polovine XIX st. (Jugoslavie scriptores latini recentioris aetatis. Pars I. Opera scriptorum Latinorum natione croatorum... Zagrabiae 1968. I-III.). već je registriran najveći dio naših latinskih pisanih i tiskom objavljenih filozofskih radova s oznakom velikog broja biblioteka (bar naših) u kojima se mogu naći. Radeći na enciklopedijskim člancima, ja sam usput skupljao literaturu o našiv filozofima latinistima i njihovim radovima; tu zbirku nastojat ću dopuniti, a onda eventualno i objaviti da našim mladim istraživačima posluži kao prva orijentacija u radu. Ali institut za filozofiju trebao bi svoj rad na dokumentaciji proširiti i dalje: na, kao što kažete, specijaliziranu biblioteku hrvatske filozofije (i originalnih radova i prikaza radova i ličnosti), a i na arhiv koji bi u najrazličitijem obliku podataka i građe skupljao sve ono što je važno za proučavanje naše filozofske baštine.

Kako pospješiti rezultate

P.— Kao jednom od malobrojnih dobro Vam je poznato kako ima još priličan broj hrvatskih filozofijskih pisaca čija su djela neproučena, stoga i nepoznata. Koji put i postupak preporučujete da se taj nedovršeni posao čim prije svrsishodno privrede kraju?

O. — U ovom razmjerno kratkom vremenu što prof. Filipović i ja radimo na antologiji našeg filozofskog latiniteta nailazili smo ne samo na vrlo mnogo potpuno neproučene nego i na neke dosad nepoznate tekstove ili izričito filozofskog ili filozofiji vrlo bliskog sadržaja. Otkrivanje nepoznatog u našoj filozofskoj baštini u punom je tijeku, i vjerujem da će biti još mnogo otkrivalačkih iznenađenja, ne samo u rukopisima nego i u tiskanim djelima. Primjera radi spominjem kako sam tek nedavno uspio sa sigurnošću ustanoviti da je sin Matije Vlačića Ilirika, Matija ml. (inače poznat kao medicinski pisac) objavio i jedno vrlo opširno djelo o Aristotelovoj logici; podatak na koji sam nabasao u nekoj staroj biografiji pokazao se pouzdanim kad sam ga mogao upotpuniti signaturom koju djelo ima u Krakovskoj sveuč. biblioteci. Jedini put da se otkrije ono što je još nepoznato jest obilazak domaćih i stranih biblioteka i arhiva, odnosno proučavanje njihovih kataloga, i rukopisnih i štampanih (ako takvi postoje). Kao i svako veliko i ozbiljno istraživanje, tako i istraživanje naše filozofske baštine traži ljubavi, požrtvovanja, vremena i — sredstava.

Razgovor vodio: ZLATKO POSAVAC

Bilo a nije prošlo

DANILO PEJOVIĆ »SISTEM I EGZISTENCIJA«, IZD. »ZORA«, ZAGREB, 1970.

Nije tome davno, kako su filozofijske knjige iz pera domaćih autora — cijelo jedno »malo« razdoblje! — u Zagrebu prilično rijetko dospijevale do tiska. Navještaj ovaj, da se tu bar nešto možda mijenja na bolje, još uvijek je dalek od optimističke prognoze kako je objavljivanje domaćih filozofskih pisaca postalo u nas normalnim sastavnim dijelom našeg kulturnog i javnog života. Stoga je izlazak filozofijskih studija dra Danila Pejovića prilika da se knjigu dočeka s dobrodošlicom; utoliko više, ukoliko je tematski, problemski širokog raspona i suvremena, a erudicijom i razinom stručnosti suverena, kakova i jest knjiga o kojoj govorimo.

Problematska kompozicija...

Sistem i egzistencija zajednički je naslov većem broju oblikom i sadržajem raznolikih tekstova, pisanih tijekom nekoliko proteklih godina, pojedinačno samostalnih, no smisleno povezanih i za knjigu svrstanih tako da čine međusobno povezanu cjelinu. (U knjizi manjkaju podaci o uvrštenim člancima, gdje su naime i kada prvi put objavljeni: u kojim časopisima, kao pogovori ili predgovori nekih knjiga i sl. Za naše prilike čest i krupan propust mnogih nakladnika.) Budući pak da se tekstovi u cjelini predmetom odnose na noviju i najnoviju zapadnoeuropsku filozofiju i njenu problemsku tematiku, napomenuti je kako su zapravo komplementarno relacionirani spram ranije Pejovićeve knjige *Suvremena filozofija Zapada* (tj. prikaza filozofije 20. stoljeća, svezak IX *Filozofske hrestomatije)*. Obje se knjige međusobno razlikuju i namjerom i namjenom, i — što je samo po sebi razumljivo — izvedbom; ali se dopunjuju. Čitatelju međutim, koji želi potpuniji uvid u Pejovićeve filozofijske nazore, posegnuti je još za malom zbirkom studija *Protiv struje* (1965). I dok knjizi *Suvremena filozofija Zapada* — kao dijelu hrestomatije — specifična svrha ipak određuje karakter, koji je uza svu kritičnost i erudiciju autora uglavnom primarno prikazivačko-informativan, dotle je *Sistem i egzistencija* sastavljena šire i neovisnije od vanjskih uvjeta: komponirana je problematski. S temeljima u dobrom poznavanju predmeta i literature, ona je dijelom također interpretatorskom i komentatorskom, iz razloga, a da pisac ne propušta ni priliku, a ni obavezu, biti kritičan. Stoga ni prikazbeni dijelovi u njoj nisu pozitivistički neutralni. Pri toj kritičnosti dakako valja uvijek podrazumijevati aspekte autorovih stanovišta.

Kombiniramo li spomenuta djela s još nekoliko drugih knjiga, u nas, možemo sa zadovoljstvom konstatirati kako imamo pregled najvažnijih zapadnoevropskih filozofijskih zbivanja 19. i prve polovice 20. stoljeća — iz pera naših domaćih stručnjaka.

Izvornost i visoka razina filozofiranja

Nazore Pejovićeve, »filozofijske interese i njegovu filozofijsku metodu«, na što upućuje i bilješka o piscu, moguće je razabrati u svim tekstovima, interpretacijama ili antitezama, i u prikazu i u kritici, no ponajviše u četvrtom završnom dijelu knjige, kamo se usmjeravaju sva tri prethodna. Tu se naime, na kraju knjige, nalaze izvorne piščeve rasprave. Među njima svakako valja istaknuti onu o problemima tradicije i povijesti pod naslovom *Bilo a nije prošlo*. Problematizirajući prošlost, sadašnjost i budućnost ta izvrsno pisana rasprava, usprkos tzv. filozofskoj općenitosti, neobično je relevantnom i aktualnom upravo za nas i naše životne koordinate, za naše ovdje i sada, ne gubeći »primjenljivošću« ništa od svoje filozofijske razine i filozofičnosti.

Hegel – polazište

U sadržajnom, odnosno vremenskom pogledu, knjiga započinje s klasičnim njemačkim idealizmom, točnije od Hegela kao ishodišta, obuhvativši velik dio moderne zapadnoeuropske misli. Pejović se u pogledu ishodišta suglašava s mnogim suvremenim filozofima te misliocima novije svjetske filozofijske tradicije i marksizma; u tom smislu citira Merleau-Pontya, koji također kaže kako »od Hegela potječe sve što je veliko u filozofiji posljednjeg stoljeća« (str. 36). Pejović to specificira govoreći o Hegelovu djelu *Fenomenologija duha*, slažući se također s mnogim interpretatorima; smatra naime da spomenuto djelo »čini polaznu točku svakog ozbiljnog misaonog pothvata poslije Hegela« (str. 11).

Žarišni problemi

Težište filozofijskog vidokruga Pejovićeva razmišljanja, tj. njegovog interesa spram posebnog kruga suvremenih filozofijskih problema, eksplicite je izraženo u naslovu: sadržajno je iskazano problemskom napetošću između sistema i egzistencije, društva i pojedinca, tehnike i prirode, znanosti i umjetnosti, apstraktnog totaliteta i životne zbilje, mišljenja i bitka, no isto tako bitka i bića. Knjiga nudi podjednako završne ocjene kao i otvorene probleme. Nije pri tome presudno da li će čitatelj — poput pisca ovog prikaza — smatrati ovu ili onu tezu prihvatljivom (npr. o jasno ukazanom odnosu spram prirode — na više mjesta u knjizi) ili neprihvatljivom (kao npr. možda efektan ali ipak olak iskaz o smrti — str. 263). Bitno je da su središnji, žarišni suvremeni problemi uočeni, da tekstovi razložno na njih ukazuju, pripremajući ih za ono najpresudnije: svijest o njihovoj zbiljskoj ozbiljnosti u svijetu, i dijalog o njima.

Neka još samo letimično budu naznačena imena i filozofije o kojima je između ostaloga riječ: u knjizi se kritički raspravlja o Hegelovoj fenomenologiji i estetici, Schellingovoj filozofiji, Kierkegardu, Freudu, Sartreu, Heideggeru (objavljen je i autorov osobni razgovor s Heideggerom!), Lukacsu i Blochu, egzistencijalizmu i marksizmu. Imamo li to na umu, a i sve do sad navedeno, bez okolišanja je reći: podjednako u cjelini kao i pojedince, u svojim djelovima, knjiga je vrijedan doprinos hrvatskoj filozofijskoj literaturi.

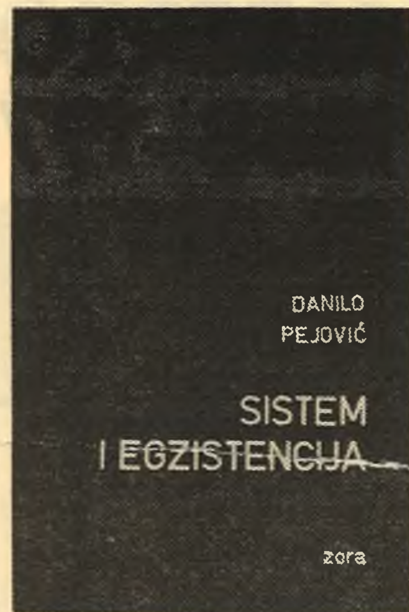
Vrsnoća izraza

Dužnost nam je još upozoriti na jedan aspekt knjige Danila Pejovića, koji će se nekima učiniti možda formalnim, no koji je, po našemu mišljenju za nas, u nas, itekako važan. Knjiga je naime pisana stilski jasno, lapidarno ali ne i suho, sažeto, bez kolokvijalnog ili retoričkog balasta, kao i bez opterećenja smušenom ili smiješnom imitatorskom frazeologijom; (kad piše o Heideggeru, ne piše »hajdegerski«!). Neka se samo pomisli na velik dio naših teoretičara, različitih područja, pa i pisce tzv. lijepe knjige, literate, da bi postalo nesumnjivim, koliko valja cijeniti vrsnoću Pejovićeva izraza Čak i u horizontu literarnih mjerila, premda smatramo kako autor ne postiže svrhu kada sam počne literarizirati. U pogledu stručnog nazivlja i jezika Pejoviću se doista ne može prigovoriti purizam, ali je lako uočljiva čistoća jezika, o kojoj opet — kao već nekoliko puta u hrvatskoj povijesti — moramo voditi brigu.

Neka nam baš zbog toga bude dopušteno primijetiti, kako se i tako pažljivu piscu »omakne« štogod pogrešno ili je u ponečem neodlučan. Tako nije rijetkost da piše »vršiti« tamo gdje bi bolje bilo obavljati, djelovati, imati, činiti ili sl.; piše »spada« umjesto pripada (str. 11); ponekad »čulno« (str. 259), a zatim »osjetilno« (str. 260); na str. 48. prevodi »Entäusserung« sa »izvanštenje« ali na str. 54. ostavlja »izvanštenje (ili ospoljenje)«.

Ni jedna od ovdje navedenih primjedaba ne smjera na to da u bilo kojem smislu okrnji vrijednost i važnost knjige Danila Pejovića. Zajedno s pozitivnim natuknicama u ovom kratkom prikazu namijenjene su one afirmativnom orijentiranju čitatelja, i u formalnom i u materijalnom pogledu. Opširniji osvrt i tematske refleksije o problemima u Pejovićevoj knjizi valja tek izreći; kasnije, drugom zgodom i na drugome mjestu. Ovim »kasnije« razmatranja ni u kom slučaju ne mogu prvoj znatiželji postati manje aktualna, jer zanimljivost filozofskih knjiga — kad su naime doista filozofične — ne pripada prolaznoj svakidašnjici; nije nešto čemu se može reći — bilo pa prošlo.

Zlatko Posavac

SVIJET I ZAVIČAJ

SAŽETAK IZLAGANJA Dra VLADIMIRA FILIPOVIĆA: »TRAJNO I PROLAZNO U KULTURNOM STVARALAŠTVU« SA SIMPOZIJA HFD ODRŽANOG 18. OŽUJKA 1971. S TEMOM »POVIJEST I KULTURA«

Živeći u doba koje se bori protiv svakog tradicionalizma (antilirika, antifigurativnost, antiteatar itd.), negirajući vrijednosti prošlosti, naše vrijeme s malo nade i planova gleda u budućnost. Okarakterizirano je nihilizmom i pesimizmom. Bezvrijednost na jednoj, a beznadnost na drugoj strani karakteristike su naše današnjice, pa nije čudo što postaje aktualan problem povijesnosti, a s njime i pitanje o putovima ljudskog življenja, posebno pitanje o čovjeku (filozofska antropologija). Oba su pitanja spojena s pitanjem vrijednosti, jer je samo ono odlučno za otvaranje novih obzorja i novih putova mišljenja, a time i življenja.

Revolucija kao preobražaj svih vrednota ne može biti negiranje nego nadopunavanje vrijednosnih sadržaja. Jer ni jedna iskonska vrijednost ne može se pretvoriti u nevrijednost (u antivrijednost). Prema tome, korjeniti preokreti povijesnog zbivanja treba da se odvijaju na temeljištima stvorenima u prošlom, a koja mogu biti polazišta za povijesno i kulturno stvaralaštvo u sadašnjem i budućem. Inače su revolucije čiste destrukcije koje ne mogu stvarati nova, uočljiva i vrijedna obzorja.

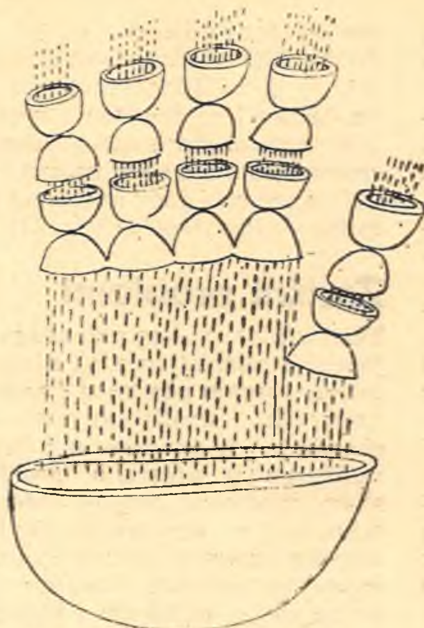
Svako je stvaralaštvo individualno, ali rezultati pripadaju zajednici. Svaka istina i umjetnička vrijednost pripadaju svijetu, ali zanstvenik i umjetnik imadu svoju domovinu, svoj zavičaj. U tom konkretnom dijelu svijeta složaji vrednota drugačije se vide. I upravo iz tog osebujnog vidika daju pojedinci i narod svijetu i čovječanstvu svoje specifične priloge. A ti će prilozi biti to vredniji što će biti autentičniji, što će biti izvorniji

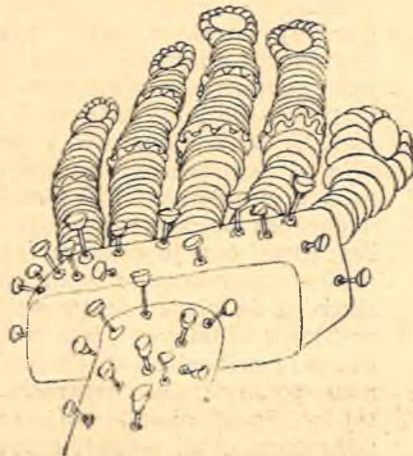
Naši su preci davali značajne priloge svjetskoj kulturi, a i na nama je da iz našeg životnog vidika, iz našeg vrijednosnog poretka stvari, dademo zajednici svijeta svoj osebujan vrijednosni prilog. Ne po tome da jesmo, nego po tome što smo i što stvaramo ulazimo u svjetsku kulturnu povijest.

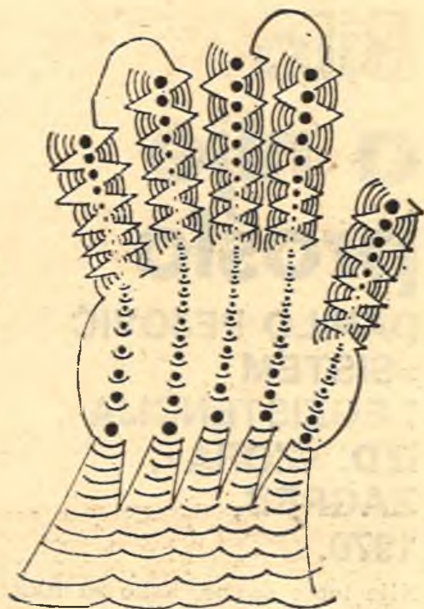
Vladimir Filipović

Samo-pohvala ruci

»Šutejeve vježbe«, Galerija Dubrava, Zagreb, 16–30. travnja 1971.

Miroslav Šutej: »Vježbe«

Igrači svih vrsta treniraju i vježbaju kako bi bili što spremniji za nastupe: ponavljaju stanovite kretnje da bi otklonili pogreške, da bi omekšali pokrete, da bi osigurali preciznost izvedbe. Većina potom nastoji skriti i zanijekati sve tragove priprema jer bi njima, čini im se, mogli pokvariti dojam konačnog rezultata. Miroslav Šutej, međutim, neusporedivi igrač među likovnim umjetnicima, bez straha pripušta gledaoce u vlastito vježbalište, otvoreno pokazuje traženja i opipavanja, vodi nas svim putevima i stramputicama svoje mašte. Preko dvije stotine crteža na temu ruke, šake, prstiju (izabranih gotovo nasumce od četverostruko veće cjeline) dokaz su neuobičajene stvaralačke slobode — slobode prema drugima i slobode u sebi samom.

Nije valjda slučajno da upravo ruka toliko zaokuplja rasnog crtača, čovjeka koji se kao crtač posvjedočio u gotovo svim svojim djelima. Slikati, crtati ruku za njega znači izvoditi autoportret vlastite radne moći, svoje sposobnosti preobrazbe — ruka je akumulator protejskih svojstava, ona je mnogo više od pukog instrumenta mašte. Njezinom pomoći čovjek stupa u vezu sa strogošću misli — zapisao je Focillon u slavoj »Pohvali ruci«. Šutejevska (samo) pohvala ruci ipak ne uznosi toliko njezin fizički izgled koliko djelatna svojstva. Ruka je njegov motiv prvenstveno po načelnoj gipkosti, elastičnosti, pokretljivosti; ona je njegov izazov po svojoj člankovitosti, svrsishodnoj povezanosti niza sličnih a nejednakih elemenata. Šutejevska ruka stoga nije u bliskom srodstvu s gipsanim odljevom šake nekog grčko-rimskog Apolona; lakše je prihvatiti da je svojevrstan otisak onog fabulnog indijskog storukog božanstva (koje božanstvo — Šira naime — prema Enciklopediji, simbolizira »vječni tok energije svake materije, ritmičnu snagu Svemira, čija je svrha stvaranje i zatim rušenje; to znači promjenu a ne uništenje.«)

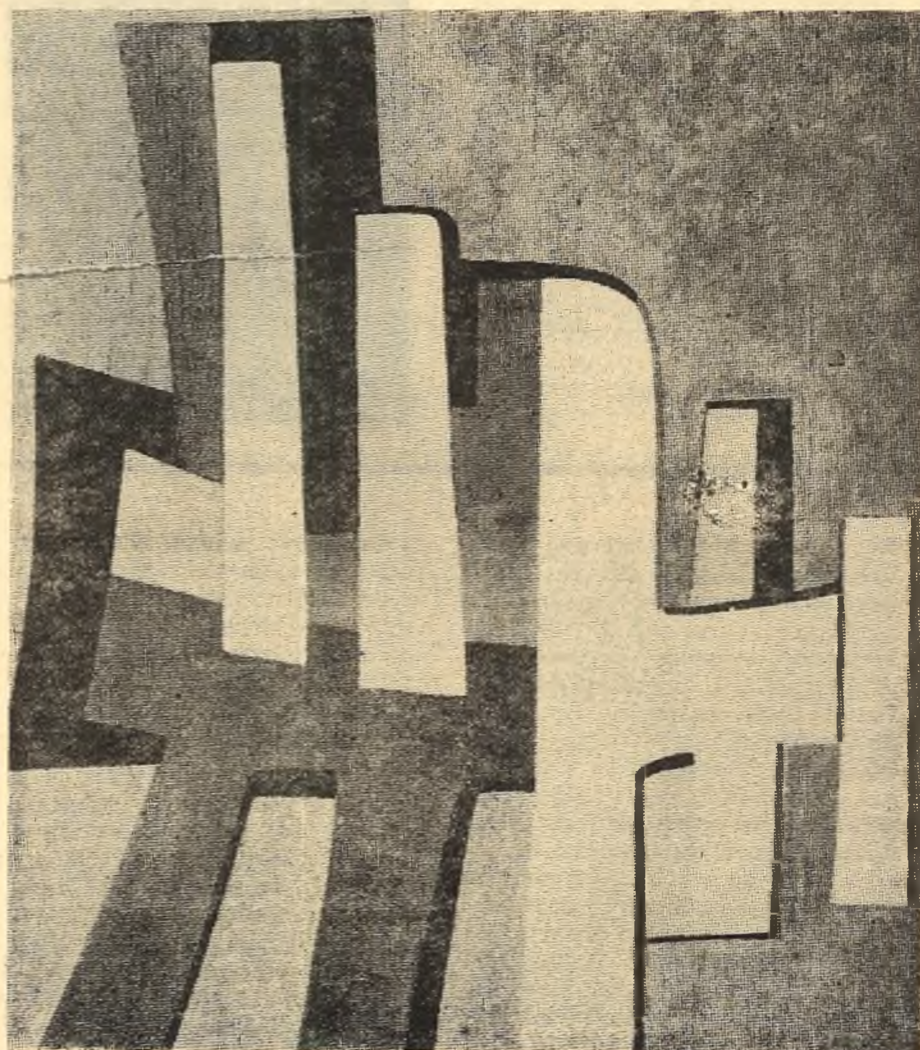
Vjerujem da bi Šuteju ruka zadrhtala kad bi stala misliti u ovakvim kategorijama. A osobito su daleko od njega egzistencijalističke metamorfoze poput ruke-pauka u Sartreovoj »Mučnini«. Vedra znanost kreacije kojom je on vođen nije opterećen ni suvišnim pretenzijama ni teškim prtljagom psihološkog; premda Šutejevi oblici također izviru iz gustih taloga podsvijesti u izvedbi su toliko pročišćeni da izgledaju plodovima sasvim bezbrižne jave. I možda baš crteži najbolje otkrivaju njegovu nepatetičnu emotivnost, štoviše podrugljivost, bogatstvo i slobodu da svako iznašašće lako i bez grižnje izvrgne u neodoljivi skerco.

Improvizacije na temu ruke viđene na ovoj izložbi zapanjuju istovremenom različitošću i jedinstvenošću. Bez ikakve namjere čuvanja stila (štoviše, pomalo impersonalnim rukopisom) Šuteju polazi za rukom da svakoj inačici dade gotovo nezamjenjiv osobni biljeg. U maniru i u ponavljanje nikad ne zapada, već i stoga što njegova kombinatorika nikad ne zastaje na linearnom, nego se koristi svim taktilnim i prostornim aluzijama i skraćenjima, te čistim i svježim koloritom. Prividno nemarno vučene brazde u konačnom dojmu suglasne su svim mogućim zakonitostima ovakve imaginarne daktiloskopije, nehajno nabačeni zglobovi po papiru pokazat će se organički pokretljivima u cjelini projektirane šake-mobila. Neprekinuta asocijativna ili evokativna veza s peteročlanim predloškom daje znatnu tenziju ostvarenim likovima, dio efekta proizlazi i iz neočekivana spoja dviju udaljenih stvarnosti (nešto poput: moja ruko, zelena jabuko). U šutejevskim rukama prepoznaju se nesputani izvršioci svega što nam oko zapovijeda, izmaštani produžeci odveć tromih podlaktica da prihvate tako brojne pozive na igru.

Arterije i vene ovih prstiju i dlanova natopljene su tekućinom crtačeva pera i flomastera. Njegova je ruka, međutim, uvijek suzdržana — kloni se i egshibicionizma zanatske vještine i odveć prisnog treperenja crte, nekontrolirana toka tuša što gladi i prisvaja likove na papiru. Nesentimentalnom ali nikad i tvrdom linijom Šutej gradi sasvim nove oblike. Poslužimo li se analogijom prema lucidnoj De Sanctisovoj podjeli koja razlikuje pjesnike stvari od pjesnika riječi možemo zaključiti da Šutej nije crtač geste i poteza nego nesumnjivi crtač stvari, graditelj izuzetno tvarne imaginacije.

Tonko Maroević

ALBERTO MAGNELLI 1888–1971.

Magnelli »Basnoslovni mir« (1941)

Radio-vijest, 24. travnja 1971, uvečer: U Parizu je, u 83. godini, umro Alberto Magnelli, jedan od prvih apstraktnih slikara.

Firentinac rođenjem nije morao dugo tražiti poticaja svome oku i svojoj ruci. Nemaran đak, od malih je nogu u opoziciji prema učiteljima vještinâ: predodređen za samouka. Italija trešti od futurističkih trumbeta u doba kad on počinje ozbiljnije slikati: to je doduše trava za ruske grofove, nešto ljekovito i doručkovito (au plein-air, au soleil...) ali ipak! Uostalom, ako u njemu i nema marinettijevske, futurističke jarosti — futuristi su preko puta: dostaje da pomoli nos kroz prozor pa da ga zapuhnu aeroplanski parfemi; da iziđe na ulicu pa da ga zagluše sirene, da oćuti Hitnju; da uniđe u kavanu ili u gostionicu pa da bude posvećen. I doista: eno ga sa svima tek malo po strani. Zarana počinje putovati; u Parizu je kao kod kuće a do 1914. godine upoznat će ljude epohe: Apollinairea, de Chirica, Jacoba, Picassoa. Rat ga zatiče u Italiji; u sveopćem metežu on mirno i mnogo slika. Slabo ga je zdravlje i inače dobro služilo pa ćemo ga rijetko naći u kakvoj gužvi, uz bok najbučnijima. Godine 1915. nakon nizova mrtvih priroda i figuralnih kompozicija, koristeći stečena iskustva redukcije volumena u plohu, stvara svoje »prve potpuno apstraktne slike jarkih boja«. U njega međutim nije bilo ne samo posve striktnog i doktrinarnog razvitka nego čak ni naslutljiva. Već 1921. vratio se figurativnom izrazu; neki su mišljenja da je slikanje na livadi, za poljskim stalkom, bilo više dijelom psihičke terapije nego dijelom njegove umjetničke individualnosti. Deset punih godina on je emigrant iz likovne avangarde. Vraća se, žilavoj ali prorijeđenoj struji nefiguracije između 1931. i 1933. godine. Jacques Lassaigne smatra da je još 1933. Magnelli »dospio do integralne apstrakcije« koja nema uzora u teoriji astratizma, a kao praksa iznalaženja tj. izmišljanja oblika ne može imati uzora ni u tuđoj praksi. Michel Seuphor ističe pak, da se Magnellijev osobni izraz bio ustalio i nedvojbeno dokazao kao izvoran prilog istom nakon 1936. godine. Ali bez obzira na povijesni pečat što ga nose slike iz 1915. i posebno značenje što su ga mogla imati djela nastala između 1933. i 1936. godine — prva iz doba pionirskog, druga iz vremena općenito restaurirane figuracije — najznačajnije je u Magnellijevu opusu ono što je nastalo za drugoga rata i odmah poslije njega (1939—1947): u zaklonu, onkraj nepogode, s malom kolonijom u Švicarskoj (Jean Arp, Sophie Tauber Arp, Donia Delaunay). Poticala ga je tišina, makar i parcijalna, taj sitni, privatni mir što ga je, kao bolesnik, davno već bio naučio cijeniti i uživati. Poticalo ga je, jamačno, i odlično društvo.

Valja primijetiti da je Magnelli, u najboljim svojim trenucima, u protuhodu s vremenom; njihova sveza je neprijeporna ali i nesukladna; suzdržana u svemu, to su djela čežnje koja se iskazuje isticanjem reda, pohvalom spokoja, zatajom grča, oplođuju tu čežnju, taj nagon graditelja: najviše i najbolje Magnelli radi kad je najgore. Nije li i njegov prvi veliki ciklus nastao godine 1915? Ne pribire li on svoje sile, ako je vjerovati Seuphoru, baš na čas početka španjolske drame? Ne slika li 1941. godine »Basnoslovni mir«?

U dnu je Magnellijeva bića klasičar: čovjek unutarnje ravnoteže koji nadahnjuje i cenzurira. Impresivan je taj način bez skepse: on išče neviđeno ali prezire slučajno. Gradi oblike kojih pandane ili uzore nećemo nigdje naći i koji nas neće tješiti iluzijom privićanja; Magnellijevi oblici nisu asocijativni grozdovi iz kojih će svatko praviti vino po svojoj mjeri i po svome ukusu; isto tako, oni nisu ni mjernički zapisi kojih bi se objektivna i univerzalna valjanost zasnivala na pukoj točnosti.

Pun svježe jednostavnosti i spontanoga reda slikar je kroz sve svoje živote pronio djelić neuzburkane i trijezne svoje Firence.

I. Z.

REDATELJ NA RASPUĆU

NIKOLAJ ERDMAN: SAMOUBOJICA

Dramsko kazalište Gavella, Zagreb

Sa premijere Erdmanovih »Samoubojica«

Nikolaj Erdman, autor satiričke drame *Samoubojica*, došao nam je s aurom progonjenika i žrtve onih vremena kad su estetiku stvarali NKVD-ovci, koji su u Sovjetskom savezu izbacili ljudsku dramu sa scene i ljubomorno je njegovali po svojim mnogobrojnim logorima. Erdman, jedan iz legije izvrsnih pisaca što ih je progutalo vrijeme opsjednuto fantomima, napisao je ovu satiru godine 1928; to je podatak koji poražava. Poražava ta modernost rođena u arhaičkim strukturama terora, ta sloboda u uvjetima Poslušnosti, ta vizionarnost u zatamnjenim obzorjima političkog optimizma. Instinktom genija, slično kao Büchner u *Dantonovoj smrti* Erdman suprotstavlja gigantizmu Čovjeka, koji se odriče ljudskog u ime Povijesti — upravo to ljudsko, i razara ga stanicu po stanicu, do potpuna raščinjenja, do karikature. Običan mali čovjek Podsjekaljnikov, odlučivši se na samoubojstvo, pokreće cijeli društveni mehanizam i otkriva njegove ispraznosti. Društvo mu može uzeti život, ali mu ne može oduzeti smrt, osim da je nekako iskoristi. Jedni bi tako da ga iskoriste kao žrtveni zalog vlastita prosvjeda, drugi bi time pothranili svoje oronule osjećaje, treći bi pojačali svoj obrt...

.... četvrti, to jest redatelj Božidar Violić, htio bi ovim tekstom na sceni izvršiti autodiverziju, napustiti kanone koje je do sada često uspješno zastupao. On razbija scenu, izlaže gole zidove sa živčevljem kablova, produžuje je mini-prugom preko gledališta. Tako ostvaren scenski prostor, neomeđen i golem, potpuno distonira od »sobne« glume protagonista. No, upravo tu disfunkciju prostora i igre Violić pokušava ostvariti kao metaforu revoluci[illegible], kao izraz protuslovlja između otvorena slike svijeta koju ona donosi i »zatvorenog« ljudskog sadržaja koji se naprosto u nju premješta iz prošlosti. Na idejnom planu ovakav je stav moguće pravdati, kao i bilo koji drugi, ali na scenskom planu on je polučio rezultat koji je u stilskom smislu bio inkoherentan, a u cjelini dosadan i razvučen. Na jednoj strani strka statista zatečenih u besmislenim i samodostatnim radnjama, deklarativna u značenjima, na drugoj strani komorna, razvučena, igra, s glumcima beznadno nemoćnima da ispune prostor u koji su bačeni. Čak i divni glumac Pero Kvrgić, jedan od rijetkih u nas kojeg možete nazvati velikim a da ne pretjerujete, biva posvema izgubljen u mastodontskom iskarikiranom prostoru. Tek kad ga izolirate iz okoliša, i promatrate kao posebnost, susrećete se s igrom što je nabita tragikom malog dobričine u velikom svijetu, tek tada dopre do vas neka čaplinski topla vedrina očajnika. Bezličnost i amorfnost malog čovjeka preobraća se u ovoj igri u simboličnost i poeziju velikog nesretnika. Na trenutke zainteresira i igra Vjere Žagar-Nardeli i Drage Krče, ali se sve to brzo izgubi u ovoj predstavi bez tempa i ritma, cijeloj u pokušajima stvaranja nekakve atmosfere što scenama daje karakter žvakaće gume i razvlači ih u beskraj. Zaključno rečeno, redatelj napuštajući jedan tip teatra, nije ostvario drugi, treba vjerovati da će on izvući plodotvorna iskustva iz raspuća na kojem se našao.

Veselko Tenžera

Opravdanje kazališnoga amaterizma

UZ VII SMOTRU AMATERSKIH KAZALIŠNIH SCENA SLAVONIJE I BARANJE U ĐURĐENOVCU

Tradicionalna smotra amaterskih kazališta Slavonije i Baranje održana je ove godine u Đurđenovcu čije je Amatersko kazalište »Ferdo Kraštek« upravo proslavilo 50-tu obljetnicu neprekinuta djelovanja. Odmah valja reći da je povjerenje koje je Koordinacioni odbor amaterskih kazališta Slavonije i Baranje ukazao Đurđenovčanima u potpunosti opravdano. Organizacija smotre bila je odista uzorna, a neke promjene u programu nikako se ne mogu pripisati organizacionom odboru. Kombinat DIK-a iz Đurđenovca pružio je smotri značajnu podršku, a zaista izvanredan posjet gledalaca, koji su svake večeri dupkom ispunjavali dvoranu Radničkog doma, pokazao je da pedesetgodišnja tradicija kazališnoga amaterizma u tome slavonskom mjestu nije tek puki zbroj uspjelih i neuspjelih predstava. No, još više od golema zanimanja Đurđenovčana za smotru, iznenadio je senzibilnost te publike kojoj se, pokazalo se, nije nipošto mogao prodati rog za svijeću. Vrlo jasno lučila se razlika između iskrena i spontana pljeska kao priznanja istinski vrijednim naporima i dosezima (unutar mjerila amaterizma, dakako) i slaba kurtoazna pljeska kojim su ispraćene loše i promašene predstave.

Na smotri su nastupila amaterska kazališta iz Đurđenovca, Županje, Osijeka, Našica, Vinkovaca, Belog Manastira, Slavonske Požege i Belišća. U izboru repertoara, odvajkada jednom od najbolnijih problema kazališnoga amaterizma u nas, pokazan je vidljiv napredak, mada još sa situacijom ne možemo biti zadovoljni. Naime, polovica je grupa izabrala za nastup na smotri tekstove hrvatskih pisaca. Nije slučajno da su upravo četiri predstave, temeljene na djelima hrvatskih autora znatno odskočile od ostalih, koje su tražile uporište u djelima pisaca što su i po problematici i po izrazu posve strani slavonskoj i baranjskoj sredini.

Dvije daleko najbolje predstave na smotri, obje izvrsne u svome žanru, čak i izvan amaterskih okvira, jesu Budakova MEĆAVA u izvedbi Amaterskoga kazališta iz Našica te BRAČNE PONUDE Josipa Eugena Tomića u realizaciji Gradskoga amaterskog kazališta iz Slavonske Požege. Našički amateri, uglavnom profesori i gimnazijalci, donijeli su poznati Budakov tekst i snažnom i ujednačenom igrom a posebno se isticao Josip Mijatović kao Jole. Njihova izvedba MEĆAVE u režiji gosta, osječkoga glumca, Ice Tomljenovića, može se čak slobodno i bez pretjerivanja mjeriti s profesionalnim ostvarenjima, pa je posve opravdano ta predstava dobila ne samo najviše priznanje na smotri — Zlatni prijelazni lovor-vijenac Prosvjetnog sabora Hrvatske — nego i velik broj drugih priznanja i pohvala. BRAČNE PONUDE, suprotno MEĆAVI, potpuno je minoran i tanašan tekstić na otrcanu temu komedije ljubavi i braka. No, redatelj Zvjezdana Ladika (k. g.) sretno je i umješno nadogradila površnu radnju pjevanjem i koreografskim rješenjima pojedinih prizora, pa je tako predstava požeških amatera dobila draž i lepršavost kojima je iskakala u odnosu spram ostalih predstava.

Predstave slavljenika i domaćina, AK »Ferdo Kraštek« iz Đurđenovca (U POZADINI M. Feldmana) i RKUD-a »Kristal« iz Županje (MAJSTORICA RUŽA J. Ivakića) znatno su slabije od prvi dvije, ali još uvijek zadovoljavaju pristojan amaterski prosjek. Te četiri predstave predstavljat će, po odluci žirija, slavonsko-baranjski kazališni amaterizam na Festivalu dramskih amatera Hrvatske što se ove godine održava u Slavonskome Brodu od 25. svibnja do 5. lipnja.

Preostale četiri predstave pružile su, na žalost, primjer kako amaterska kazališta ne bi smjela raditi. Birajući tekstove potpuno tuđe duhu vlastite sredine i sadržajem i jezičnim izričajem, amateri iz Osijeka (Literarna scena KUD-a »Srđan Petrov« s kolažem VELIKANI SRPSKE KOMEDIOGRAFIJE), Vinkovaca (Amaterska scena s izvedbom Schisgalove LJUBAFI), Belog Manastira (KUD »Branko Radičević« Šećerane s predstavom BOEING-BOEING M. Camolettija) i Belišća (AK »Lazo Radivojević-Putnik« s komedijom N. Manzanarija MRTVI NE PLAĆAJU POREZ) samo su uspjeli pokazati potpunu promašenost takva usmjerenja. No, znatno je veći problem od scenskoga dilentatizma katastrofalan jezik glumaca tih družina. Naime, niti jedna od tih predstava na smotri amaterskih kazališta dvaju regija SR Hrvatske, nije igrana na hrvatskom jeziku. Dok je to razumljivo za osječku predstavu, jer su igrani tekstovi srpskih pisaca, nikako se ne može opravdati ansambl iz Belog Manastira koji provedeni strani tekst igra na srpskom. Predstave Vinkovčana i amatera iz Belišća (posebice onih prvih) iznijele su nekakvu čudovišnu jezičnu mješavinu, pa se stoga, mada igrane na ijekavici, ne mogu uvrstiti u predstave izvođene na hrvatskome književnom jeziku. Tim se ozbiljnim problemom moraju pozabaviti ne samo pojedina društva, već i Koordinacioni odbor kazališnih amatera Slavonije i Baranje, kao i Prosvjetni sabor Hrvatske.

Darko Gašparović

Pitanje Nikoli Batušiću

POVIJESNI PREGLED NAŠIH NASTOJANJA

O knjizi »Hrvatska kazališna kritika«

HRVATSKI TJEDNIK: U Vašoj knjizi »Hrvatska kazališna kritika« (MH, Zagreb 1971.), dajete povijesni pregled naših nastojanja u okvirima jednog osebujnog, često i zapostavljenog odvjetka književne kritike. Kako ste pomirili neophodnu preciznost povjesnika s uranjenjem vlastite mašte u oživljavanje minulih kazališnih događaja?

NIKOLA BATUŠIĆ: Povijesne tijekove hrvatske kazališne kritike valjalo je jednom podrobno ispitati, pa zatim njihove odrednice podvrgnuti suvremenim i književno-kritičkim i teatrološkim sudovima. Ono što sam u svojoj knjizi htio osobito naglasiti jest činjenica da smo, nažalost, u hrvatskoj kazališnoj kritici, koja je bila uvijek odraz i naših glumišnih i naših političkih zbivanja, ponajmanje imali onih neponućenih njenih izrazito književno-kritičkih, ili pak bistrih teatroloških sustavnosti. Pera naših kazališnih kritika bijahu vrlo često vođena političkim, stranačkim, što će reći izvan-umjetničkim isključivostima, pak im glumište često izmicaše iz onih okvira što su im morali ograničavati polje rada. Na njihove se stranice znao uvlačiti providni politički karijerizam, ili zao duh nekih nametnutih ili svojevoljno izabranih ideologija, tako da je kazalište bilo samo pretpostavka za osobne, često i vrlo okrutne obračune sa zastupnicima drugačijih političkih ili idejnih svjetonazora. Valjalo je raskrčiti gomile tiskanih stranica ne bi li se došlo — u svezi s onom slikom povijesnoga razvoja hrvatskog glumišta koju danas smatramo određenom po nekim njenim neprijepornim stožerima — do razlike između kritičara sugovornika kazališta i svojevrsnog dogradivača čina predstave i, s druge strane, mračnjaka opsjednuta neutaživom žeđu bilo za samoisticanjem, bilo za nametanjem kazalištu teških okova najraznovrsnijega tipa. U izboru i lučenju imena, razvrstavanju građe — morao sam biti uglavnom kazališni povjesnik, ali je čestu i upravo nepremostivu suhoparnost kazališne recenzije o nekom nepoznatom stvaralačkom činu valjalo oživjeti raznovrsnim književno-kritičkim tumačenjima, i tako pokušati spasiti predstavu iz zaborava upravo pomoću kritike o njoj. Jer jedna je pojava nemoguća bez druge, pa ako sam neka odista velika imena hrvatske književnosti uspio portretirati i kao djelatnike, pokatkad i kao izvrsnike kazališne kritike, nadam se da sam barem djelomično ispunio zadaću koju sam unaprijed sebi odredio.

Pogled iz naslonjača

Dvije izvorne emisije Nikše Fulgozija

Žao mi je što tek sada pišem osvrt na dvije izvrsne emisije što ih je svojedobno prikazala Televizija Zagreb. Međutim, na taj način ujedno odgovaram i svim onim nadri-teoretičarima koji iz kojekakvih kritikantskih zapećaka neprestano trabunjaju o »prolaznosti« televizijskih ostvarenja uopće i o nesvrhovitosti tv-kritike posebno. Nema nikakve sumnje da je većina televizijskih emisija doista efemerna, pa je prema tome efemerno i njihovo kritičko praćenje u novinama, ali to nije dovoljno jak razlog da se televizijska ostvarenja uopće i u pojedinim slučajevima izjednačuju i stavljaju pod istu kapu »efemernosti«. Tim kritikantima i nadri-teoretičarima valjda se toliko sviđa riječ »efemernost« — vjerojatno zbog svoje »elegancije« i slatko-tužno dojmljivosti — pa je upotrebljavaju i onda kada, recimo, spremaju kiseli kupus za zimnicu. To kažem stoga, jer i jedna i druga emisija Nikše Fulgozija mogu još jednom, ponovno biti prikazane milijunskom tv-gledalištu bez veće opasnosti od nezanimljivosti i dosade. Za razliku od nekih dramskih tvorevina, za koje ni danas nisam siguran jesu li drame ili dramske salame od slame.

Sto kletvi na sekundu ili kleti il' ne kleti, pitanje je sada – ali za manjinu

U toj emisiji — posvećenoj psovci i protupsovci — na iznimno zanimljiv način dočarana je povijesna, društvena, umjetnička i psihološka prisutnost psovke u nas — s nizom primjera i stručne prosudbe od strane naših istaknutih stručnjaka iz raznih područja znanosti i umjetnosti. Netko je to shvatio kao opravdanje psovanja, a netko opet kao kritički odnos prema toj našoj veoma bogatoj narodnoj izražajnosti.

Mislim da takvo opredjeljivanje nije toliko bitno. Cilj te Fulgozijeve emisije sadržan je prije svega u činjenici odslikavanja pravog stanja stvari, u objektiviziranju jedne pojave koja je itekako prisutna u svim »porama« našeg javnog i privatnog života. To je važno. A time je, naravno, rečeno sve. Time se i Fulgozi opredijelio; i to, razumljivo, protiv psovke i psovanja, ali na odgovarajući način. Duhovito, s pravom mjerom ironije i — ponegdje — satiričkog podbadanja. Kada sam malo prije spomenuo izraz »protupsovka« mislio sam prije svega na stil emisije: na pravi pravcati montažni brio prepun lucidnih usporedbi, izvanrednih opažanja i logičnih primisli. Fulgozi je, dakle, na agresivnost psovke i psovača odgovorio agresivnošću slike i njezinom sukladnošću s izgovorenom riječju; dakle nečim što predstavlja pravo savršenstvo ne samo u filmu, nego, kako vidjesmo, i na televiziji.

Sto ljepotica na dan – ili mali Ivica pita zašto i Savezna skupština ne izabere svoju Miss

»Missomanija«, ili »bolest stoljeća«, kako bi možda rekao neki zadrti uspoređivač svega i svačega. To je istina. »Missomanija«, kako nam reče Fulgozi, nije samo bolest stoljeća nego i bolest nekih temeljnih društvenih odnosa, pogotovo u socijalizmu, jer se u toj emisiji baš, o tome radi: o »missomaniji« u socijalizmu, a ne o »missomaniji« u kapitalizmu. Prikazavši nam usput (uz fino izabrani stari napjev »Valencia«) i povijesni razvitak missomanije — od kapitalizma prema socijalizmu — Fulgozi nije bio samo duhovit nego i veoma oštar. I to s pravom. Dok mi svi zajedno tralalačemo i prelistavamo luksuzne revije koje nude curicama i prefriganim mamicama obilje slatkih poziva na »slavu«, neanonimnost i novac, dotle smo zadnji, predzadnji, ili pred-predzanji u pismenosti, školstvu i socijalnoj skali uopće. Dobro je to prikazao Fulgozi. Tako i treba. Nije to rat protiv Ljepote i Umilnosti, kako bi to željeli nazvati neki dobroživući umnici, nego je to rat protiv Gluposti i Jada.

Vladimir Vuković

Knjige o filmu

Škola brbljanja

PETAR VOLK: ESTETIKA MODERNE ANIMACIJE, BGD, 1970.

Postoji više načina da se o jednostavnim stvarima piše komplicirano: svakako je najgori od njih onaj koji prikriva autorovu nemoć da o predmetu, o kojem raspreda polupametno, ali zato naširoko — kaže bilo što suvislo. Najočitiji primjeri za takvu bolest svakodnevno se nalaze u šupljem novinsko-političkom frazerstvu. Na žalost, povremeno prazno zabrljaju i različiti »kritičari«, »esejisti« ili drugi samozvani »tumači« kulturnih zbivanja oko nas. Među veselije primjere takve robote zacijelo spada i »rasprava« o ESTETICI MODERNE ANIMACIJE čiji nas podnaslov može i te kako primamiti: Zagrebačka škola crtanog filma. A što znači naš crtani film... i tako dalje, to znamo. Nije li već vrijeme da dobijemo opsežnu i razložitu studiju o djelima naših majstora, itd?. Prema tome, tko ne bi pozdravio rad vrlog estetičara, koji, osim toga, u knjizi spominje daje njegovo djelo sastavljeno od »fragmenata doktorske disertacije« koja je pisca već možda uvrstila među odista rijetke doktore crtića u svijetu... »Prave teškoće nastaju, međutim, onog trenutka kad naše utiske počnemo da pretvaramo u objektivne činjenice« kako mudro kaže autor ove »Estetike«.

Smiješno znanstveničke ambicije

Prave teškoće nastaju za svakog poznavaoca našeg crtanog filma (ili čak prosječno upućena ljubitelja animacije) kad pokušava u ovih dvije stotine beskrajno dosadnih i nemuštih stranica sročenih sa smiješno znanstveničkim ambicijama, pronaći makar jedno zrnce — ne novog pristupa ovoj umjetnosti, nego običnog, zdravog, razložitog tumačenja, ili bar tečno ispričana sadržaja (istina, autor odlučno kaže da »nije bitna priča, pa čak ni sam oblik animiranih predmeta, već njihov smisao!«) Djela naših tvoraca crtanog filma, jednostavnost čije »estetike« je često, na žalost, bila uvjetovana materijalnim ograničenjima, pa je i pridonijela stvaranju stila savršeno-siromaškog, pretvorena su u ovom »traktatu« u pravi bauk za svakog tko crtani film poznaje ili ga, ne dao Bog, ovim putem pokušava upoznati. Ali, da ne bih zapao u pogrešku u kakvu se uvalio sam ovaj samozvani »estetičar« objašnjavajući polusuvislim rečenicama težnje nesretnih stvaralaca crtnog filma (težnje jasne kao maslac), radije ću citirati doktora crtića. Čujmo!

O obliku: »Oblik se ne stvara da bi podsećao na ideju ili neko bliže i dalje sećanje, već da bi živeo, i kroz svoje delovanje označavao njeno ostvarenje u realnom«.

O filmu uopće: »Film, bez obzira na sve savršeniju tehniku, nije nikakav jednostavni proizvod niti veštačka transmutacija, nego živi organizam i njegova neograničenost neograničenosti nije toliko u izboru materijala, kolora, kamere ili škole koliko u imaginaciji i snazi duha od koga se odvaja«.

O »Surogatu«: »Bitka za iluziju odigrava se daleko od stvarnoga i to u potpuno otuđenom svetu apstrakkcije.« Ili: »U završnoj sekvenci Surogata autor posebno inzistira na ritmičkoj emancipaciji kao sinonimu nekakve prividne unutarnje usklađenosti koju postiže sama figura.« Ili: »U ovom stalnom traganju za smislom i novim vrednotama koje treba da ga učine egzistentnim, autorova ličnost nikad ne može da predvidi da li će film koji stvara u maksimalnoj mogućoj meri predstavljati ostvarenje željenih ciljeva«.

O glazbi u filmu: »Da li ona predstavlja samo duhovito kompozitorsko rešenje Tomislava Simovića, ili je izraz određenog raspoloženja figure?... Zanimljivo je uz to da se melodija javlja uvek kada figura nešto čini.«

O Grgiću: »U stvari, Grgić se pita — kako je uopšte moguće zahtevati da jedan stvaralac u svom delu adekvatno predstavi jednu određenu ideju?«

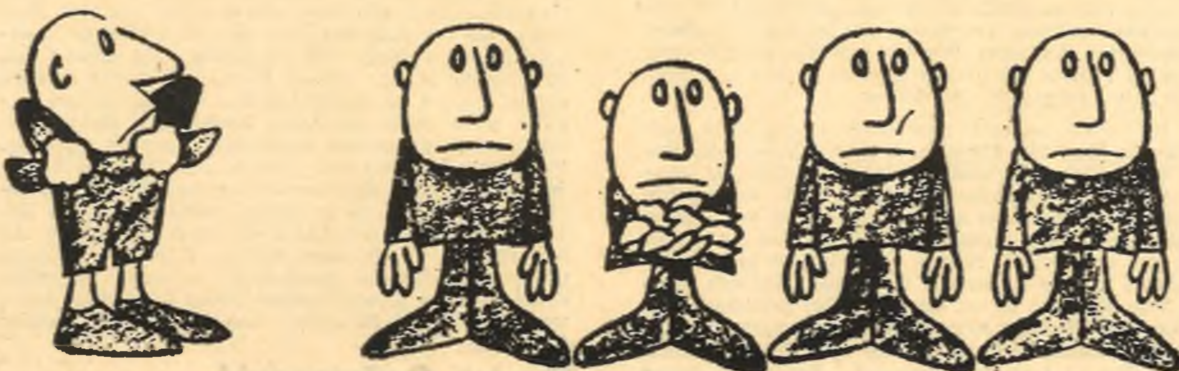
Polupismena dizertacija

Onaj tko možda posumnja da su ovo zlonamjerno izdvojeni citati, čiji je smisao u kontekstu logičniji, neka samo posegne za ovom nesvakidašnjom knjigom, pa će bez po muke naći pregršt još smješnijih primjera, koji u kontekstu zvuče strašnije nego ovako izdvojeni. (Evo još jednog: »Kretanje je uvek uslovljeno samim pokretom, a ovaj nije inspirisan samo mehaničkim refleksima već sadrži u sebi i sasvim konkretnu određenost sadržaja, kvaliteta, ritma i svega što ga u našoj svesti kvalifikuje kao pojavu, s tim što opet nije reč o slučajnoj ili bilo kakvoj pojavi, već o strogo individualnoj koja se nužno vezuje za naše psihičke, društvene i intelektualne postupke i samo ljudsko delovanje.«)

Ova tipično balkanski brbljava i polupismena »disertacija« s dosta stranih riječi i kurziva, ali s malo osnovne jezične logičnosti (estetiku da i ne spominjemo!), tek nas iznova podsjeća na potrebu da što prije priredimo kakvu publikaciju posvećenu autorima i djelim zagrebačkog studija za crtani film. Već i monografija s izborom kvalitetnih fotosa u koloru ne bi bila na odmet, a kamo li kad bi tko razumljivim riječima, da još i rečenice imaju smisla...

Ovako o takozvanoj »Zagrebačkoj školi« (čije filmove ionako ne gledamo po kinematografima) i dalje ćemo samo čitati u vijestima o međunarodnim nagradama ili u vicevima o navodnoj selidbi studija u novu zgradu. Jer, kao što lijepo kaže Petar Volk, » Zagrebačka škola — veoma je popularan termin bremenit komercijalno-konjunkturnim i sociološkim ukrasima«.

I. Kušan

NOVI FILM ANTE BABAJE
MIRISI, ZLATO, TAMJAN

TJELESNI I DUHOVNI RASAP

Redatelj: Ante Babaja

Scenarij: A. Babaja i B. Violić po istoimenom romanu S. Novaka
Proizvodnja: »Jadran-film« i »Kinematografi«, Zagreb, 1971.
Premijera 21. travnja 1971.

Od samoga početka svoje filmske biografije Ante Babaja rado je tražio inspiraciju u literaturi, a ipak nije pravio »literarne« filmove. Još prije petnaestak godina snimio je po scenariju Drage Gervaisa svoj prvi dokumentarac »Jedan dan u Rijeci« i s njime je unio dah svježine u atmosferu zatrovanu isparenjima lakova i boja, tako obilato upotrebljavanih u našoj ondašnjoj »tvornici sanja«. Tragajući za svojim filmskim vizijama i istinama u čitavom nizu kratkih djela (različitih po žanru, temi i domašaju), Babaja je uvijek nastojao afirmirati autonomiju filmskoga medija kao izvornog oblika mišljenja i osjećanja, ali pri tome nikada nije upao u krajnost estetskog puritanizma onih filmskih dogmatika koji u svakoj vezi s literaturom vide neoprostivu izdaju filma. Nije se stoga libio da za neke svoje kratke filmske crtice, groteske i eseje potraži suradnju i nadahnuće u dobrih pisaca poput Kaleba, Kaštelana, Vesne Parun, Desnice, Gotovca i Ladana, a i sva tri svoja igrana filma gradio je na književnoj podlozi. Imao je Babaja, dakako, lošijih i boljih filmova — neki od njih pripadaju onom najboljem što je do danas u hrvatskoj filmskoj umjetnosti stvoreno — no svi su oni bili osebujni i osobni, daleko od toga da budu osumnjičeni kao puke ilustracije literature.

Muka dobrovoljnog izgnanstva

Ako se i za jedno djelo suvremene hrvatske književnosti moglo gotovo sa sigurnošću reći da je »nefilmično«, onda je to višekratno nagrađeni roman Slobodana Novaka »Mirisi, zlato i tamjan« od kojega je Babaja — unatoč svim shvatljivim sumnjama naše filmske sredine — stvorio svoj treći igrani film. Pisan u prvom licu, Novakov je roman dugi i, rekao bih, istinski monolog glavnoga junaka, koji ne govori tek tako da bi pisac imao zgodan oblik za svoje kazivanje, nego se gotovo na svakoj stranici osjeća da taj čovjek mora sam sa sobom govoriti da bi samome sebi posvjedočio da je još duhovno živ. Njegova je životna situacija svojevrsno dobrovoljno izgnanstvo: rano umirovljen, intelektualac neodređene profesije, djecu je ostavio u Zagrebu da bi se sa ženom preselio na jadranski otok gdje u trošnoj kući njeguje fizički nemoćnu ali duhovno agresivnu staricu koja mu nije nikakav rod i koja ga čak sumnjiči da sve to čini iz koristoljublja. Novak namjerno uskraćuje čitatelju biografske podatke o svome junaku iz kojih bi se mogli dokučiti njegovi konkretni razlozi i povodi za takav izbor situacije i samim time tom bijegu — kao vanjskoj, fizičkoj potvrdi unutarnjeg, duhovnog autsajderstva iliti postraništva (da se poslužim Gotovčevim terminom) — daje univerzalniji smisao. Zagonetku ogorčenja koje je rodilo takvu rezignaciju čitatelj može odgonetavati samo doživljavanjem intenziteta muke u koju je junak dobrovoljno uronio. Tu je Novak vrlo opipljiv, konkretan, jasan, stvaran — pa ipak u toj gruboj i bespoštedno realističnoj prozi, blistavo ironičnoj i potmulo zlokobnoj, gotovo svaka konkretna okolnost, i kad evidentno nije i ne želi biti simbolična, neumoljivo golica znatiželju čitatelja da joj otkriva alegorijsko značenje.

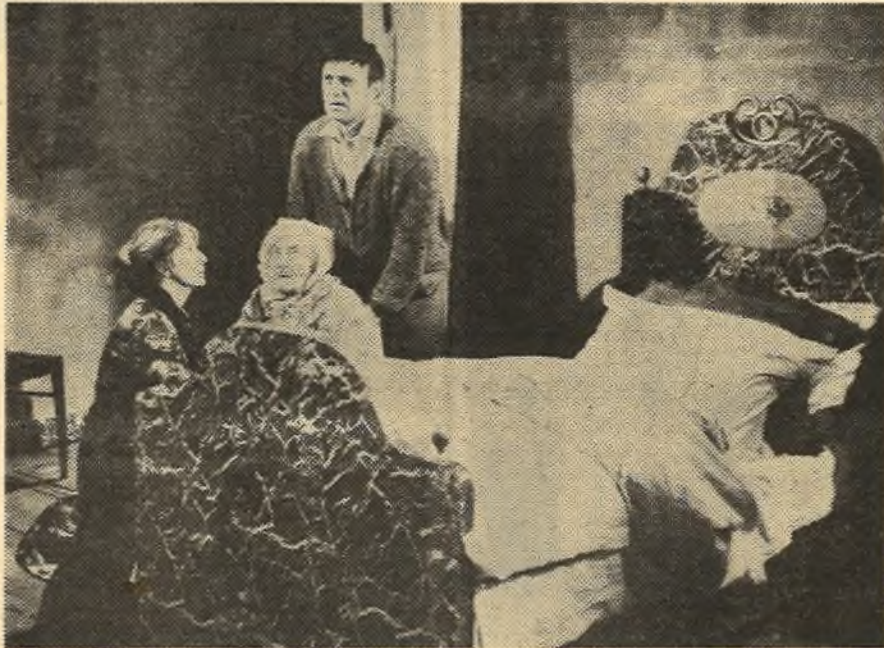
Samosvojno filmsko djelo

Babaja se držao svog, jednom javno objelodanjenog, načela ekranizacije: »da djelo bude povod i inspiracija za film i tu se često puno toga mijenja na račun filmičnosti ... ali s postavljenim intimnim ciljem da se filmskim sredstvima bude što sličniji literarnom djelu«. Novakovim zbivanjima, likovima, dijalozima ništa nije dodavao, a samo je malo toga oduzimao. Pa ipak, nastalo je samosvojno filmsko djelo, neobično i iznimno, koje ne samo da izmiče nasilnom svrstavanju u neki od tipskih filmskih žanrova, nego i živi svoj vlastiti život unatoč svom literarnom podrijetlu. Usmjerivši svoju pozornost na dva glavna lika, staricu Madonu Markantunovu i njezina njegovatelja kojega ona zove »Mali«, Babaja je u onih 18 dana između dva obreda pražnjenja staričinih crijeva (što je postao ne samo njezin, nego i njegov životni ciklus) stvorio najbizarniji ljudski odnos viđen na našem filmu. Iz žive dinamike tog odnosa izrastao je u prvome redu bogat i slojevit lik bivše posjednice triju četvrtina otoka koji je ispunio čitav filmski prostor ne samo mirisima i zvukovima svog metabolizma — što Babaja registrira s bespriјernim realizmom, ne ustručavajući se prijeći granice »pristojnosti« — nego i obiljem čudnog, gotovo vedrog humora koji nije samo (po Russelu) »vješto kamuflirano očajanje« nego je postao, bez ikakve krinke, jedini mogući izraz rezignacije. Dok je u romanu starica gotovo izmišljeni alibi za bijeg, ona je u filmu najživlja osoba; dok je u knjizi ironija jedan od elemenata univerzalne gorčine, u filmu je gorki humor prevladao i otklonio potrebu odgonetavanja alegorijskog značenja konkretnih okolnosti muke. Zato su knjiga i roman toliko slični i toliko različiti u isti mah: dva uzbudljiva viđenja istog tjelesnog i duhovnog rasapa.

Opsjednut u tolikoj mjeri svojim glavnim junacima u čijoj je grotesknoj simbiozi tražio smisao cijeloga djela, Babaja je u neku ruku zapustio neke od sporednijih, ali ne i nezanimljivih ili nevažnih komponenata temeljne situacije. Zbog toga je valjda Doktor ostao na periferiji zbivanja, a stanovita karikiranost kojom je redatelj obilježio lik mlade časne sestre reducirala je poetske potencijale koji se skrivaju u neobičnim okolnostima susreta usplahirenog djevojčeta s okorjelim cinikom. Odnos muža i žene, ta zrela i staložena ljubav kojoj nisu potrebne riječi, posebna je vrijednost filma, pa se stoga završni dijalog — u onoj inače vizualno sugestivnoj sceni nošenja križa u obliku cijevi za kanalizaciju — čini donekle forsiranim: sve upućuje da to dvoje izgnanika ne objašnjavaju svoju situaciju sebi, nego publici. A film je takav da je publika dotle već mnogo toga naslutila, bez potrebe za izravnim tumačenjem.

Ivana Petri kao Madona Markantunova

Obred svakih 18 dana

Opora vizija sudbine

Lik Madone u kongenijalnom nadopunjavanju ostvarile su Ivona Petri (nevjerojatno širokom skalom raznolikih mimičkih sredstava u položaju tjelesne nepokretnosti) i Nada Subotić (svojom magistralnom glasovnom interpretacijom koja se stopila s fizičkim likom u svakom svom treptaju). Bio je to izuzetan glumački doživljaj u amalgamu kakav samo film može pružiti. Sven je Lasta unio u lik »Maloga« sav svoj intelektualni habitus, dajući naslutiti da cinizam i rezignacija današnjeg bjegunca prikrivaju ostatke nekadašnjeg ratnika. Milka Podrug-Kokotović predstavila se prvi put na filmu (u ulozi žene) kao glumica toplog i finog senzibiliteta koja najškrtijim sredstvima nagovještava izvanredno bogat unutarnji svijet. Nataša Nešović s mjerom je i plastično ostvarila lik Erminije, dok je Tanja Knezić ostala prilično blijeda u karikaturalno koncipiranoj ulozi časne sestre.

Korektna, ali ne i efektna crno-bijela fotografija Janeza Kališnika težila je stanovitoj stilizaciji i sivim tonovima, no teško je oteti se dojmu da bi prigušeni, decentni kolor bolje poslužio likovnom doživljaju. Scenografija Drage Turine zaslužuje superlative: nakon toliko šablonski i manirističkl riješenih prostora u našim filmovima evo jednom autentičnog ambijenta koji se ne nameće naglašenim detaljima, ali zato svojom cjelinom naglašava pohabanost i trulež tvari i duha. Film je bez ikakve popratne glazbe (osim realnog crkvenog pjevanja na dva mjesta): Babaja se i tu, kao i u cijelom redateljskom pristupu, nije libio odbaciti sve što bi značilo tek puku ornamentiku neprikladnu njegovoj oporoj i naglašeno šturoj viziji sudbine kojoj je sav smisao istrajati u porazu.

Ivo Škrabalo

Sven Lasta i Milka Podrug-Ko ić

Ambasador glazbe

RUDOLF KLEPAČ

Da je neki prorok, prije nekoliko desetljeća, javno navijestio kako će jednog dana jedan zagrebački glazbenik postići svjetski ugled sviranjem na fagotu i da će tim svojim glazbalom nadmašiti slavu tolikih naših violinista i pijanista, svi bi mu se nasmijali i smatrali ga budalom. Jer za našu umjetničku javnost fagot je oduvijek bio samo jedno tipično orkestralno glazbalo; fagot je, po općem sudu, bio samo sporedni glumac u glazbenoj predstavi, nespretni epizodist, dugajlija, dvometraš, kojemu je dužnost da svojom simpatičnom ružnoćom što plastičnije potcrta ljepotu orkestralnih protagonista, neodoljivih glazbenih ljubavnika. Pokojni Franjo Dugan (vrsni orguljaš i dobar poznavalac svih mogućih naprava za sviranje) ovako je opisao fagot u svojoj knjizi »Nauka o glazbalima«: »Fagot je nezahvalan instrument, jer zahtijeva mnogo vježbe i napora, a ne pruža mogućnost koncertnog instrumenta, iako su i na njemu moguće kojekakve tehničke vratolomije. S druge strane je fagot instrument u orkestru izvanredno potreban i tako reći nenadoknadiv, jer daje bas za drvene svirale. Može biti na poseban način karakterističan, kao ni jedan drugi instrument. Njegov zvuk je ozbiljan i melankoličan. No ako mu se dadu izvoditi burleske figure, koje se protive njegovu karakteru, može se fagot upotrebiti vrlo dobro za šaljive efekte i kojekakve muzičke karikature.«

Svojim zdravim instinktom i praktičnom pameću, fagotist Rudolf Klepač je već na početku svog glazbenog djelovanja osjetio da nikada neće opovrgnuti prvu Duganovu tezu (o nemogućnosti da fagot postane koncertni instrument) ako ne obori i onu drugu, mnogo opasniju, zabludu (da fagot može biti efektan samo u glazbi koja se protivi njegovu ozbiljnom i melankoličkom karakteru). Kao spretni i okretni glazbenik, kao rasni muzikant, Klepač je vrlo brzo svladao tehniku tih takozvanih vratolomija, velikih skokova, pasaža, trilera i svih mogućih staccato-efekata, ali smjer njegova interesa vodio ga je prema dalekosežnijem cilju: ispod harlekinske buffo-maske otkriti nježnu i sramežljivo introvertiranu narav svoga glazbala.

Godinama, kao anonimni član velikih orkestralnih sastava, on je radio i eksperimentirao, usavršavao svoju tehniku i provjeravao iskustvo, u upornom nastojanju da iz svoje žirafe od instrumenta izmami onaj njezin idealni, najizvorniji glas. I nije mirovao dok njegov fagot nije napokon zapjevao uzbuđeno i dirljivo — iz dna svoje duše. Tot trenutka Klepač je postigao ono što jednog glazbenika čini velikim: materiju svog glazbala on je oslobodio za poeziju. Naravno, opseg poetskog kazivanja jednog fagota ne proteže se onako široko kao što je to prostor jednog glasovira ili violine, ali za poeziju to nije važno. Klepač u glazbi nije pio iz velike čaše, ali ta mala čaša bila je njegova.

Ubrzo mu je postalo tijesno u orkestru. Oslobođeni ton njegova glazbala tražio je samostalne nastupe ili, barem, ravnopravnu suradnju u malim komornim ansamblima. Budući da ni za jedno ni za drugo nisu postojali povoljni uvjeti (preoskudna solistička literatura i premaleni broj komornih tijela), Klepačeva energija, silna volja i nevidene organizacione sposobnosti stupile su u akciju. Sam je pribavio nekoliko koncerata za fagot i orkestar (za njega su od hrvatskih skladatelja pisali Šulek, Bjelinski, Kelemen i Papandopulo), osnivao je i rukovodio grupama komornih svirača. Koncertirao je u bezbrojnim gradovima na raznim kontinentima, a za svoje stalno prebivalište i za epicentar svoje djelotvorne energije izabire festivalski grad Salzburg. Kao profesor na tamošnjoj Akademiji, kao umjetnički voditelj salzburškog »Serenade Ensemble-a«, kao djelatni suradnik svih festivalskih manifestacija Mozartova grada, on se tako našao na mjestu gdje se ukrštavaju svi evropski glazbeni putovi. Njegova uvijek budna i praktična fantazija odmah je htjela vidjeti da li postoji mogućnosti za cestu koja vodi do Zagreba. Ne čekajući da netko drugi realizira njegovu inicijativu, on se upustio u golemi rad da bi što prisnije povezao ta dva glazbenom tradicijom opterećena grada. Znalci kažu da je u petnaest godina svog izbivanja iz zemlje Klepač više učinio za našu glazbu i kulturu (organiziranjem gostovanja i stipendija, promicanjem domaćeg stvaranja i posredovanjem u osobnim poznanstvima umjetnika), nego većina našeg diplomatskog osoblja, ako se čitav njihov rad zbroji, a možda i pomnoži. Kada bi naši službenici kulture u inozemstvu bili obdareni talentom srama, obrazi bi im trebali biti crveniji od njihovih pasoša, jer je jedan radini fagotist pokazao što sve za kulturu svoje zemlje može učiniti netko, samo ako je čovjek a ne fagot: glazbalo koje svira onako kako drugi puše.

Ovih nekoliko riječi o svestranom i korisnom radu Rudolfa Klepača objavljujemo u povodu svečanih dana »Salzburg pozdravlja Zagreb«, manifestacije kojoj je on mnogo pridonio, ne samo kao inspirator i organizator nego i kao aktivni umjetnik, nastupajući u izvrsnim koncertima »Serenade ensemblea« i »Mozarteum orchestera«.

Zvonimir Berković

BIENNALE PRED VRATIMA

Trinaest dana trajat će međunarodni velesajam nove glazbe u Zagrebu. Trinaest dana izlazit će pred nas proizvođači i prodavači Novog zvuka, čudni trgovci koji, nudeći nam svoju robu, uopće ne pokušavaju nikoga uvjeriti da će mu to što kupuje donijeti mir i sreću. Ali, budući da kako kaže Bernard Shaw, u ružnom i nesretnom svijetu ne može ni najbogatiji čovjek kupiti ništa osim rugobe i nesreće, ni mi danas ne možemo od suvremene glazbe dobiti ništa osim onoga što će nam biti ponuđeno na Biennalu. U trinaestdnevnom nizanju tonova i šumova, bizarnih magnetofonskih efekata, morat ćemo još jednom otkriti sliku svog vlastitog razapetog i razjedinjenog, izgubljenog i neskladnog bića.

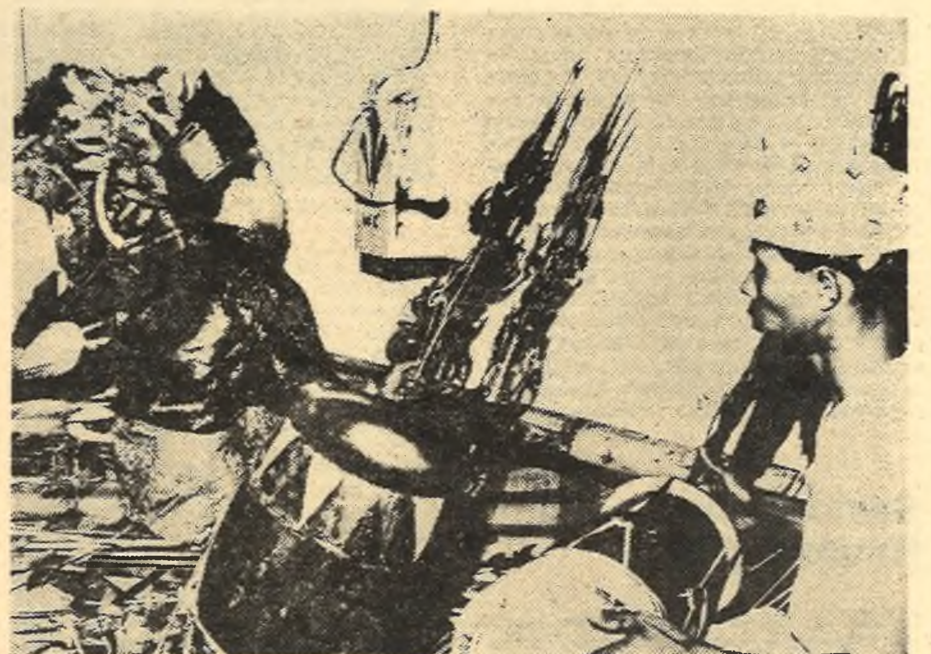

Spektakl podržava glazbu: »Nederlands Dans Theater« Haag

Stari poznanici: Béjartov »Ballet du XXe siècle«

Ni ovogodišnja bijenalska glazbena manifestacija neće se zaustaviti i ograničiti akustičkim senzacijama, nego će se, možda i više nego ikada ranije, osloniti na podršku spektakla. Program Biennala najavljuju osim Schönbergove opere »Mozes und Aron« (u izvedbi berlinske »Njemačke opere«), osim brojnih nastupa zagrebačke opere i baleta, još i dvije slavne evropske baletne trupe, specijalizirane za novu glazbu: Béjartov »Ballet du XXe siècle« i »Nederlands Dans Theater« iz Haaga.

Uz glazbu budućnosti — kazalište drevne prošlosti

Čudnim slučajem, na Biennalu će se, naći uz glazbu koja bi trebala dati uvid u budućnost umjetnosti, i jedna umjetnost koja je starija od iskustva naše umjetničke prošlosti: Malezijsko kazalište sjena.

Nagrade Matice hrvatske za 1970.

Odbor za nagrade Matice hrvatske u sastavu: prof. dr Hrvoje Iveković, predsjednik Odbora, prof. dr Miroslav Brandt, prof. dr Ivo Frangeš, mr. Jozo Ivičević, prof. dr Radoslav Katičić, Ranko Marinković, dr Petar Selem, Miroslav Vaupotić i Igor Zidić, odlučio je da se nagrade Matice hrvatske za znanstvena i umjetnička djela u 1970. dodijele:

Nagrade su dobitnicima svečano uručene 27. travnja ove godine u 18 sati u prostorijama Društva filmskih radnika Hrvatske u Zagrebu.

Dru DANILU PEJOVIĆU

za djelo
SISTEM I EGZISTENCIJA
izdanje »Zora«, Zagreb, 1970.

Svojom najnovijom knjigom sabranih filozofijskih studija i rasprava pod zajedničkim naslovom Sistem i egzistencija Dr Danilo Pejović ostvario je vrijedan doprinos našoj suvremenoj filozofiji. Premda je riječ o nizu pojedinačnih samostalnih tekstova, knjiga je smisleno komponirana kao problematsko povijesna, misaono koherentna cjelina, koja pronicavom filozofijskom oštrinom suvereno raspravlja o najaktualnijim temama ne samo naše i svjetske filozofije, u okviru struke dakle sa zamjernom stručnom erudicijom, nego i izravno govori o najvitalnijim i najprečim pitanjima suvremenog nam svijeta i života. Koncipirana metodološki jedinstveno kategorijalnom konfrontacijom »sistema«, totalnih i totalitarnih struktura i racionalnih konstrukcija modernog svijeta, društva, mišljenja pa i života spram egzistencije, ljudske opstojnosti, individualiteta i krhke prolaznosti, a unutar upitnog humaniteta i povijesnosti, ona otvara uvide u krizne situacije našeg doba, relacionirajući se uvijek spram najrelevantnijih misaonih struja svjetske filozofije 19. i 20. stoljeća, kako tzv. građanske filozofije, tako i marksizma. Osim vrijednosti što je knjiga ima u samostalnom, izvornom tematiziranju i raspravljanju filozofijskih problema, ona ujedno ima i prikazbeno značenje, prikazujući i kritički se osvrćući na niz modernih filozofijskih struja, filozofema i velikih svjetskih filozofa, od klasičnog njemačkog idealizma do naših dana. Tako nam knjiga dra Danila Pejovića u nekoliko važnih aspekata unapređuje područje kojemu pripada, i u kojem zauzima istaknuto mjesto.

Književniku dru STANKU LASIĆU

za književno djelo
SUKOB NA KNJIŽEVNOJ LJEVICI 1928—1952
(u izdanju Liber, Zagreb)

Knjiga STANKA LASIĆA »Sukob na književnoj ljevici 1928—1952« nije samo jedna od problemski najzanimljivijih knjiga esejističkog karaktera u prošloj, 1970. godini, nego je ona postala i naknadni bestseller u našim prilikama i omjerima. Od prve do posljednje rečenice čitači i kritičari uhvaćeni su u zamke i magije te neobične knjige, ujedno i filozofijske strukturalne meditacije, a i književno-povijesne prosudbe o vječnoj temi odnosa između revolucije i umjetnosti, dogmi i hereze, na primjeru sukoba između krležijanske stvaralačke vertikale i sivila pragmatičkog pristupa, pojednostavnjeno rečeno, jer su problemi, mnogo složeniji, postojali i u stvarnosti nama bliske prošlosti, a iz analitičkih stranica Lasićeve knjige to se vidi.

Knjigu takve guste, britke ispovjedne građe asocijacije, »mog obračuna s njima«, s teologičkim fetišima revolucije u ime oslobođenoga djelovanja intelektualne vlastitosti, prava »na ludilo misli«, potrebe sumnji i nužnosti izlaza iz okova i normi totalitarnog apsoluta ideologije do ove Lasićeve knjige sigurno nismo imali. Tu je njezina najdublja imanentna vrijednost (uz sve ostale vrline koje implicite sadržava u sebi bogatstvo njene povijesne građe), ona je par exellence knjiga neovisnog socijalističkog intelektualca sadašnjice, ne samo obračun s vremenom prošlim u podvijesti nego i sa svim mogućim podložnim stanjima u biću čovjeka pojedinca. Ovu izuzetnu monografsku knjigu naše književne, a ujedno znanstvene, esejistike neprijeporno smatramo vrijednom priznanja Matice hrvatske.

Prof. dru BRATOLJUBU KLAIĆU

za prijevod
VERGILIJEVE »ENEIDE«
(u izdanju Matice hrvatske i Zore, Zagreb)

Svojim prijevodom Vergilijeve Eneide u izvornom stihu, heksametru, dr Bratoljub Klaić obogatio je hrvatsku prijevodnu književnost vrlo vrijednim djelom. Ono se odlikuje jasnoćom, ljepotom, svježinom i bogatstvom jezičnog izraza. Kao izvrstan poznavalac hrvatskoga književnog jezika, a posebno akcentologije, i kao već prokušani prevodilac antičkih tekstova, Klaić oblikuje stihove kod kojih se najčešće stječe utisak da nisu prevedeni, nego izvorno spjevani. Nastojeći da nam dočara ljepotu izvornika, s uspjehom prenosi i glasovne figure. Kao primjer neka posluži njegov prijevod poznatog onomatopejskog stiha (8, 596)
Quadrupedante putrem sonitu quatit
ungula campum
Kopita klopoću konjska kroz kotlinu
kopkajuć krokom.
Lakoćom, prirodnošću i zvonkim stihovima Klaićev prijevod u najvećem stupnju približava Vergilijev tekst modernom čitaocu. Tko jednom uzme u ruke taj prijevod bez sumnje će opet posegnuti za njim.
Dobro sastavljen komentar i iscrpno kazalo imena s tumačem još povećavaju vrijednost toga djela.

Prof. dru VELJKU GORTANU i Prof. dru VLADIMIRU VRATOVIĆU

za djelo
HRVATSKI LATINISTI I/II
(u izdanju Matice hrvatske i Zore)

Svojim izborom iz djela hrvatskih latinista Veljko Gortan i Vladimir Vratović dali su važan prinos poznavanju hrvatske književne i kulturne povijesti. Otvorili su lak pristup do najvećih vrijednosti cijele jedne književne grane koja je do sada bila zanemarena i zaturena po arhivima i knjižnicama jer joj se nije poklanjala dužna pažnja. Djelo »Hrvatski latinisti« može sad svakome poslužiti kao izvor temeljnih obavijesti o tom području i kao polazište za daljnje studije. Njime je zato ispunjena velika praznina u našoj filološkoj literaturi.
Da bi se u punoj mjeri ocijenila vrijednost antologije »Hrvatski latinisti« treba istaći da se radi o književnosti koja filološki nije obrađena, pa priređivači tako nisu mogli graditi na gotovim temeljima nego su za izbor tekstova, za njihovo tumačenje i za podatke o piscima morali vršiti samostalna istraživanja, često i fundamentalna. Nagrađena je knjiga stoga plod velikoga filološkog podviga koji je od priređivača zahtijevao najvišu stručnost i radno zalaganje koje prelazi običnu mjeru.

Književniku OLINKU DELORKU

za znanstveno djelo
LJUBA IVANOVA
(u izdanju Matice hrvatske, Split)

Knjiga Olinka Delorka **Ljuba Ivanova**, Hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji (Matica hrvatska, Split, 1969), predstavlja pravu senzaciju u već odavna smirenom svijetu sakupljanja naše narodne poezije. Ponajprije, Delorkova je zbirka rezultat dugogodišnjeg rada na kojemu je autor već dosad pružio dokaza stručnosti i ukusa. Zatim, Delorkova zbirka donosi potpuno nepoznat, nov i upravo neobičan materijal. Konačno, Delorkova zbirka baca novo svjetlo na naše poznavanje i vrednovanje hrvatske usmene poezije.
Zahvaljujući Delorkovoj knjizi pred našim se očima otvara jedan sasvim novi svijet, jedna posve samosvojna koncepcija života pa nam veza između starije hrvatske književnosti i njezina paralelnog usmenog, narodnog kruga postaje potpuno jasna. Motivi i likovi koji su, često, dolazili u Dalmaciju iz obližnjeg i daljeg zaleđa, obrađeni su u tom dijelu hrvatske usmene književnosti na izrazito zapadno-viteški način. Posebno valja istaći da je Delorko radio slijedeći načela suvremene znanosti: nije ničim zadirao u izvorni metar, vokabular i ritmiku, tako da se pred čitaocem sve ove umjetnine javljaju u potpunoj izvornosti. Ovako vrijedna zbirka narodne poezije nije se pojavila već desetljećima. Ona zaslužuje ne samo nagradu nego i potanko znanstveno prosuđivanje.

Dru ŠIMI ĐODANU

za znanstveno djelo
ZAKON VRIJEDNOSTI I ODNOS TRŽIŠTA I PLANA
(u izdanju Matice hrvatske, Zagreb)

Đodanov rad »Zakon vrijednosti i odnos tržišta i plana« usmjeren je na traženje optimalnog gospodarskog modela i to takva u kojem će ekonomski zakoni maksimalno djelovati. Analizirajući zakon vrijednosti i odnose tržišta i plana uspješno je stvorio vlastitu koncepciju optimalnog gospodarskog modela rješivši u svome radu nekoliko važnih problema ekonomske teorije. Đodan je razjasnio i protumačio neke već dugo sporne Marxove postavke, izradio shemu dimenzija Marxova zakona vrijednosti, a istodobno došao do konačnog odgovora o dimenzijama zakona vrijednosti u socijalističkim gospodarskim sustavima. Razjašnjava bit zakona vrijednosti i pravo mjesto plana u socijalističkim gospodarskim sustavima. Negirajući plan kao totalni monopol zalaže se za organsko ili genetsko planiranje i plan društvenih preferencija, s tim da se planovi izrađuju induktivnim, a ne deduktivnim putem tako da u njima može doći do izražaja svaki interes. Fleksibilnim grupacijskim modelom policentričnog planiranja treba da dođe do integracije čitave privrede. »Zakon vrijednosti i odnos tržišta i plana« značajan je doprinos ne samo našoj, nego i svjetskoj gospodarskoj znanosti.

Književniku BRANIMIRU DONATU

za knjigu eseja OSPORENI GOVOR ILI EGZOTIKA SVAKODNEVNOG, Kolo, Zagreb 1970.

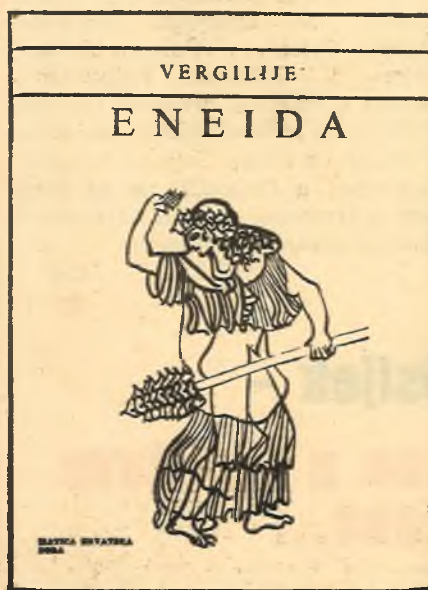
»Osporeni govor« knjiga je, u nas i za nas, neosporne novine; djelo koje ozbiljnost traži i razaznaje u fenomenima: u opsegu i ukorijenjenosti pojava a ne samo — i ne ponajprije — u pojedinačnoj, umjetničkoj ambiciji što je u njih ugrađena. Suprotno tradicionalističkom i uvriježenom shvaćanju on je suvereno pokazao da se djelo književne kritike može zbiti i nad djelima s ruba umjetnosti, nad robom za dnevnu uporabu, nad surogatima kulture: isto onako kao što se nadahnut roman može napisati i o promašenim životima. Knjiga Branimira Donata odlazi u pravi čas: u vrijeme kad se surogati više ne stide pred djelima umjetnosti i kulture, kad se, dapače, potisnuta često na margine društva kultura i umjetnost stide nemoći pred svojim nadomjescima. Donat, govoreći međutim bez uvriježenosti o pojavama svijeta i doba, govoreći bez apokaliptičke patetike o promjenama kojih smo svjedoci dopire dalje i postiže više od onih koji se tek žaloste: on analizira, traži uzroke i vidi posljedice.
A cijela ta knjiga odlikuje se načinom posve primjerenim svojoj temeljnoj zadaći: on piše i otpisuje, citira, kolažira, ilustrira, stvarajući svoj vlastiti Babilon tehnikâ i problemâ, svoju vlastitu mnogoglasnost: konglomerat od mnogog i konglomerat za mnoge.

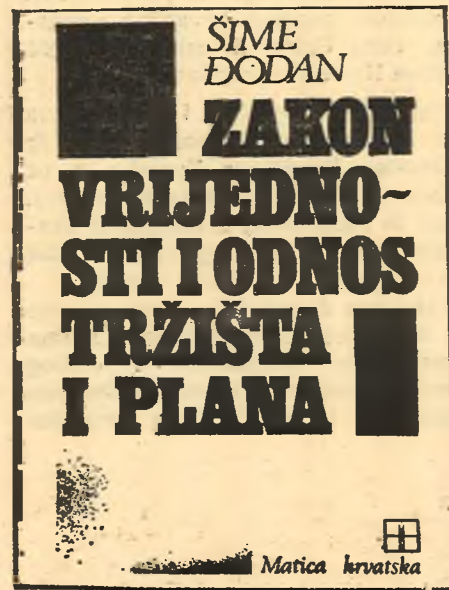
Slikaru OTONU GLIHI

za kameni mozaik »Gromače« u pristanišnoj zgradi aerodroma Rijeka na Krku (1970)

Oton Gliha ide u one hrvatske suvremene slikare kojih je djelo u vremenu raslo ne gubeći svoja uporišta, ne odustajući od roditeljskog tla. Gliha je bio među prvima koji su zahtjev univerzalnog u umjetnosti shvatili kao zahtjev što ide izrazu a ne poticaju, jeziku a ne stvarima; on je na vrijeme shvatio da u slikarstvu odlučuje čovjek a ne priroda i da priroda ne može biti grešna; da njegov krčki krajolik ne vrijedi sam po sebi ni više ni manje od provansalskog.
Velikim je mozaikom na Krku Gliha izdržao najveću kušnju: zamijenivši ulje raznobojnim kamenjem, zamijenivši malo platno petnaestmetarskim zidom, iznijevši Gromače iz galerija među gromače Oton se Gliha više nego igda približio toj prirodi odoljeva.

ljetopis

Zadar –

ljetna priredba pod upitnikom

Zadarski turističko-ugostiteljski poslenici nikako da se suglase s Narodnim kazalištem, dosadašnjim organizatorom priredaba »Zadarskog ljeta«, te se čini da ovaj starohrvatski kulturni centar, a sada i »novopečeni« turistički milijuner, tijekom dolazeće sezone neće imati kvalitetne priredbe, kao što ih ima gotovo svako iole veće turističko središte u nas

Upravo kada se kulturna javnost Zadra ponadala da će do sada odlično posjećene priredbe »Zadarskog ljeta« postati tradicionalne, i ispuniti težnju građana da se Zadar konačno svrsta među kulturna središta u Hrvatskoj, čini se da će grad ostati bez ove privlačne ljetne kulturne manifestacije. Zadarske turističke i ugostiteljske organizacije, s obrazloženjem da ne raspolažu s materijalnim sredstvima i za takove svrhe, ne obećavaju sufinanciranje ovih priredaba.

Za dva »Zadarska ljeta« koja su do sada održana investirano je nešto više od dvadesetak milijuna starih dinara. A korist od njih, i u kulturnom i u materijalnom pogledu, bila je višestruko veća. Riječ je, dakle, o sredstvima koja sebe i opravdavaju, i višestruko vraćaju, pa bi ih zbog toga svakako trebalo osigurati. Treba imati samo malo više volje i razumijevanja za tu stvar od općeg interesa i opće koristi. Vjerujemo da će između ljudi koji brinu o napretku Zadra ipak doći do suglasja.

M. V.

Đakovo –

obljetnica Zrinskog i Frankopana

U organizaciji Matice hrvatske održat će se 29. travnja ove godine svečana akademija u povodu 300. obljetnice pogibije hrvatskih velikana, bana Petra Zrinskog i kneza Frana Krste Frankopana.

O značenju Zrinskih i Frankopana na akademiji će govoriti prof. dr Miroslav Brandt iz Zagreba, a uz članove Matice hrvatske iz Đakova, koji će sudjelovati u programu akademije, svoj prinos toj svečanosti dat će i umjetnici iz Zagreba i Osijeka.

S obzirom da mladež u školama nije u dovoljnoj mjeri upoznata s tom povijesnom tragedijom hrvatskog naroda, Matica hrvatska u Đakovu sastavila je i umnožila prigodni referat o značenju Zrinskih i Frankopana u hrvatskoj povijesti, te će ga poslati svim školama na području Đakovštine s molbom da ga 30. travnja nastavnici pročitaju dacima na prvom satu nastave.

U povodu priprema za svečanu akademiju i proslavu pogibije hrvatskih velikana, u đakovačkoj javnosti prevladava mišljenje da se 30. travnja proglasi blagdanom hrvatskog naroda.

M. J.

Subotica –

susret gradova

U drugoj se polovici travnja u Subotici održao drugi »Tjedan kulturne suradnje gradova Subotica — Osijek — Sombor«. Niz priredbi trajao je punih devet dana: od 16. do 24. travnja. Prvi se takav susret gradova održao prošlog travnja u Osijeku, sada je Subotica bila gostoprimac, a na godinu će takve kulturne priredbe biti u Somboru.

Održano je šest zajedničkih priredbi Osječana i Somboraca: susret s piscima, nastup zborova i orkestara Sombora i Osijeka, izložba likovnih umjetnika Sombora i Osijeka, izložba »Poratna izdavačka djelatnost u Osijeku i Somboru«, razgovor društveno-političkih i kulturnih djelatnika tri grada i nastup osječkoga STD »Pajo Kolarić« i somborskog KUD »Vladimir Nazor«.

Od sedam pojedinačnih priredbi čak je pet pripalo Osječanima (gostovanje Hrvatskoga narodnog kazališta, s »Erom«, te Dječjega kazališta »Ognjen Prica«, s »Šumom Striborovim« i »Ribarom Palunkom«, koncert Komornog orkestra »Franjo Krežma« te izložba slikara »osječkoga kruga« iz fonda Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku), pa su tako gosti iz Hrvatske ostavili najsnažniji pečat ovogodišnjem susretu.

I. S.

Osijek –

kao u Bačićeve dane...

Osječka knjižara »Mladost« uvela je jednu novost: to više nije samo »dućan« u kojem se prodaju knjige, nego i prava kulturna ustanova. Tijekom travnja u njezinim prostorijama u Blok-centru održava se i prodajna izložba grafike Ede Murtića, a i za kasnije je predviđena stalna izložbena djelatnost knjižare.

Posljednjih dana ožujka knjižara je uvela još jednu novost: uz simpozij o dječjem književnom stvaralaštvu, što je održan 25. i 26. ožujka, priređene je i prvo književno veče. Prema danim obećanjima, to neće biti i posljednje... Ulomke svojih proznih radova ili pjesme čitali su Višnja Stahuljak, Marija Barbarić-Fanuko, Zvonimir Balog, Pajo Kanižaj, Dragan Horkić, Dubravko Horvatić i Nikola Pulić. Nastupio je i kritičar i esejist Branimir Donat. Tako se u ugodnim prostorijama knjižare stvorila atmosfera koja je mnoge stare Osječane podsjetila na nekadašnju knjižaru Radoslava Bačića, osječkog mecene i suosnivača Hrvatskog narodnog kazališta, gdje su se također redovito okupljali ljubitelji knjige i ostali kulturni radnici, a gdje je i ponikla ideja o osnivanju narodnoga, hrvatskoga kazališta u Osijeku.

Simpozij o književnom stvaralaštvu za djecu zajednički su organizirali Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja, Gradska knjižnica, Pedagoška akademija, Dječje kazalište »Božidar Maslarić« u Osijeku i »Školska knjiga« iz Zagreba, a prisustvovali su mu brojni nastavnici hrvatskog jezika s područja sjeveroistočne Hrvatske. U tom povodu održana je u Gradskoj knjižnici izložba knjiga, kao i izložba dječje izdavačke djelatnosti u osnovnim školama. (is)

Ljubitelji filma na okupu

Savjet za program osječkoga Kinematografskog poduzeća »Prosvjeta« nije se zadovoljilo samo konstatacijom o neizgrađenosti filmske publike i međusobnu utjecaju loših filmova na publiku i publike bez ukusa na prikazivanje filmova, nego je i poradio oko toga da se takva situacija bar donekle popravi. Inicijative za osnutak Kluba ljubitelja filma sada su tako daleko, da je izabran inicijativni odbor. Kino-poduzeće »Prosvjeta« već je prije uredilo posebnu dvoranu za takvu djelatnost i sada će se početi raditi. To znači: posebne projekcije s predavanjima, susreti s filmskim stvaraocima, izložbe filmskih plakata, literature i reklamnog materijala, nabavka vrijednih filmskih časopisa, a nadasve: okupljanje svih koji film vole i njihovo stručno i estetsko uzdizanje.

Zagreb –

Matica hrvatska za Učku i za autocestu Split – Zagreb

Upravni je odbor Matice hrvatske u Zagrebu na sjednici 16. travnja ove godine odlučio darovati milijun starih dinara za izgradnju tunela kroz Učku i milijun starih dinara za autocestu Split — Zagreb. Matica hrvatska poziva sve svoje članove i sveukupnu hrvatsku javnost da upišu zajam za izgradnju tih objekata.

Drugi o nama

Na sjednici Predsjedništva i Izvršnog odbora RK SSRNH, što je održan 22. travnja 1971. u Zagrebu, drug Stjepan Ivić izjavio je: »Moram — vjerujte vrlo nerado — reći i to da me i novorođeni »Hrvatski tjednik« kod kojeg — dopustite da se malo slobodnije izrazim — osjećamo kako ne samo da se poput svakog novorođenčeta dere, nego da se već pomalo osjeća i ono što se kod novorođenčeta obično dešava, izaziva — bar ovakav kakav je startao u život — da ga ocijenim više kao politički loš nego kulturno dobar.«

Zrinsko-frankopanska urota, koliko god po svojim protagonistima i posljedicama za daljnju sudbinu Hrvatske zauzima posebno mjesto, samo je jedno od poglavlja u vjekovnoj borbi hrvatskog naroda protiv tuđinskog centralizma i hegemonije, a za pravo da se organizira i razvija u vlastitoj državi.
U toj borbi upravo ova dva roda — i Šubići-Zrinski i Krčki knezovi, prozvani kasnije Frankopani — u duljem povijesnom razdoblju dali su primjere nesalomljiva otpora, a urota njihovih posljednjih predstavnika samo je logični i slavni finale u dugotrajnoj drami njihova postojanja na ovoj razmeđi svjetova, imperija i civilizacija.

Punih šest stotina godina, koliko povijesna vrela dopuštaju da pratimo njihovu povijest, Zrinski i Frankopani bili su najuže povezani s historijom hrvatske države i njenim neprekinutim kontinuitetom, koji su branili ne samo svojim izvanrednim sposobnostima, nego i životom. U toj dugoj povijesti čudna sudbina povezuje rod Šubića i rod Frankopana. Javljaju se na historijskoj pozornici gotovo u isto doba, u presudnim časovima nastupaju zajednički, a tri između najznačajnijih Šubića uzimaju žene iz porodice Frankopana. Frankopani stoje uz samu kolijevku nove obitelji Zrinskih, a oni stoje uz nju i na stratištu, gdje dolazi do zajedničke propasti obaju radova.

Krčke knezove i Šubiće povezuje i njihov odnos prema moru, njihova uporna volja održati se na Jadranu, s kojeg ih potiskuje s jedne strane Venecija, a s druge strane centralistička vlast tuđinskih kraljeva. U toj borbi njihovi posjedi na moru sve se više sužuju, dok nisu na početku novog vijeka bili svedeni na sam Vinodol, na čiju obalu tada dolaze Zrinski, nakon što su bili suzbijeni na obalama južne Hrvatske.

Čuvari hrvatstva na moru

Pleme Šubića bilo je vjerojatno jedno od onih plemena, koja su predstavljala politički narod Hrvata od samog doseljenja na jug. Pleme se bilo smjestilo u predjelu između Vranskog jezera, rijeke Krke i njezina slapa Skradinskog buka. Tu se oko grada Bribira, nekadašnje rimske Varvarije, obrazovala bribirska župa nadomak latinsko-bizantskom Zadru. Kao u svih hrvatskih plemena, tako je i u plemenu Šubića postojala obitelj ili zadruga, iz koje je pleme isključivo biralo sebi starješine ili župane za čitavu Bribirsku župu. Ta obitelj imala je sjedište u gradu Bribiru.

Prvi poznati župan bribirski bio je Budić za kralja Petra Krešimira. Zatim se još u dokumentima spominju, za vrijeme narodnih vladara, župani Strezinja i Mrmonja. Mrmonja je u ime svog plemena Šubića, zajedno s ostalih jedanaest plemenskih glavara, ugovorio s madžarskim kraljem Kolomanom glasovita Pacta conventa, na temelju kojih je dinastrija Arpadovaca došla na hrvatsko prijestolje.

Župan Bogdanac smatra se za rodonačelnika kasnijih Bribirskih knezova, jer se tek od njega može pratiti njihovo rodoslovno stablo. Njegov je unuk Grgur već feudalni knez. To se zbilo nakon sloma bizantske vlasti u Hrvatskoj, upravo u isto vrijeme kada je Bela II nagradio i Bartola Krčkog Modruškom županijom godine 1193. Grgur je postao i knez grada Splita. Otada će Bribirci biti stotinu godina naizmjenično knezovi primorskih gradova Splita, Trogira, Šibenika, Nina, a neko vrijeme i Zadra. Na taj način Šubići su ostvarili jedan od osnovnih zadataka srednjovjekovne hrvatske politike: ujediniti dalmatinske gradove s pozadinom i tako se afirmirati na moru.

U toj politici Bribirski su se knezovi ubrzo sukobili ne samo s Mlečanima, već i s ugarsko-hrvatskim kraljevima. Već Bela IV, nakon što se oporavio od tatarske provale, uspio je skršiti za neko vrijeme vlast Šubića u dalmatinskim gradovima i postaviti tu svoje banove za knezove. No s nekim drugim hrvatskim plemićima postupio je još daleko gore, jer im je oduzeo njihove posjede u primorju i preselio ih daleko u unutrašnjost. To što počinje Bela IV., nastavit će se kasnije tijekom stoljeća. Uvijek ista težnja tuđinskih vladara — koja će doći do osobito drastičnog izražaja za Ludovika Anžuvinskog, Matije Korvina i Leopolda Habsburškog — da potisnu hrvatske velikaše s mora i da izravno zavladaju jadranskom obalom.

Oko te osovine okreće se zapravo cijela hrvatska povijest. U njoj se očituje, kao i u svakoj historiji, dijalektika suprotnosti i paradoksa. Naime, očito je paradoksalna situacija, u koju dolaze Hrvati kada u borbi s Venecijom za posjed istočne obale Jadrana traže zaštitu u Arpadovaca, dovode Anžuvince i druge na svoje prijestolje, da bi ih zatim ti isti vladari potiskivali s primorja. Ali je paradoks i u činjenici što tuđinski vladari, želeći izravno zavladati primorjem, gube i sami more i primorje, jer onemogućivši hrvatske radove, oni su onemogućili i obranu od Mlečana, koji su neprestano posezali za našom obalom. Ili, kao što je rekao Klaić, da se baš za vrijeme Bribirskih knezova »jasno dokazalo, da je jedino jaka Hrvatska kadra obraniti dalmatinske gradove, da je ne poplavi bujica susjedne Italije«.
Međutim, koncem XIII. stoljeća, za posljednjih slabih Arpadovaca, kada su počele borbe za prijestolje, Šubići se opet učvršćuju u dalmatinskim gradovima. Još za života kneza Stjepka, koji se morao nekada pokoriti Beli IV, njegovi snažni sinovi, Pavao, Mladen i Juraj, dolaze na vlast u primorskim komunama. S tim je naraštajem rod Šubića dosegao zenit, koji unatoč svojoj dugoj i slavnoj povijesti više nije premašio.

Pavao Šubić ban hrvatski i gospodin Bosne

Ban Pavao, kao starješina Šubića, bio je dovoljno jak da provede u djelo prirodnu hrvatsku politiku, a ta je bila odbijanje Mlečana od obale i sprečavanje Madžara da se miješaju u unutrašnje prilike. Maritimna politika Bribiraca dolazi osobito do izražaja u pristajanju uz Anžuvince. Napuljska dinastija trebala je povezati jugozapadnu i sjeveroistočnu obalu Jadrana i tako isključiti dominaciju Mlečana. Time što su doveli Karla Roberta na hrvatsko-ugarsko prijestolje 1300. godine moć Bribirskih knezova silno je porasla. Pavao I, koji je ban hrvatski i gospodin Bosne, proširuje svoju vlast i dalje uz obalu, a njegova sila kulminira u borbama za Zadar 1312. U tom najodsudnijem času, kada se uhvatio u otvoreni koštac s Venecijom, ban Pavao je umro.

Njegov sin Mladen II nije bio dorastao borbi koja se vodila na tri fronte: protiv strašne pomorske sile Mletaka, protiv upornog centralizma kralja Anžuvinca i protiv domaće nesloge hrvatskih velikaša. Prikliješten s triju strana, on je odlučio popustiti pred Mlečanima. Stoga je kapitulirao pred Zadrom, za koji kralj nije učinio ništa da ga spasi, i primio mletačko počasno građanstvo. U tome su se opet knezovi Bribirski izjednačili s Krčkim knezovima.

Od tog doba datiraju prijateljske veze Šubića s Venecijom, koje će doduše kasnije zamrijeti, da bi se za posljednjih Zrinskih opet probudile, tako da je ban Petar Zrinski čak obnovio mletačko građanstvo, podijeljeno njegovu davnom pretku. No, Šubići su prijateljstvom s Mlečanima zapali u neprirodan položaj, jer su bili istodobno i knezovi dalmatinskih gradova i građani Venecije, koja je išla jedino za tim da ih istisne iz tih gradova. U tome je i uspjela, pa su se dalmatinski gradovi jedan za drugim odmetnuli od Šubića. Kada su se i hrvatski velikaši digli protiv Mladena, njegova je sudbina bila odlučena. Kralj je to jedva dočekao, te ga je zatočio u Ugarskoj, gdje i umro, dok se obitelj stala naglo rušiti.

Ovo drugo, mogli bismo reći veliko, razdoblje Bribirskih završilo se, kada je u zamjenu za važni grad Ostrovicu nasuprot Zadra kralj Ludovik darovao Jurju Šubiću 1347. grad Zrinj u tadašnjoj Slavoniji. Time je kralj, kojeg zovu »Veliki«, učinio isto ono što će kasnije Habsburzi uzalud pokušavati nasuprot Zrinskih, nudeći im za vinodolske luke imanja u Madžarskoj.

Bribirski knezovi započeli su nov život u novoj postojbini Zrinju kraj Une pod imenom Zrinski. Od Jurja, prvog Zrinskoga, do Nikole III, koji je na

VLADIMIR KOŠĆAK

Zrinski i Frankopani u hrvatskoj povijesti

cetinskom saboru 1527. sudjelovao u izboru Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja, u relativnom zatišju Zrinja izredalo se pet naraštaja obitelji Šubića. Potisnuta iz dalmatinskog primorja, iz te matice hrvatskih zemalja, porodica kao da se spremala za nove zadatke, koji će se pred nju postaviti provalom Turaka i ulaskom Hrvatske u srednjoeuropski habsburški sklop.

Slavno doba Zrinskih

Sa sinom Nikole III; koji se također zvao Nikola, a poznat je u povijesti kao »Sigetski«, počinje četvrto i posljednje razdoblje porodice Šubića. To je doba ponovne veličine, u kojem je porodica u četiri generacije dala četiri hrvatska bana i nekoliko izvanredno značajnih ličnosti. Kao što je Pavao I. bio najsposobniji među Bribircima, tako je Nikola IV, najistaknutiji među Zrinskima, ne samo zbog javnog djelovanja, u prvom redu obrane Sigeta, već i po tome što je za svoju obitelj stekao nova prostrana imanja, između ostalih i Međimurje, i tako joj dao gospodarsku bazu bez koje bi njezina politička uloga bila nezamisliva. Stara je, naime, baština oko Bribira i Zrinja uslijed turskih osvajanja, odnosno opasnosti, bila izgubljena.

S Nikolom Sigetskim počinje sve tješnje oslanjanje Zrinskih na Madžarsku i njihove simpatije za protestantizam, ali i nesuglasice s Bečom, koji već i njega počinje sumnjičiti, da želi pomoću Turaka nezavisno upravljati Hrvatskom. Međutim, s Nikolom Šubići-Zrinski su nakon više od dva stoljeća ponovno izbili na jadransku obalu, jer se on oženio s Katarinom Frankopan, koja je Zrinskima donijela u miraz, odnosno u nasljedstvo, gotovo čitav Vinodol i Gorski kotar.
Frankopani su u to vrijeme već imali iza sebe najveći dio svoje burne i slavne povijesti, koju su počeli kao kneževi otoka Krka i vazali Venecije u XII stoljeću.
Posjedujući do kraja XIII stoljeća, osim Krka još i Vinodol i Senj i kontrolirajući tako čitavo Kvarnersko primorje, Frankopani su znali prkositi i samim Mlečanima. Kako su stjecali sve više posjeda na kopnu i stali se ubrajati među najmoćnije velikaše Hrvatske, sve su više zanemarivali dužnosti prema Veneciji, da bi se pod Ludovikom Anžuvinskim okrenuli izravno protiv nje. U XV. stoljeću, u doba najsilnijeg Frankopana, bana Nikole, kada se bije bitka između cara Sigismunda i hrvatsko-napuljske stranke, i kada Venecija čeka svoj čas da za stoljeća ugrabi Dalmaciju, njezini odnosi prema Frankopanima, koje i dalje ipak smatra svojim građanima, vrlo su rezervirani, a na mahove i neprijateljski. Slična je situacija i za vrijeme protumletačke Cambrayske lige na početku XVI. stoljeća, kada idući veliki Frankopan, knez Bernardin, stoji na strani carevoj, a i njegov sin Krsto također ratuje protiv Mlečana.

Ali u to vrijeme Venecija je bila neosporni gospodar Jadrana, a Frankopanima je već 1480. oduzela Krk. Frankopanima je doduše ostala vinodolska obala, ali njihove je mornarice nestalo s Kvarnera i s historijske scene. No, kada su se, poslije pada

Wahre Abbildung beeder Rebellen Peter Serini und Francisci Frangepani welche zur Neustadt in Österreich im Zeughaus enthaubtet worden den 30 April im Jahr 1671

Peter Serini — Franc Frangepan

Klisa u turske ruke, na sjevernom primorju pojavili uskoci, utočište im je pružio i frankopanski Vinodol. Otada će uskoci biti usko povezani s daljnjom historijom porodice, koja je znala i djelatno sudjelovati u razvoju nove pomorske sile, o kojoj su svi europski dvorovi stali voditi računa.
Na taj način na Kvarnerskom primorju u to doba, kada se Hrvatska steže na najuži opseg i kada ulazi u najkritičnije razdoblje svoje povijesti s obzirom na tursku ekspanziju s istoka i njemački pritisak sa sjevera, banskoj Hrvatskoj ostaje jedino Vinodol. Dalmatinski gradovi sa svim otocima već su više od jednog stoljeća bili u vlasti Mlečana. Turci su bili zaposjeli preostalu obalu sve do Karlobaga. Rijeka i Istarsko primorje bili su već davno izravno pod Habsburzima, a sličnu sudbinu je slijedio i Senj sa svojim primorjem, uključen u Vojnu krajinu.
Vinodol je, dakle, imao ponijeti svu težinu posljednjeg dijela slobodne obale ne samo Hrvatske, nego i Ugarske. Frankopani su bili već preslabi da njime upravljaju. Za to je trebala jača ruka, a takvu su u Hrvatskoj imali još samo Zrinski. Stoga nije slučajno što oni baš tada dolaze u Vinodol, da zagospodare tim posljednjim hrvatskim vratima u svijet. Nakon mnogih ugovora o nasljedstvu i parnica Frankopani su ipak 1580. uspjeli vratiti najjužniji dio Vinodola s gradom i lukom Novi.

U to je vrijeme, od devet frankopanskih loza, koje su osnovali sinovi bana Nikole IV. sredinom XV. stoljeća, izumrlo osam, tako da je preostala još jedino tržačka grana, čiji se predstavnik Gašpar Frankopan i nagodio sa Zrinskima. Gašpar je imao tri sina: Jurja, Nikolu i Vuka. Najznačajniji među njima bio je Nikola, hrvatski ban, koji je neko vrijeme zauzimao i položaj velikog kapetana Senja, a zatim je živo sudjelovao u uskočkom ratu. Poznate su i osobito zanimljive njegove veze s Dubrovačkom republikom.

Veze s Dubrovačkom republikom

Treba, međutim, dodati nekoliko riječi i o vezama Zrinskih s Dubrovnikom, jer su oni, kao i Frankopani, visoko cijenili taj u mnogom pogledu jedinstveni grad. Iako će tek Petar Zrinski stupiti u tjesnije odnose s Dubrovnikom ipak su poznate i ranije veze između Zrinskih i jadranske republike. Tako je već Nikola Sigetski pomagao vlasteline braću Bučinčiće, predstavnike protuturske stranke u Dubrovniku. Poznato je isto tako da je zamašnu knjigu »Raj duše«, koju je Nikola Dešić, svećenik u službi Zrinskih, tiskao 1560. u Padovi, uz novčanu pomoć Katarine Frankopan, žene Nikole Sigetskog, sedam godina kasnije Dubrovčanin Marin Nikolin prepisao bosančicom, približivši Dešićev jezik dubrovačkom govoru, i tako posvjedočio jedinstvo hrvatske književnosti na području svih hrvatskih dijalekata.
Sačuvano je i vrlo zanimljivo svjedočanstvo o vezama Nikole Sigetskog, Jurja i Nikole, s dubrovačkim pjesnikom Dominkom Zlatarićem. Dominkov brat Miho, naime, služio je kao časnik u vojsci Jurja Zrinskog, a sam Dominko, kada je boravio u sjevernoj Hrvatskoj, bio je ljubazno primljen od hrvatskog velikaša. Da se na neki način oduži, Zlatarić je svoju knjigu prijevoda i pjesama, tiskanu u Veneciji 1597. posvetio »Prisvijetlomu i priizvrsnomu Gospodinu, Gospodinu Đurđu knezu Zrinskomu.« U opširnoj posveti pjesnik se nada da će Zrinskom »bit ugodno prigledat kadgodi spijevanja od vrijednijeh Latina i Grka, koji vam u vaš hrvacki jezik govore«. Juraj mu je odgovorio 1602. iz Čakovca zahvalivši na knjizi, ali i na prijemu, koji je kod Zlatarića naišao njegov pouzdanik Šubić-Peranski u Dubrovniku.
Sve je to dokaz da su Zrinski i Frankopani poznavali kulturna žarišta na našoj obali, i da su, odgajani u njihovoj bogatoj tradiciji, i sami jačali i razvijali veze između hrvatskog sjevera i juga.
Nakon što je 1626. umro Juraj Zrinski, hrvatski ban i zapovjednik hrvatskih odreda u tridesetogodišnjem ratu, po općem uvjerenju otrovan na nalog austrijskog vojskovođe Wallensteina, od čitava roda preostali su još samo njegovi maloljetni sinovi Nikola i Pear. Odmah nakon što su se braća oslobodila tutora, upali su u parnicu s tržačkim Frankopanima, Vukom i Nikolom, koji nisu prestali potraživati nekadašnja obiteljska dobra. Međutim, kada se Petar Zrinski godine 1641. oženio Vukovom kćerkom Anom Katarinom, spor se izgladio. Stanovito vrijeme braća Zrinski zajednički su posjedovali prostrana imanja, ali je kod konačne diobe Vinodol pripao Petru, a Međimurje Nikoli, da spomenemo samo glavne posjede.
Rođeni na početku tridesetgodišnjeg rata, Nikola i Petar su u njemu sudjelovali, doduše pri kraju, ali s velikim uspjehom. Tu su se imali prilike upoznati s austrijskim dvorom i tendencijama, koje su u vladajućim krugovima stale prevladavati. Gubitak prevlasti u zapadnoj Europi i u Njemačkom carstvu Austrija je pregnula nadoknaditi čvršćom organizacijom i centralizacijom podunavskog prostora. U Hrvatskoj je to provodila uglavnom preko Krajine, ali i pritiskom na civilnu Hrvatsku. Isti je slučaj bio i u Madžarskoj, pa je to doba tijesne hrvatsko-madžarske suradnje, koja ide tako daleko, da se Nikola, iako se osjećao Hrvatom i bio do smrti hrvatski ban, broji među prve ličnosti madžarske književnosti. Njegov ep o opsadi Sigeta preveo je brat mu Petar na hrvatski i objavio pod naslovom »Adrianskoga mora sirena«.

S Mađarima protiv Austrije

Međutim, kada je Austrija, unatoč velikim pobjedama, kojima su mnogo pridonijeli i Zrinski, sklopila s Turcima sramotni Varšavski mir, hrvatskom i madžarskom plemstvu, a to je tada bio politički narod, postalo je jasno, da ih bečki centralizam hoće podjarmiti i pod cijenu nagodbe sa stoljetnim neprijateljem. Tako se počela kovati urota protiv kralja Leopolda, habsburškog dvora i njihove represivne državne mašine, a s oslonom na Francusku Luja XIV.
Nesreća je htjela da je prirodni vođa urote, inteligentni i smioni Nikola Zrinski, zaglavio od nastrijeljena vepra u Kuršanečkom lugu kraj Čakovca godine 1664., a ubrzo zatim umro je i madžarski palatin Wesseleny, glavni stup urote u Madžarskoj. Kada je francuski kralj zavjerenicima okrenuo leđa, jer se nagodio s Austrijom, a poljski se kralj oženio s Leopoldovom sestrom, Petar Zrinski obratio se za pomoć Turcima, s kojima su već i prije madžarski urotnici pokušavali uspostaviti kontakt. Petar je, naime, znao, da će ga Beč, ako opet dođe do rata s Turskom, jednostavno žrtvovati. Stoga je razumljivo da je došao na misao, da će bolje biti ako se sam nagodi s Turcima, nego da se dade uništiti.
Međutim habsburška dominacija Podunavljem bivala je nesavladiva, tako da će Vitezović jednu generaciju kasnije ne samo slaviti vlast Leopolda I, već će ga htjeti angažirati za još šire ciljeve nego što su bili oni zbog kojih je Zrinski [illegible] Beča.

Epilog urote

Zrinsko-frankopanska urota bila je naravna posljedica suprotnih interesa dviju rastućih snaga i posljednji čin u drami, koja se počela odvijati sa samim ponovnim dolaskom Šubića-Zrinskih na Jadran. Beču je urota došla u dobar čas, jer mu je pružila priliku da konačno zaposjedne i posljednji dio slobodne hrvatske obale.
Nakon epiloga u Bečkom Novom Mjestu, gdje je odsječena glava hrvatskom banu Petru Zrinskom i njegovom šurjaku knezu Franji Krsti Frankopanu, njihova golema imanja su konfiscirana, a imutak razgrabljen. Ali povijesnu ulogu ovih velikana shvatili su već i mnogi tadašnji hrvatski književnici i posvećivali im svoja djela. Tako Glavinić, Kanavelić, Lucius, Čikulin, Ratkaj, Vitezović. Osobitim simpatijama za Petra Zrinskog i njegov rod odlikuje se Minčetićevo djelo »Trublja slovinska«.
U prošlom stoljeću uspomena na tragičan kraj Petra Zrinskog i Frana Krsta Frankopana pretvorila se u pravi zrinsko-frankopanski kult. Taj kult je hrvatski narod krijepio, da ustraje u borbi protiv strane hegemonije, za svoju punu nezavisnost i slobodu.

HRVATSKI TJEDNIK br. 3 / 30. travnja 1971.